

# NAHKAJALKINEET JA NIIDEN KÄYTTÖ 1600- JA 1700-LUKUJEN OULUSSA

Riina Veijo



*Kuvassa lapsen avokkaan pinkopohja distaaliselta puolelta kuvattuna. Löytö KM2007125: kons.nro 14(A).*

Oulun yliopisto  
Humanistinen tiedekunta  
Arkeologia  
Pro gradu -tutkielma  
Ohjaaja: Sanna Lipkin  
Kevät 2020

## SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO.....	3
Tutkimushistoria.....	4
Tutkimuskysymykset ja tavoitteet.....	6
Aineisto .....	6
1    JALKINEET JA ESINEBIOGRAFIA .....	8
2    OULU 1600- JA 1700-LUVUILLA .....	13
3    JALKINEIDEN VALMISTUSMATERIAALIT, OMPELEET JA PISTOT .....	16
3.1    Neulosten ja pohjien nahka.....	16
3.2    Muut nahkajalkineiden valmistuksessa käytettävät materiaalit.....	20
3.3    Ompeleiden lanka .....	20
3.4    Pistot, ompeleet ja saumat .....	21
4    JALKINEIDEN RAKENTEET JA MALLIT .....	24
4.1    Yksipohjaisten jalkineiden rakenteet ja mallit.....	24
4.2    Kaksipohjaisten jalkineiden rakenteet ja mallit.....	28
4.2.1    Neuloksen rakenteet ja jalkineiden mallit .....	29
4.2.2    Neuloksen ja pohjien välinen rakenne .....	35
4.2.3    Korkojen rakenne .....	46
4.3    Koristelut .....	47
5    JALKINEIDEN KOKO JA KÄYTTÖ .....	51
5.1    Jalkineiden koko .....	51
5.1.1    Lasten jalkineet .....	54
5.1.2    Sopivat vai liian pienet jalkineet? .....	57
5.1.3    Jalkineiden rakenne ja leveys .....	59
5.2    Jalkineiden käyttö .....	61
5.2.1    Käytön jäljet ja kuluminen .....	61
5.2.2    Korjaukset .....	62
5.2.3    Uusiokäyttö .....	65
5.2.4    Poisheittäminen .....	66
5.2.5    Jalkineiden symmetrisyys ja epäsymmetrisyys.....	67
6    JALKINEIDEN VAIKUTUKSISTA JA KÄYTTÄJIEN VARALLISUUDESTA .....	69
6.1    Jalkineiden vaikutukset käyttäjiin .....	69
6.2    Jalkineiden käyttäjien varallisuus .....	73
PÄÄTÄNTÖ .....	75
BIBLIOGRAFIA.....	77
LIITTEET	

## JOHDANTO

Jalkinetutkimuksen saralla Euroopassa tutkijoiden kiinnostuksen kohteena ovat olleet pääasiassa keskiaikaiset jalkineet sekä muoti- ja pukuhistoria. Keskiaikaiset kohteet ovat olleet tutkimuksen kannalta kiinnostavimpia, koska keskiajalta on säilynyt vähemmän ei-arkeologista materiaalia. Keskiaikaisten jalkineiden tutkimus on vakiintuneen tutkimuksellisen kiinnostuksen ansiosta kattanut laajasti jalkineisiin liittyviä ilmiöitä muodista teknisiin seikkoihin ja suutarin työskentelyyn. Nuoremman jalkinemateriaalin tutkimus taas on teknisten seikkojen sijaan keskittynyt enemmän muoti- ja pukututkimukseen, koska saatavilla oleva tutkimusmateriaali on ollut pääasiassa museoihin ja kokoelmiin kerättyjä ei-arkeologisia jalkineita. Koska museoihin ja kokoelmiin on harvemmin päätyntä tavallisten ihmisten ei-arkeologisia käyttöesineistöä, on tutkimus väistämättä myös keskittynyt pääasiassa varakkaampien puvuston tutkimukseen ja tavallisten ihmisten osallisuus jalkineiden käyttäjinä on jäänyt varjoon.

Merkittävä syy varhaismodernin ajan jalkineiden varsinaisen teknisen tutkimuksen vähyydelle on ollut arkeologisen aineiston pieni määrä. Suomessa vasta 1980-luvulta lähtien kaupunkiarkeologian lisääntyttä on alettu tutkia muitakin kuin keskiaikaisia kaupunkeja ja kerrostumia. Tuolloin alettiin ymmärtää, että nuorempienkin kaupunkien arkeologinen tutkimus kannattaa ja sen avulla voidaan saada syvempää tietoa kaupungeista, joista on jo jonkin verran kirjallistakin tietoa säilynyt. Suomessa kaupunkiarkeologinen tutkimus yli kaksinkertaistui 1990-luvulla.<sup>1</sup> Oulussa varhaismodernin ajan nahkamateriaalia on suuremmissa määrin löydetty ja otettu talteen vasta 2000-luvulla.

Jalkineiden valmistusmateriaalien ja -tekniikoiden tutkimus sekä jalkinemallien erottelu on tärkeää perustutkimusta, koska ilman sen antamia tietoja jalkineita ei ole mielekästä käyttää pitkälle menevien päätelmien todisteina.<sup>2</sup> Esimerkiksi yhteisön sosiaalista hierarkiaa jalkineiden perusteella tutkittaessa on tärkeää tietää ovatko yhteisön käyttämät jalkineet esimerkiksi ammattimaisesti vai kotona tehtyjä, laadukkaista vai halvoista materiaaleista valmistettuja, uusia vai useaan otteeseen korjattuja. Kun perustiedot on kerätty, voi tutkimus syventyä.

Arkeologinen jalkinemateriaali on harmillisen mutta toisaalta erittäin hyödyllisen fragmentaarista; kun jalkineiden osat ovat valmiiksi irrallaan ja kerrokset näkyvissä, on mahdollista tutkia tarkemmin esimerkiksi pohjan ja neuloksen välistä rakennetta. Suutarin ammatin ja nah-

---

<sup>1</sup> Niukkanen & Björklund 2004: 6; Kallio-Seppä 2012: 49.

<sup>2</sup> Swann 2001: 8.

kakäsityöläisyyden tiedon säilyttämisen kannalta materiaalien ja tekniikoiden tutkimus on erityisen tärkeää. Jalkinevalmistuksen teollistumisen myötä käsintehtyjen jalkineiden valmistus on hävinnyt marginaaliin.

### **Tutkimushistoria**

Esihistorialliset ja historialliset jalkineet voidaan jakaa karkeasti kahteen osaan niiden käyttötarkoituksen mukaan. Lämpimillä alueilla suojaksi maan kuumuutta vastaan kehitettiin sandaali ja kylmemmillä alueilla taas kylmyyttä ja kosteutta vastaan jalan kokonaan tai osittain peittävä jalkine. Ensimmäiset jalan kokonaan tai osittain peittävät jalkineet ovat olleet *yksiosaisia* nahkappaleita, jotka on sidottu jalan ympärille samasta nahasta leikatuilla nauhoilla. Vähitellen nahan käsittelytaito on kehittynyt ja jalkineita on alettu ompelemaan useammasta osasta, ensin *yksipohjaisena* ja myöhemmin keskiajan ja varhaismodernin ajan vaihteessa *kaksipohjaisena*. Yksipohjaisia jalkineita, kuten myös vain yhdestä nahkappaleesta valmistettuja yksiosaisia jalkineita, on aina käytetty kaksipohjaisten rinnalla ja ajoittain myös sijasta, ja niitä käytetään paikoitellen edelleenkin esimerkiksi kansallispukujen kanssa.<sup>3</sup>

Euroopassa jalkinetutkimuksen merkittävimmän perusteoksen ovat kirjoittaneet Olaf Goubitz, Carol van Driel-Murray ja Willy Groenman-van Waateringe<sup>4</sup>. Teoksessa *Stepping through Time* Goubitz kehittää alankomaalaisen arkeologisen jalkinemateriaalin perusteella universaaliksi tarkoitettua tutkimusteoriaa jalkinemallien tunnistamisesta ja jalkineiden dokumentoinnista. Myös Francis Grewin ja Margrethe de Neergaardin Lontoon keskiaikaisten jalkineiden tutkimukset<sup>5</sup> ovat olleet merkittäviä jalkineiden tutkimusteorian kehittäjinä. He ovat muun muassa määrittäneet jalkineiden kokoa.

Pohjoismaissa varhaisimpia jalkinetutkijoita ovat olleet Ernfrid Jäfvvert ja Margarethe Hald. He ovat ensimmäisten joukossa koonneet yhteen erilaisia jalkinetyyppejä esihistoriasta 1900-luvulle. Jäfvvert käsittelee teoksessaan *Skomod och skotillverknin från medeltiden till våra dagar*<sup>6</sup> jalkineita ja jalkineenvalmistustekniikkaa keskiajalta 1900-luvulle. Aineistona hän on käyttänyt sekä arkeologisia että museoissa ja kokoelmissa säilyneitä jalkineita. Hald puolestaan esittelee teoksessaan *Primitive shoes – An Archaeological-Ethnological Study Based upon Shoe*

---

<sup>3</sup> Swann 2001: 12–13.

<sup>4</sup> Goubitz et al. 2001. Teorian on kehittänyt Goubitz ja teoksen osat varhaisemmista jalkineista ovat kirjoittaneet van Driel-Murray ja Groenman-van Waateringe.

<sup>5</sup> Grew & de Neergaard 2001.

<sup>6</sup> Jäfvvert 1938.

*Finds from the Jutland Peninsula*<sup>7</sup> kataloginomaisesti erityisesti esihistoriallisia yksiosaisia ja -pohjaisia jalkineita.

Jäfvertiä ja Haldia tuoreempaa ja kattavampaa tutkimusta jalkinehistoriasta Pohjoismaissa on tehnyt June Swann sekä Vivi Lena Andersen. Teoksessaan *History of Footwear in Norway, Sweden and Finland*<sup>8</sup> Swann esittelee jalkinehistoriaa esihistoriasta 1950-luvulle saakka. Historiateoksessaan ja muissa töissään hän osaltaan luo pohjaa sille, miten jalkineita tulisi tutkia yhdenmukaisesti ja käyttää yhteisiä tai vähintäänkin perusteltuja termejä. Aineistonaan hän on käyttänyt pääasiassa museoissa olevia jalkineita ja kirjallisuutta. Andersen on julkaissut väitöskirjan<sup>9</sup> kööpenhaminalaisista arkeologisista jalkinelöydöistä. Hän käsittelee aihetta useasta eri näkökulmasta ja hänen aineistonsa kattaa ajallisesti niin keskiajan kuin varhaismodernin ajan.

Suomessa Riitta Pylkkänen on julkaissut useita teoksia<sup>10</sup> varhaismodernin ajan pukuhistoriasta ja myös jalkinemuodista. Aineistonaan hän on käyttänyt lähinnä kirjallisia lähteitä ja museoesineitä. Teoksissaan hän sivuaa lisäksi suutarin ammatin historiaa Suomessa. Turussa Sanna Jokela ja Janne Harjula ovat tutkineet Turusta löytyneitä keskiaikaisia nahkalöytöjä. Sanna Jokela on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan<sup>11</sup> muun muassa turkulaisten keskiaikaisten jalkineiden materiaaleja ja jalkineiden kokoa. Harjula käsittelee väitöskirjassaan *Before the Heels*<sup>12</sup> Turun keskiaikaisia jalkineita hyvin kattavasti monesta eri näkökulmasta. Hän on muun muassa lajitellut aineiston jalkineet niiden mallien mukaan, vertaillut eri kohteista löytyneitä jalkinelöytöjä, pyrkinyt erottelemaan lasten, naisten ja miesten jalkineet pohjan koon perusteella, analysoinut kenkien rakennetta, valmistusmateriaaleja ja -tekniikkaa sekä tutkinut Turun suutarien määrää ja toimintaa. Harjulan väitöskirja on laajin suomalainen tutkimus jalkineista.

Oululaista arkeologista jalkinemateriaalia on tutkinut Matleena Riutankoski pro gradu -tutkielmassaan *Jalkineet ja niihin liittyvät esinelöydöt Isokatu 11:n alueella sekä nahkakäsityöläisyys Oulussa 1600–1700-luvuilla*.<sup>13</sup> Hän on määrittänyt aineistossa esiintyvät jalkinemallit ja esittänyt todisteita siitä, että tontilla on mahdollisesti työskennellyt suutari. Isokatu 11:n jalkineaineisto kattaa noin puolet koko Oulun kaupunkiarkeologisilta kaivauksilta löytyneestä jalkinemateriaalista.

---

<sup>7</sup> Hald 1972.

<sup>8</sup> Swann 2001.

<sup>9</sup> Andersen 2017.

<sup>10</sup> Pylkkänen 1956a; 1956b; 1970; 1982.

<sup>11</sup> Jokela 2002.

<sup>12</sup> Harjula 2008.

<sup>13</sup> Riutankoski 2013.

## **Tutkimuskysymykset ja tavoitteet**

Suomessa varhaismodernin ajan arkeologinen jalkinetutkimuksen, ja erityisesti niiden teknisen toteutuksen tutkimuksen, voisi edellä olevan perusteella sanoa olevan melko olematonta. Vaikka Swann teoksessaan kattaakin myös Suomen alueen, ei hänellä käytännössä ole ollut materiaalia käsitellä tavallisten ihmisten jalkineita ja niiden käyttöä arkeologisesta näkökulmasta. Tämän tutkielman tavoitteena on täyttää tuo aukko ja tarjota lisää tietoa oululaisten varhaismodernien jalkineiden valmistuksesta ja käytöstä. Tutkielman taustatarkoituksena on lisäksi se, että sen tarjoamien tietojen perusteella voitaisiin teettää suutarilla tai nahkatöiden harrastajalla kaikilta osin autenttiset replikat esimerkiksi museoiden käyttötarkoituksiin, kuten näyttelyrekvisiitaksi tai oppaiden puvustoon. Myös historian elävöittäjät voisivat saada tästä tutkielmasta tietoa siitä, millaiset jalkineet voisivat sopia heidän pukuihinsa.

Pro gradu -tutkielmani tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Millaisia jalkineita oululaiset ovat käyttäneet? Millaisia saumoja ja ompeleita suutarit ovat käyttäneet? Mitä ja millaisia materiaaleja jalkineiden valmistamiseen on käytetty? Onko jalkineita koristeltu?
2. Minkä kokoisia jalkineita oululaiset ovat käyttäneet ja voidaanko lasten, naisten ja miesten jalkineet erottaa toisistaan koon perusteella? Eroavatko oletetut lasten jalkineet oletetuista aikuisten jalkineista? Millaisia jälkiä aineiston jalkineissa on niiden käytöstä? Millaisia kulumajälkiä tai merkkejä korjauksista on havaittavissa? Ovatko kaikki aineiston jalkineet hävitetty rikkinäisinä ja loppuun kuluneina?
3. Millaisia vaikutuksia aineiston jalkineilla on ollut oululaisiin? Voiko aineiston perusteella päätellä jalkineiden käyttäjien varallisuutta?

## **Aineisto**

Tutkimuksen aineistona käytän Oulun keskustan kaupunkiarkeologisilta kaivauksilta löytyneitä nahkajalkinelöytöjä, jotka on tutkimusraporteissa tunnistettu kokonaisiksi jalkineiksi tai jalkineenosiksi. Jalkineita on valmistettu nahan lisäksi myös kankaasta, huovasta ja tuohesta, mutta rajaan jalkineiden pääasiallisen valmistusmateriaalin nahkaan, koska muut materiaalit selviytyvät heikosti arkeologisissa konteksteissa tai ne eivät päädy sinne ensinkään. Esimerkiksi tuo-

hijalkineiden hävittäminen polttamalla on roskiin heittämistä tehokkaampaa. Lisäksi arkijalkineiden valmistusmateriaali on ollut nahka<sup>14</sup>, kun taas kangasjalkineita ovat käyttäneet lähinnä ylempien yhteiskuntaluokkien edustajat.

Jalkineita tai jalkineen osia on löytynyt 22 kaivaukselta<sup>15</sup> yhteensä noin 500 alanumeron verran, mutta harmillisesti näistä valtaosa on vielä konservointiprosessissa tai niitä ei löytynyt lainkaan. Lopulliseen aineistoon oli mahdollista ottaa mukaan 31 alanumeroa, jotka muodostavat 40 yksittäistä jalkinetta tai jalkineen osaa. Löydöt ovat Linnankadun (1965), Aleksanterinkatu 8:n (1997, KM97074), Rantakatu 4:n (2000, KM2000069), Tuomiokirkon (2002, KM2002067) ja Virastotalon (2006, KM2006057; 2007 valvonta, KM2007027; 2007 valvonta ja pelastuskaivaukset, KM2007125) kaivauksilta. Löydöt ajoittuvat 1600–1800-luvuille. Materiaaliltaan aineiston löydöt ovat pääasiassa nahkaa, puuta ja tuohta ja ne ovat vaihtelevassa kunnossa. Kokonaisia tai lähes kokonaisia jalkineita on aineistossa useita, mutta suurin osa aineistosta on irrallisia kengänpohjia ja jalkineenosia. Suurin osa löydöistä on konservoitu<sup>16</sup>.

Dokumentoin jalkineet ja jalkineenkappaleet Goubitzin kehittämän jalkineentutkimusmallin<sup>17</sup> mukaisesti muulla tutkimuskirjallisuudella täydennettynä<sup>18</sup>. Mittasin, piirsin ja kuvasin löytöjä sekä pyrin tunnistamaan jalkineiden mallit. Tutkin jalkineiden saumoja, pistonreikiä ja ompeleita. Nahkojen eläinlajin ja ompeleiden kasvilajikkeen määrittämiseksi tutkin osan löydöistä mikroskoopilla. Jalkineiden valmistustekniikan havainnollistamiseksi piirsin poikkileikkauksuvia niiden rakenteista. Samoin menetelmin pyrin havaitsemaan jalkineissa ja jalkineen kappaleissa kulumajälkiä ja merkkejä korjauksista. Vertasin jälkiä arkeologisen materiaalin tutkimuskirjallisuuteen ja pohdin jälkien syntymekanismeja.

---

<sup>14</sup> Pylkkänen 1970: 386.

<sup>15</sup> Linnankatu (1956), NMKY:n tontti (1987), Aleksanterinkatu 8 (1997), Rantakatu 4 (2000), Tuomiokirkko (2002, kaivaus), Tuomiokirkko (2002, OTYK-02, valvonta), Tuomiokirkko (2002, OTK-02, valvonta), Kaupungintalon tontti (2003), Pakkahuoneenkatu 9 (2005), Virastotalo (2006), Byströmin talo (2006), Pokkisen-törmä (2006), Virastotalo (2007, pelastusk.), Virastotalo (2007, valvonta ja pelastusk.), Pokkisenpuisto (2007), Asemakatu 12/14 (2008), Pakkahuoneenkatu (2009), Torikatu 12 (2009), Aleksanterinkatu 15 (2010), Isokatu 11 (2010), Kauppurienkatu 8 & Torikatu 11 (2013), Lyseon lukion tontti (2016). Jalkineita ja jalkineen osia on löytynyt myös Torikatu 24:n koekaivaukselta (2014) ja Hallituskadun, Rantakadun ja Kaarlenväylän katutöiden valvonnoista (2015), mutta näitä löytöjä ei ole otettu talteen.

<sup>16</sup> Toimenpiteinä yleensä mekaaninen puhdistus, imeytys (PEG400, glyseroli, boorihappo, booraksi) ja pakaste-kuivaus.

<sup>17</sup> Goubitz 1984; Goubitz et al. 2001.

<sup>18</sup> Mm. Grew & de Neergaard 2001; Swann 2001; Harjula 2008; Andersen 2017.

# 1 JALKINEET JA ESINEBIOGRAFIA

Teoreettisena viitekehyksenä jalkinelöytöjen tutkimiseen käytän esinebiografian käsitettä (*object biography*) eli esineen elinkaaren tarkastelua ja apuna vaiheiden jäljittämässä Chris Caplen kehittämää OPUS-mallia (*object production and use sequence*)<sup>19</sup>.

Arkeologian välineeksi esinebiografian käsite alettiin omaksua 1990-luvun lopulla antropologisen näkökulman pohjalta. Antropologiassa esinebiografinen näkökulma on pyrkinyt nostamaan esineet hyödykkeen tasolta merkityksellisiksi käyttäjiensä elämään vaikuttaviksi toimijoiksi. Esineillä on monenlaisia käyttötarkoituksia ja niin sanotusti elämänvaiheita ja niiden käyttö vaikuttaa ihmiseen luomalla erilaisia arvoja ja merkityksiä.<sup>20</sup> Arkeologiassa esinebiografian käsitteestä on muotoutunut antropologista käsitystä esinekeskeisempi muun muassa erilaisen aineistojen keruutavan ja aineistojen erilaisen luonteen vuoksi. Antropologiassa, ja erityisesti etnografiassa, tiedot esineistä ja niiden merkityksistä kerätään haastattelemalla ja havainnoimalla esineiden käyttäjiä,<sup>21</sup> kun taas arkeologiassa esineen käyttäjä on mahdollisesti jo aikoja sitten kuollut, eikä esineen käyttötarkoitus tai kontekstikaan aina ole selvillä. Tämän vuoksi kaikki tieto valmistajasta, käyttäjistä ja poisheittäjästä on luettava suoraan esineestä ja siinä olevista jäljistä.<sup>22</sup> Felipe Gaitan Ammann mainitsee artikkelissaan poikkeuksena tästä historiallisen ajan arkeologisen tutkimuksen, jossa tietoja esineistä, niiden käytöstä ja merkityksistä voi etsiä myös historiallisista teksteistä ja siten täydentää esineen kertomaa kuvaa.<sup>23</sup>

Joskus esineestä luettu tieto ja historiallisten tekstien antama kuva voivat olla ristiriitaisia. Esimerkkinä tästä Vesa Immonen mainitsee esinebiografiaa käsittelevässä Kuriositeettikabi.netin jutussaan keskiaikaisen lasin Suomessa. Historiallisissa teksteissä lasista on vähän mainintoja, mutta arkeologisista yhteyksistä sitä tavataan runsaasti.<sup>24</sup> Hyvin arkisia esineitä ei välttämättä ole teksteissä ja muissa historiallisissa lähteissä mainittu ja kuvattu samoissa määrin kuin niitä on todellisuudessa ollut käytössä. Tämä toteutuu myös esimerkiksi jalkineiden kohdalla, esimerkiksi teksteissä jalkineita mainitaan muun muassa omaisuuslistauksissa ja tullipapereissa, mutta niitä ei varsinaisesti kuvailla. Taiteessakin jalkineet on kuvattu verrattain ylimalkaisesti tai jopa liioitellen ja esimerkiksi saumoja harvemmin on esitetty.<sup>25</sup>

---

<sup>19</sup> Caple 2006.

<sup>20</sup> Immonen 2007: 2, 4.

<sup>21</sup> Immonen 2016: 192.

<sup>22</sup> Gaitan Ammann 2005: 76.

<sup>23</sup> Gaitan Ammann 2005: 78.

<sup>24</sup> Immonen 2007: 5–6.

<sup>25</sup> Swann 2001: 71.



Aineistojen erilaisen keruutavan lisäksi antropologiassa monesti keskitytään yksittäisiin esineisiin, kun taas arkeologiassa aineistot ovat usein paljon laajempia.<sup>26</sup> Gaitan Ammannin mukaan erityisesti jotkin etnografit ovat olleet sitä mieltä, että vain tietynlaisista erityisistä esineistä, kuten seremoniaesineistä, on mahdollista nähdä käyttäjänsä ominaisuuksia ja siten tutkia biografisina esineinä. Hänen mukaansa arkeologiassa päinvastoin esineiden elinkaari nähdään esineiden aineellisuuden historiana, eikä aineellisuus näyttäydy pelkästään tietynlaisissa esineissä.<sup>27</sup>

Arkeologisessa esinebiografisessa tutkimuksessa keskitytään edellä mainituista syistä enemmän esineiden fyysisiin piirteisiin, jotka yleensä ovat pääasiassa niiden valmistuksen ja käytön aiheuttamia.<sup>28</sup> Myös Risto Nurmi kirjoittaa väitöskirjassaan, että vaikka esineen muuttakin elämänvaiheet ovat merkityksellisiä, käyttövaihe on niistä tärkein, kun yritetään hankkia tietoa ihmisten arkielämästä.<sup>29</sup> On kuitenkin muistettava, että esinebiografian näkökulmasta näitä käyttövaiheita ja -tarkoituksia voi olla useita, eikä aina ole mahdollista tai edes mielekästä erotella, johtuuko jonkin esineen muoto ja käyttötarkoitus pelkästään jostain määritetystä perimmäisestä funktiosta vai onko esineen tai sen jonkin piirteen merkitys täysin symbolinen. Käyttötarkoitukset ja merkitykset voivat olla sekoittuneet, yhdistyneet, muuntautuneet ja kieltoutuneet toisiinsa, minkä vuoksi onkin tärkeää, ettei esinettä tarkastella vain yhdestä näkökulmasta, vaikka tarkastelun alla olisikin esineen muoto ja esineessä näkyvät jäljet.<sup>30</sup>

Esinebiografian käsitteen tukena käytän Chris Caplen arkeologisten esineiden tutkimukseen tarkoitettua OPUS-mallia<sup>31</sup>, jonka avulla erityisesti juuri esineen valmistuksen ja käytön vaiheet saadaan järjestelmällisesti jäljitettyä. Caple käsittää esineet sekä funktionaaliseksi välineiksi, merkityksellisiksi symboleiksi sekä historiallisiksi dokumenteiksi. Esineissä ja niiden muodoissa ja materiaaleissa yhdistyvät sen funktionaalisuus, jonkin viestin välittäminen, jonka katsoja lukee omien kokemustensa ja taustojensa mukaan sekä esineen koko historia. Caplen mallissa onkin siis tarkoitus pysähtyä miettimään esineen fyysisten seikkojen lisäksi sitä, mitä esine merkitsee valmistajalleen tai käyttäjälleen sen eri vaiheissa ja mitkä esineen aiemmat vaiheet ovat saattaneet sen tarkasteltavana olevaan tilaan ja muotoon.<sup>32</sup>

---

<sup>26</sup> Immonen 2007: 5.

<sup>27</sup> Gaitan-Ammann 2005: 77–78.

<sup>28</sup> Immonen 2007: 5.

<sup>29</sup> Nurmi 2011: 30.

<sup>30</sup> Esim. Herva & Nurmi 2009.

<sup>31</sup> Caple 2006: 14–15, kuvaaja.

<sup>32</sup> Caple 2006: 8–11.

Mallissa lähdetään esineen valmistajasta, joka valitsee ja hankkii esineeseen tarvittavat materiaalit. Valmistajan on materiaaleja valitessaan otettava huomioon materiaalien hinta, saatavuus ja ominaisuudet. Hänen pitää tietää millaisia työvälineitä ja -tiloja on saatavilla ja millaisia juuri kyseisen esineen valmistamiseen tarvitaan. Valmistajan ammattitaito määrittää kuinka onnistunut lopputulos on. Hänen täytyy työssään yhdistää valmistettavan esineen käyttötarkoitus, esteettiset tekijät eli se, miltä esineen kuuluu juuri siinä yhteisössä näyttää sekä oma harjaantuneisuutensa. Työn tuloksena syntyy esine, joka otetaan oletettavasti johonkin käyttöön. Esineen käyttö kuluttaa ja jättää siihen jälkiä. Käytön aikana esine voi olla monenlaisessa käytössä. Jokin esine voi olla kovassa aktiivisessa käytössä tai hyllyssä katseltavana mutta ei kosketeltavana. Myös käyttäjiä voi olla useita. Jossain kohtaa käyttäjä päättää, ettei esine enää sovellu käyttöön. Se voi olla liian kulunut, täysin rikki, ulkomuodoltaan liian vanhanaikainen tai alkuperäistä käyttötarkoitusta ei enää ole<sup>33</sup>. Esineen materiaalit voidaan kierrättää ja valmistaa uusi samanlainen tai täysin toisenlainen esine. Esine voidaan korjata tai sitä voidaan parantella<sup>34</sup> ja ottaa käyttöön jossain täysin uudessa käyttötarkoituksessa.

Varsinaisen käytön jälkeen esine voidaan Caplen mukaan rituaalisesti haudata tai uhrata, jolloin se mahdollisesti tarkoituksellisesti rikotaan ja otetaan pois varsinaisesta käytöstä, jolloin itse käytön lopettamisella on rituaalista merkitystä. Esine voidaan myös heittää pois tai hukata, ilman aikomusta käyttää sitä enää uudelleen sekä varastoida tai hylätä, jolloin se sijoitetaan tiettyyn paikkaan tai vain jätetään paikoilleen.

Caplen malli päättyy esineen uudelleen löytymiseen, mikä johtaa usein esineen tutkimiseen, puhdistamiseen ja esille laittamiseen tai varastointiin. Tässä vaiheessa esinettä käytetään historiallisena lähteenä. Tämä vaihe ei toki missään määrin ole viimeinen, vaikka se mallissa sellaisena ajatellaankin. Arkeologiassa esineet usein toki ovat juuri kyseisessä vaiheessa. Todellisuudessa esineen elinkaari on parhaimmillaan tai pahimmillaan loputon. Esine voidaan esimerkiksi varastaa ja myydä, jolloin sen niin sanottu elämä jatkuu edelleen ja jälleen uudessa käyttötarkoituksessa. Näkisin, että vain esineen täydellinen tuhoutuminen on sellainen tapahtuma, joka todella katkaisee esineen elämänkaaren, vaikka – materiaalista riippuen – se voi olla työn takana. Pelkkä roskiin heittäminen ei sitä aiheuta, kuten hyvin tiedämme. Puuesine on helppo polttaa, jolloin siitä ei jää jäljelle muuta kuin tunnistamatonta tuhkaa, mutta posliiniesineelle ei poltettaessa käy samoin. Ja entä sitten, kun esine jää tuhoutumisen jälkeenkin vielä

---

<sup>33</sup> Esimerkiksi puhelinpöydät ovat menettäneet käyttötarkoituksensa kännyköiden yleistymisen jälkeen.

<sup>34</sup> Parantelulla Caple tarkoittaa lähinnä uusien fyysisten ominaisuuksien lisäämistä, mutta sen voisi ajatella tarkoittavan myös uusien symbolisten ominaisuuksien lisäämistä, kuten maagisia kykyjä tai onnea tuovia ominaisuuksia (Herva & Nurmi 2009: 161).

muistoihin? Onko esineen elinkaari loppu vasta sitten kun sitä muisteleva viimeinen henkilö kuolee?

Esinebiografian käsite ja Caplen OPUS-malli auttavat jäsentämään esineen eri vaiheita järjestelmällisesti siten, ettei epähuomiossa jätä mitään kysymyksiä kysymättä.<sup>35</sup> Aina kysymyksiin ei silti saa vastausta; kaikkia esineen elinkaaren vaiheita ei ole mahdollista havaita arkeologisista esineistä. Joskus esimerkiksi löytökonteksti voi olla niin irrallaan todellisesta käyttöympäristöstä, ettei kontekstin perusteella pysty tekemään päätelmiä esineen käytöstä.<sup>36</sup> Vaikka kaikenlaisia esineitä periaatteessa pystyy käsittelemään esinebiografiselta pohjalta, jotkut esineet, esimerkiksi herkästi kuluvan valmistusmateriaalinsa vuoksi, kertovat toisenlaisia esineitä enemmän käytön aikaisista tapahtumista. Jalkineet ovat tällainen esineryhmä: ne on valmistettu pehmeästä ja mukautuvaisesta materiaalista, johon herkästi jää jälkiä niin valmistuksesta, käytöstä kuin korjauksistakin. Ne ovat myös parhaimmillaan hyvinkin henkilökohtaisia esineitä. Harmillisesti juuri pehmeys ja muokkautuvuus tekevät jalkineista helposti maassa hajoavia, mikä osaltaan hämärtää niistä muodostettavissa olevaa kuvaa. Lisäksi suuri osa erityisesti varhaismodernin ajan jalkinelöydöistä on hylätty rikkinäisinä ja korjauskelvottomina, mikä tarkoittaa sitä, että aineistojen esineet ovat pääasiassa samassa elinkaaren vaiheessa. Olisi tulkintojen kannalta hyödyllistä, jos saatavilla olisi arkeologisia jalkinelöytöjä niiden koko elinkaaren ajalta. Esimerkiksi täysin käyttämättömät jalkineet antaisivat mahdollisuuden arvioida tarkemmin sitä, mitkä jäljet tai jalkineiden muodot todellisuudessa syntyvät valmistuksen ja mitkä käytön aikana.

Tässä tutkielmassa ymmärrän esinebiografian käsitteen esineiden moninaisten elämänvaiheiden ja käyttötarkoitusten ymmärtämisenä. Esineet eivät ole pelkästään käyttäjiensä identiteetin ja merkitysrakenteiden ilmentäjiä, vaan ne ovat toimijoita, jotka vaikuttavat ihmisiin ja meidän käsityksiimme muista ihmisistä. Esineet merkitsevät käyttäjilleen eri asioita niiden – sekä käyttäjien että esineiden – eri elämänvaiheissa. Esineiden monenlaisia käyttötarkoituksia ja elämänvaiheita ei ole mielekästä jakaa vain funktionaaliin tai symbolisiin ja sosiaalisiin käyttötarkoituksiin, koska merkitykset ovat usein sekoittuneita ja yhteen kietoutuneita. On silti mielekästä kysyä, miksi jokin piirre on syntynyt, mutta silloin on myös varauduttava siihen, ettei vastaus aina olekaan ihan yksiselitteinen.

---

<sup>35</sup> Kopytoff 1986: 67; Immonen 2007: 6.

<sup>36</sup> Immonen 2007: 6. Konteksti voi silti antaa tärkeää tietoa esineen poisheittämissä syistä ja olosuhteista.

Tässä tutkielmassa pyrin tarttumaan mahdollisimman moneen jalkineen elämänvaiheeseen, mutta painotan valmistus- ja käyttövaiheita. Arkeologisessa jalkineaineistossa on se erityinen ominaisuus, että niissä olevista jäljistä pystyy päättelemään myös sen, millä tavalla jalkine on fyysisesti muokannut käyttäjänsä, mikä mielestäni on yksi esinebiografian käsitteen kiehtovimmista ulottuvuuksista. Todennäköisesti ihminen keksi ensimmäiset yhdestä raakanahan kappaleesta valmistetut jalkineet jalkojensa suojaksi kylmää, kuumaa, teräviä kiviä ja kasveja sekä eläinten ja hyönteisten puremia vastaan 40 000–26 000 vuotta sitten.<sup>37</sup> Vaatetuksen ja jalkineiden myötä ihmisen on ollut mahdollista levittäytyä laajalle maapallolla sellaisille alueille, joissa ihminen ei alastomana pystyisi elämään ilman toisenlaista evolutiivista sopeutumista. Jalkineiden käytön aloittaminen on pystytty osoittamaan merkeistä fossilisoituneissa varpaan luissa, vaikka tuolta ajalta ei varsinaisia jalkinelöytöjä olekaan.<sup>38</sup> Jo ensimmäisillä jalkineilla on siis ollut vaikutusta ihmiseen. Ne ovat mahdollistaneet uudenlaisia asioita, mutta samalla muokanneet ihmistä.

Jalkineet rajoittavat, muokkaavat, vaimentavat ja mahdollistavat. Ne ovat yhtä aikaa suutareiden ammattitaidon ja teknisen osaamisen tuloksia, käyttäjiensä identiteetin ilmentäjiä ja muokkaajia, työkaluja ja sosiaalisia ja symbolisia esineistä. Ne ovat monimutkainen kokonaisuus, joissa fyysiset vaikutukset ja käyttötarkoitukset sekä sosiaaliset ja symboliset merkitykset ja käsitykset kietoutuvat toisiinsa, mikä vuoksi syy-seuraussuhteiden jäljittäminen voi olla hankalaa, varsinkin jos jalkineita tarkastellaan vain yhdestä näkökulmasta. Andersen ottaa tästä esimerkiksi jalkineiden koron kehityksen. Eri tutkimusten mukaan korko on kehittynyt korottamaan jalkine likaisesta ja märästä maasta, vanhanaikaistuvan keskiaikaisen patiinin<sup>39</sup> korvikkeeksi, helpottamaan jalustimilla ratsastamista, helpottamaan herkästi kuluvan kannan korjaamista, muoti- ja statussymboliksi ja pidentämään ihmisiä. Syy voi hyvinkin joissain paikoissa olla joku, moni tai jopa kaikki näistä, mutta koska yhteisöt ovat erilaisia, ei sama syy voi selittää korkojen kehitystä kaikkialla.<sup>40</sup>

---

<sup>37</sup> Trinkaus & Shang 2008. Syy jalkineiden keksimiseen ei tietysti välttämättä ole näin yksinkertainen, mutta koska todistusaineistoa tuolta ajalta on vähän, on se hyväksyttävä ainakin yhdeksi merkittävimmistä syistä. Toki monenlaiset muut käytännön seikat, niin kuin myös sosiaaliset ja symbolisetkin seikat, ovat voineet vaikuttaa jalkineiden käyttöönottoon. Voi olla, että jalkineilla on esimerkiksi yritetty peittää ihmisen hajua, mistä on voinut olla hyötyä muun muassa metsästämisessä.

<sup>38</sup> Andersen 2017: 24.

<sup>39</sup> Patiini on paksupohjainen sandaali, jonka tarkoitus on suojata varsinaista jalkinetta likaantumiselta.

<sup>40</sup> Andersen 2017: 285.

## 2 OULU 1600- JA 1700-LUVUILLA

Ruotsissa 1600- ja 1700-luvuilla elettiin sääty-yhteiskunnan aikaa, jolloin ihmiset jakautuivat asemansa perusteella neljään eri säätyyn ja säätyihin kuulumattomaan väestöön eli rahvaaseen. Säätyjä olivat aatelisto, papisto, porvaristo ja talonpojat.<sup>41</sup> Tuolloin noudatettiin merkantilistista talouspolitiikkaa, jonka periaatteiden mukaisesti kotimaista tuotantoa haluttiin kehittää ja vastaavasti ulkomaista tuontia rajoittaa.<sup>42</sup>

Oulun kaupunki perustettiin vuonna 1605 paikalle, jossa jo oli vanhastaan vakiintunutta kaupankäyntiä ja jonne oli jo aiemmin rakennettu linnoitus<sup>43</sup>. Yhteydet muuhun maailmaan olivat hyvät aina kaupungin perustamisen alkuaikoihin saakka, mutta merkantilismiin perustuva vuonna 1614 säädetty kauppa- ja purjehdussääntö katkaisi tämän yhteyden kieltäessään kaupan ulkomaille. Säännön vuoksi kauppaa tehtiin Oulussa pitkään pääasiassa vain Tukholman kanssa<sup>44</sup>. Vuonna 1765 Oulu sai tapulikaupunkioikeudet, mikä mahdollisti kaupan muiden maiden kanssa ja oululaisten varallisuuden kasvun<sup>45</sup>. Maanviljely ja karjankasvatus olivat tärkeitä elinkeinoja Oulussa, ja karjasta saatiin lihan ja voim ohessa myös nahkaa, jota myös vietiin paljon<sup>46</sup>.

1600-luvulla Oulun väkiluku oli alle 900 henkeä ja 1700-luvun alussa noin 1000 henkeä, mutta katovuosien ja Suuren Pohjan sodan vuoksi väkiluku romahti alle neljän sadan 1700-luvun kolmen ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Sodan jälkeen väkiluku nousi nopeasti 1740-luvun pikkuvihasta ja ajoittaisista katovuosista huolimatta ja 1800-luvun alussa se oli jo noin 3500.<sup>47</sup> Kaupungin väestöön kuului porvareita, käsityöläisiä, palvelusväkeä ja löysäläisiä eli irtolaisia, jotka eivät tosin olleet virallisesti kaupungin asukkaita<sup>48</sup>.

Oulun sijainti Oulujoen suistossa aiheutti sen, että alue oli kosteaa ja vesiperäistä, mistä oli suurta vaivaa liikenteelle ja oululaisille erityisesti keväisin ja syksyisin<sup>49</sup>. 1600-luvulla Oulun kadut ovat olleet todennäköisesti ja pääsääntöisesti maapohjaisia, mutta 1600-luvun lopulta lähtien kosteita ja vaikeakulkuisia alueita on alettu kattamaan puukattein<sup>50</sup>. Kosteita alueita on myös kuivatettu erityisesti 1700-luvun lopulla. Näistä alueista yksi on Hjärpen eli Länkisen

---

<sup>41</sup> Lehtinen & Sihvo 2005: 7.

<sup>42</sup> Lehtinen & Sihvo 2005: 9.

<sup>43</sup> Virkkunen 1953: 67, 87, 90.

<sup>44</sup> Virkkunen 1953: 166, 172.

<sup>45</sup> Halila 1953: 189.

<sup>46</sup> Halila 1953: 196, 440.

<sup>47</sup> Virkkunen 1953: 152; Halila 1953: 153, 157.

<sup>48</sup> Virkkunen 1953: 153, 157, 161.

<sup>49</sup> Virkkunen 1953: 126; Halila 1953: 75.

<sup>50</sup> Kallio-Seppä 2013: 95, 97.

lampi, joka on tiettävästi kuivatettu 1760-luvun aikana.<sup>51</sup> Kiveämiskehotuksia ja määräyksiä annettiin useasti, mutta niitä ei yleensä noudatettu<sup>52</sup>. Oulun arkeologisilta kaivauksilta kivettyjä katuja on löytynyt vain lyhyitä pätkiä<sup>53</sup>, mikä sinänsä on luonnollista, koska jokainen tontin-omistaja vastasi oman tonttinsa edustan päällystämistä ja kunnosta<sup>54</sup>.

Erilaiset pukeutumisen muotisuuntaukset syntyivät Euroopassa hoveissa ja levisivät sieltä pohjoiseen ja myös alempiin yhteiskuntaluokkiin. Pylkkäsen mukaan muoti vaihtui hovissa nopeaankin tahtiin, mutta sen leviämiseen muihin yhteiskuntaluokkiin meni aikaa.<sup>55</sup> Ouluun uudet suuntaukset tulivat kauppayhteyksien ansiosta suoraan Tukholmasta, eikä viivettä välttämättä ole päässyt syntymään. Riutankoskikin on todennut, että Oulussa jalkineet ovat olleen muodin mukaisia, vaikkakin yksinkertaistettuja<sup>56</sup>. Yksinkertaistaminen johtui tuon ajan säädynmukaisen pukeutumisen vaatimuksesta ja ylellisyysasetuksista, joilla pyrittiin vähentämään ulkomaisten tarvikkeiden tuontia. Ylellisyysasetukset kielsivät rahvaalta liian ylellisten vaatteiden käyttämisen, mutta palvelusväen oli sallittua käyttää emänniltään saatuja vaatteita.<sup>57</sup> Asetus koski myös jalkineita. Koska jalkineiden jakaminen alaspäin hierarkiassa oli tavallista, niitä saatettiin muokata säädynmukaiseksi ennen käyttöä<sup>58</sup>. Aimo Halilan mukaan Oulussa varsinkin Suuren Pohjan sodan jälkeen asetusten noudattaminen oli tärkeää, eikä hienostelu ollut sallittua. Erityisesti porvareille muodin mukaan pukeutuminen oli kuitenkin vielä tärkeämpää ja asetuksia rikottiin yleisesti.<sup>59</sup>

Jalkineita valmistivat ja korjasivat varsinaisten suutarien lisäksi paikkasuutarit ja pikisaumasuutarit. Suutarit olivat mestarinäytteen suorittaneita nahkakäsityöläisiä, jotka olivat opiskelleet ammattiin toisen mestarin johdolla. He valmistivat pääasiassa uusia jalkineita, mutta joissain tapauksissa saattoivat myös paikata niitä. Jalkineiden paikkaajia olivat paikka- ja pikisaumasuutarit, joista jälkimmäiset valmistivat myös halpoja pikisaumarakenteisia jalkineita. Käsityöläisyys oli kaupungeissa luvanvaraista ja laillisten suutareiden haittana olivat laittomat nurkkamestarit, jotka ilman virallista asemaa valmistivat ja korjasivat jalkineita halvalla. Hei-

---

<sup>51</sup> Halila 1953: 81.

<sup>52</sup> Halila 1953: 77–78.

<sup>53</sup> Kallio-Seppä 2013: 101–102.

<sup>54</sup> Halila 1953: 77; Kallio-Seppä 2013: 107. Lisäksi Oulun kaupungin alueella arkeologisten kaivausten luonne on usein pelastuskaivaus, minkä vuoksi kaivettujen alueiden sijainnit ovat satunnaisia.

<sup>55</sup> Pylkkänen 1956a: 15.

<sup>56</sup> Riutankoski 2013: 62.

<sup>57</sup> Lehtinen & Sihvo 2005: 7, 9.

<sup>58</sup> Swann 2001: 16.

<sup>59</sup> Halila 1953: 660.

dän puoleensa käännettiin yleensä silloin, kun jalkineiden hinta varsinaisten suutareiden valmistamana oli kivunnut liian korkeaksi tai jos jalkineille oli vaikeaa löytää paikkaajaa. Suutarit usein kieltäytyivät paikkaamasta jalkineita, koska se olisi vähentänyt uusien jalkineiden myyntiä.<sup>60</sup>

Suutareiden asemaa ja jalkineiden laatua valvoivat useissa kaupungeissa ammattikunnat. Ne määrittivät mestarinäytteiden osaamisvaatimukset ja saattoivat asettaa yhteisiä suutarinhinnastoja, joilla pyrittiin vähentämään valituksia suutareiden palkkioista.<sup>61</sup> Turkuun, Viipuriin, Helsinkiin ja Vaasaan suutareiden ammattikunnat perustettiin jo 1600-luvulla<sup>62</sup>, mutta Ouluun se perustettiin vasta vuonna 1760<sup>63</sup>.

Oulussa suutareita oli 1600-luvulla noin 20<sup>64</sup>, kun taas 1700-luvulla suutareista oli pulaa, minkä vuoksi jalkineita tuotiin myös Tukholmasta<sup>65</sup>. Halila mainitsee, että 1700-luvun lopulla paikkasuutareiden työmäärä kasvoi<sup>66</sup>, mikä voi johtua varsinaisten suutareiden vähydestä. Kun uusia jalkineita ei saanut, oli paikattava vanhoja. Oulun suutareiden perustaessa ammattikunnan perustajajäseniä oli vain kolme<sup>67</sup>. Myös Riutankosken mukaan suutareiden määrä Oulussa oli 1700-luvun alussa vähäinen, mutta se alkoi kasvaa 1770-luvulta lähtien<sup>68</sup>.

---

<sup>60</sup> Pylkkänen 1970: 380.

<sup>61</sup> Pylkkänen 1970: 380, 382–383.

<sup>62</sup> Pylkkänen 1970: 380.

<sup>63</sup> Halila 1953: 363.

<sup>64</sup> Virkkunen 1953: 159.

<sup>65</sup> Halila 1953: 355.

<sup>66</sup> Halila 1953: 356.

<sup>67</sup> Halila 1953: 363.

<sup>68</sup> Riutankoski 2013: 54–55.

### 3 JALKINEIDEN VALMISTUSMATERIAALIT, OMPELEET JA PISTOT

#### 3.1 Neulosten ja pohjien nahka

Nahka on eläimen ihosta eli vuodasta parkitsemalla muokattua materiaalia. Vuota koostuu orvaskesi-, verinahka- ja aluskerroksista, joista eri käsittelymenetelmien jälkeen jää jäljelle vain verinahkakerros. Verinahka puolestaan koostuu martio- ja sidekudoskerroksista, jotka voidaan erottaa toisistaan kollageenivalkuaisaineista muodostuneiden kuitusäikeiden tiiviiden perusteella. Martiokerroksessa säikeet kulkevat tiiviisti ja sidekudoskerroksessa ne ovat löyhemässä. Martiokerroksen ulkopinta on tiivistä ja sileää ja siinä on nähtävissä eläimen karvojen jättämät reiät.<sup>69</sup> Sidekudoskerros on himmeää ja siinä näkyy nahan kuitusäikeitä. Jalkineiden yhteydessä martiokerrosta kutsutaan pintakerrokseksi tai pintapuoleksi ja sidekudoskerrosta lihakerrokseksi tai lihapuoleksi.

Parkitsemisessa vuota muutetaan parkkiaineilla kemiallisesti nahaksi. Eri parkitsemismenetelmistä kasviparkitseminen on ollut hyvin yleinen.<sup>70</sup> Kasviparkittu nahka myös säilyy hyvin maassa, minkä vuoksi arkeologisessa aineistossa usein todennäköisesti on vain kasviparkittuja nahkoja<sup>71</sup>. Vuotaa täytyy valmistella ennen varsinaista parkitsemista useilla erilaisilla mekaanisilla ja kemiallisilla työvaiheilla. Työvaiheita ovat esimerkiksi orvaskesi- ja aluskerrosten ja karvojen poisto. Varsinaisessa parkitsemisessa esivalmisteltu vuota eli nahas upotetaan parkkiaineliuokseen, joka kasviparkin tapauksessa on valmistettu yleensä jonkin runsaasti parkkiaineita sisältävän puun, kuten tammen, kuoresta. Pitkän upotuksen aikana nahaksen kuitusäikeet muuttuvat koviksi ja liukenemattomiksi eli nahaksi.<sup>72</sup>

Nahka voi parkkiintua kokonaan läpi asti, jolloin siitä tulee täysparkkia tai vain osittain, jolloin sitä kutsutaan puoliparkiksi. Puoliparkki on tietysti mielessä huonosti parkkiintunutta nahkaa, jossa parkkiaineet eivät ole läpäisseet sitä kokonaan ja nahan keskiosa on jäänyt raa'aksi. Se on paksua, vahvaa ja vedenpitävää, mutta hajoaa helposti maassa raa'an keskustansa vuoksi. Vedenpitävyytensä ansioista puoliparkki olisi hyvää jalkineiden pohjamateriaalia, mutta Goubitz ei suoraan kerro, että sitä olisi käytetty jalkineissa. Hän kuitenkin mainitsee useissa jalkinetutkimuksissa haljenneet pohjanahat tulkitun virheellisesti kahdeksi nahkaker-

---

<sup>69</sup> Pylvänäinen & Saarinen 1982: 58.

<sup>70</sup> Goubitz et al. 2001: 29.

<sup>71</sup> Cronyn 1990: 267.

<sup>72</sup> Watt 1906: 11; Pylvänäinen & Saarinen 1982: 59.



rokseksi, mikä voisi viitata siihen, että herkästi halkeavaa eli huonosti parkittua nahkaa on käytetty jalkineissa.<sup>73</sup> Nahalla toki on taipumus haljeta, vaikka se olisikin hyvin parkittua. Täysparkki eli kokonaan parkittu nahka taas on pehmeää, joustavaa ja maassa hyvin säilyvää, etenkin märissä olosuhteissa.<sup>74</sup> Harjula mainitsee, että hänen tutkimuksensa keskiaikaisessa aineistossaan neulosnahat eivät yleensä olleet haljenneita, kun taas iso osa pohjanahoista oli haljennut. Hän arvelee tämän johtuvan juuri siitä, että pohjissa olisi käytetty puoliparkkia ja neuloksissa täysparkkia.<sup>75</sup> Koska puoliparkittu nahka oli käytännössä parkitukseltaan epäonnistunutta ja huonolaatuista, oli sen valmistaminen kiellettyä<sup>76</sup>. Harjulan aineiston haljenneet nahat kuitenkin hänen mielestään osoittavat, että puoliparkittua nahkaa on kiellosta huolimatta käytetty<sup>77</sup>.

Nahkajalkineiden valmistukseen on Euroopassa käytetty hyvin useista eri eläinlajeista peräisin olevaa ja usealla eri menetelmällä käsiteltyä nahkaa. Näin on saatu eri laatuista nahkoja, joilla on omanlaisiaan ominaisuuksia. Pylkkäsen mukaan suutarinnäytteissä ja -hinnastoissa erotetaan tavallinen nahka ja karduaaninahka eli tietyllä tavalla parkittu ja värjätty vuo-hennahka<sup>78</sup>. Karduaaninahka on hienompaa nahkaa, jota on käytetty vain hienoimmista jalkineista<sup>79</sup>. Pylkkäsen mukaan myös haljasnahkaa eli halkaistua nahkaa olisi käytetty hienoimpiin jalkineisiin, mikä kuitenkin on epätodennäköistä, koska nahan tehokas halkaiseminen ei välttämättä ole onnistunut ennen teollisen koneen keksimistä<sup>80</sup>. Todennäköisempää on, että Pylkkänen tarkoittaa lihapuoli ulospäin ommeltua nahkaa<sup>81</sup>. Jalkineisiin on käytetty myös juhti- eli venäjännahkaa<sup>82</sup> eli erityisellä tavalla kasviparkittua nautaa, joka on lisäksi käsitelty koivutisleöljyllä. Tällainen nahka on helppo tunnistaa sen lihapuolen ritiläkuviosta ja mahdollisesti myös hajusta.<sup>83</sup> Jalkineissa on kirjallisuuden perusteella käytetty myös eri värisiä ja värjättyjä

---

<sup>73</sup> Goubitz et al. 2001: 75.

<sup>74</sup> Cronyn 1990: 267.

<sup>75</sup> Harjula 2008: 129–130.

<sup>76</sup> Harjula 2008: 130, viitaten Klemming 1856: 19, capitulum xx.

<sup>77</sup> Harjula 2008: 130.

<sup>78</sup> Watt 1906: 288. Karduaani on pääasiassa vuohta, mutta myös muiden eläinten nahkoja on voitu käyttää.

<sup>79</sup> Pylkkänen 1970: 380, 383, 385.

<sup>80</sup> Watt 1906: 375; myös Jokela 2002: 24, viitaten Vesa Joki-Tokolan antamaan suulliseen tiedonantoon (10.9.2001 ja 5.10.2001). Haljasnahka valmistetaan halkaisemalla nahka pinta- ja lihakerrosten välistä kahteen osaan. Halkaistua lihakerrosta kutsutaan haljasnahaksi. Tarkoituksena on saada yhdestä nahasta kaksi käyttökelpoista nahkaa eli se on saatava halkaistua kokonaisuena.

<sup>81</sup> Goubitz et al. 2001: 29.

<sup>82</sup> Pylkkänen 1970: 383.

<sup>83</sup> Watt 1906: 276, 280–281; Huhtamies & Alvik 2019.

nahkoja<sup>84</sup>, mutta arkeologinen nahka on usein väriltään ruskeaa tai mustaa nahassa olevien tanniinien ja maaperän raudan vuoksi.<sup>85</sup> Näin on myös tässä aineistossa.

Eri eläinlajeista nauta on ollut käytetyin. Sen lisäksi on käytetty vuohta, kuten edellä jo mainittiin, ja joskus myös peuraa, poroa, hirveä ja hevosta. Siannahkaa käytettiin harvoin, koska suuren rasvapitoisuuden vuoksi sen parkitseminen on vaikeaa<sup>86</sup>. Vedenpitävää hylkeenahkaa on joillakin alueilla käytetty jalkineisiin<sup>87</sup>. Tosin Harjulan mukaan hevosen, hylkeen ja lampaan nahkojen käyttö jalkineiden valmistukseen oli ainakin keskiajalla kiellettyä<sup>88</sup>.

Eläimen laji on mahdollista määrittää arkeologisesta aineistosta tarkastelemalla nahan pinnan karvatuppien ryhmittymismuotoa mikroskoopilla<sup>89</sup> (Kuva 1.). Vain osan aineiston nahkojen eläinlaji oli mahdollista määrittää. Osassa jalkineenosista nahan pinta oli niin kulunutta, painunutta tai hajonnutta, etteivät pinnan karvatupet olleet enää näkyvillä, joten lajimääritystä ei pystynyt tekemään. Pohjois-Pohjanmaan museon tiloissa säilytettävät löydöt<sup>90</sup> tutkin myös



Kuva 1. Mikroskooppikuva löydön KM2007125: 312 varresta. Karvatuppien kiinnittymiskohdat ovat selkeästi näkyvillä. Karvatuppien ryhmittymisen perusteella nahka on naudasta. Kuva: Riina Veijo

mikroskoopilla, mutta koska heidän mikroskoopillaan ei ollut mahdollista ottaa kuvia, rajasin ne tämän tarkastelun ulkopuolelle, jotta vertailu olisi luotettavampaa. Käytännössä pystyin tekemään lajimäärittelyn vain Virastotalon eri kaivausten löydöistä. Vertailumateriaaliksi sain ystävällisesti Kemin Nahkatarvike Oy:ltä lajitelman eri tavoilla parkittuja nahkoja ja turkiksia.

Analysoin yhteensä 37 kohtaa tai osaa 22:sta eri jalkineesta. Näistä kohdista tai osista kahdeksan olivat neuloksen osia ja loput pohjan osia. Kaikki osat vaikuttivat olevan nautaa. Löydön KM2007125: 175 korkolappu, löydön KM2007125: 276(B) vuoren vahvike ja löydön KM2007125: 347(C) kantio voisivat

<sup>84</sup> Esim. Swann 2001: 139.

<sup>85</sup> Cronyn 1990: 267; Goubitz et al. 2001: 29. Värin tutkiminen on silti mahdollista ultraviolettii- tai infrapunavaloilla (Cronyn 1990: 268).

<sup>86</sup> Goubitz et al. 2001: 16, 29.

<sup>87</sup> Pylkkänen 1970: 390; Swann 2001: 117.

<sup>88</sup> Harjula 2008: 129, viitaten Klemming 1856: 19, capitulum xvik, xviiij ja xix.

<sup>89</sup> Esim. Pylvänäinen & Saarinen 1982: 58; Goubitz et al. 2001: 29.

<sup>90</sup> Linnankadun, Aleksanterinkadun, Rantakadun ja Tuomikirkon löydöt.

olla vasikkaa, koska pinnan karvatuppien reiät ovat tiheämmässä ja korkolapussa vielä kiinni oleva karva vaikuttaa täysikasvuisen naudan karvaa ohuemmalta ja sen paksuus vaihtelee.

Myös Harjulan, Jokelan ja Andersenin aineistoissa nauta on käytettyin<sup>91</sup>. Jokelan mukaan naudan nahkaa on suosittu erityisesti sen paksuuden ja kestävyuden vuoksi<sup>92</sup>. Varhaismodernissa Oulussa naudan saatavuus on karjatalouden ansiosta ollut myös hyvä, vaikka toki ajoittain on ollut huonompiakin kausia. Vasikan nahka on aikuisen naudan nahkaan verrattuna ohuempaa ja pehmeämpää ja sitä on usein käytetty esimerkiksi jalkineiden vuorissa.<sup>93</sup> Onkin hieman erikoista, että vasikan nahkaa on käytetty juuri korkolapussa, mutta todennäköisesti kyseessä on muuhun sopimattoman hukkapalan tehokasta hyödyntämistä. Vuohen puuttuminen tästä aineistosta osoittaa sen, että jalkineet eivät todennäköisesti ole luksusjalkineita, vaan aivan tavallisia arkijalkineita. Poronnan puuttuminen puolestaan voisi viitata siihen, että aineiston yksipohjaiset lapikasjalkineet ovat olleet kesäkäyttöön tarkoitettuja jalkineita, eivätkä talvijalkineita, jotka valmistetaan yleensä poron karvallisista koipi- tai päänahoista<sup>94</sup>.

Aineiston nahkojen varsinaista laatua on vaikeaa arvioida, koska niiden säilymisaste vaihtelee. Joissakin niistä on kuitenkin merkkejä huolimattomasta parkitsemisprosessista. Osaan nahoista on esimerkiksi jäänyt karvoja. Parkitsemisprosessissa erityisesti nahkojen reuna-alueille helposti jää karvoja, ja juuri niiden alueiden nahkaa yleensä vältetään käyttämästä jalkineissa, koska mahan ja jalkojen sisäosien nahka on ohutta ja venyvää, eikä sellaisesta nahasta valmistettu jalkine välttämättä pysy muodossaan. Tällaisen nahan voi ajatella olevan huonolaatuista verrattuna parempiin vuodan osiin.<sup>95</sup> Karva on toki voitu jättää myös tarkoituksella erityisesti pinko- ja välipohjiin eristeeksi kylmää vastaan<sup>96</sup>. Osassa jalkineenosista on lisäksi todennäköisesti parkitsemisen aikana syntyneitä naarmuja, jotka ovat vaikuttaneet nahan arvoon<sup>97</sup>. Osa aineiston sekä neulos- että pohjanahoista on haljenneita eli parkitseminen on voinut osassa olla epätäydellistä. Erikoisempia nahkalaatuja, kuten juhtinahkaa tai karduaania, ei aineistossa ollut havaittavissa, eikä minkään jalkineen päällisiä ollut ommeltu lihapuoli ulospäin. Voisi siis sanoa, että jalkineisiin käytetty nahka on ollut vähintäänkin tavanomaista.

---

<sup>91</sup> Jokela 2002: 28, Harjula 2008: 129. Jokela ei tee analyysissään eroa vasikan ja naudan välillä, mutta Harjulan mukaan hänen aineistossaan on eniten vasikkaa

<sup>92</sup> Goubitz et al. 2001: 29; Jokela 2002: 28.

<sup>93</sup> Goubitz et al. 2001: 29; Jokela 2002: 27; Andersen 2017: 122.

<sup>94</sup> Pylkkänen 1970: 390; Jomppanen 1982: 130, 136, 148.

<sup>95</sup> Goubitz et al. 2001: 29, 39.

<sup>96</sup> Andersen 2017: 132.

<sup>97</sup> Goubitz et al. 2001: 29.

### 3.2 Muut nahkajalkineiden valmistuksessa käytettävät materiaalit

Jalkineiden valmistukseen on nahan lisäksi käytetty puuta, tuohta ja tekstiilejä. Puuta on voitu käyttää muun muassa korkoihin, lenkkijäykisteisiin ja korkojen nauloihin. Korkojen valmistaminen puusta on aluksi ollut suutareiden työ, mutta 1600-luvun puolivälin paikkeilla työvaihe siirtyi lestintekijöiden tehtäväksi. Puukorko on ollut hinnaltaan kalliimpi ja sen liittäminen jalkineeseen nopeampaa kuin perinteisen nahkalapuista kootun koron valmistaminen ja liittäminen.<sup>98</sup> Puukorot päällystettiin usein nahalla tai kankaalla<sup>99</sup>. Lenkkijäykiste on jalkineen vyötärölle eli pohjan kapeimmalle kohdalle pohjien väliin sijoitettava ohuehko puunkappale, joka estää kantaa kallistumasta ja vyötäröä roikkumasta<sup>100</sup>. Lenkkijäykiste on voitu valmistaa myös nahasta. Puuta on voitu käyttää myös välipohjina<sup>101</sup>, mutta tässä aineistossa sellaisia jalkineita ei ole<sup>102</sup>.

Tuohta on käytetty nahkajalkineissa välipohjina, täytteenä, kokonaisina pohjina, korkolappuina ja jopa neuloksen vahvikkeina kannassa tai kärjessä<sup>103</sup> noin 1200-luvulta lähtien<sup>104</sup>. Pohjien materiaalina tuohen erityinen ominaisuus on sen vedenpitävyys ja eristävyys<sup>105</sup>. Sitä on todennäköisesti ollut myös helposti ja edullisesti saatavilla. Tässä aineistossa tuohisia välipohjia on useita ja myös yksi tuohinen korkolappu.

Tekstiilejä on nahkajalkineissa voitu käyttää vuorina. Esimerkiksi villavuori päällisen alla eristää hyvin kylmää vastaan<sup>106</sup>. Myös huopaisia pohjallisia on löytynyt sekä Kööpenhaminasta että Turusta<sup>107</sup>. Tässä aineistossa on yksi säilynyt villavuori ja muutamassa löydössä on merkkejä mahdollisesta kangasvuorista.

### 3.3 Ompeleiden lanka

Jalkineiden saumojen ompeluun on käytetty sekä kasvi- että eläinkuituja. Kasvikuiduista pellava ja hamppu tai näiden yhdistelmä on ollut yleinen lankamateriaali jalkineissa.<sup>108</sup> Lanka ha-

---

<sup>98</sup> Swann 2001: 107.

<sup>99</sup> Pylkkänen 1970: 348; Goubitz et al. 2001: 81.

<sup>100</sup> Goubitz et al. 2001: 74.

<sup>101</sup> Goubitz et al. 2001: 30.

<sup>102</sup> Puuta ei välttämättä näillä seuduilla ole käytetty välipohjina tai ne on hävitetty mieluummin polttamalla (esim. Swann 2001: 15).

<sup>103</sup> Esim. Harjula 2008: 199; Riutankoski 2013: 48.

<sup>104</sup> Swann 2001: 52.

<sup>105</sup> Swann 2001: 15.

<sup>106</sup> Goubitz et al. 2001: 30; Andersen 2017: 131, 133.

<sup>107</sup> Harjula 2008: 120; Andersen 2017: 133.

<sup>108</sup> Goubitz et al. 2001: 29; Harjula 2008: 130. Harjulan aineistossa on mahdollisesti pellavan ja hampun lisäksi lehmuksen kuoren kuiduista valmistettua lankaa.

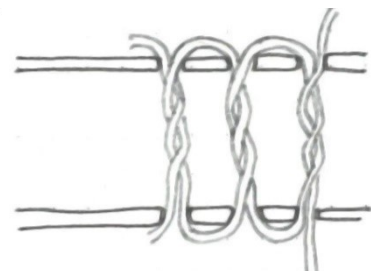
joaa maassa helposti, joten yleensä sitä ei arkeologiseen materiaaliin päädy, mutta sopivan kosteissa olosuhteissa varsinkin villa ja pellava saattavat säilyä hyvin. Myös nahan parkkiaineet edesauttavat langan säilymistä.<sup>109</sup>

Lähes puolessa<sup>110</sup> aineiston jalkineessa tai jalkineen kappaleessa oli vielä lyhyitä pätkiä lankaa tallella. Käytetty lanka on kasvikuuduista valmistettua, mutta kasvikuutujen lajeja en tähän tutkielmaan pystynyt selvittämään. Tässä aineisossa lankoja oli erityisen paljon, mikä voi johtua niiden löytökonteksteista. Erityisesti Virastotalon kaivauksilta löytyneissä jalkineissa ja niiden kappaleissa on lähes jokaisessa lankaa jäljellä, mikä todennäköisesti johtuu siitä, että ne on löydetty kosteammista Länkisen lammen pohja- ja täyttökerroksista. Langat ovat myös paksumia, mikä osaltaan on saattanut hidastaa niiden hajoamista.

### 3.4 Pistot, ompeleet ja saumat

Vaikka lanka ei yleensä säily hyvin, nahkaan jää silti erilaisia jälkiä pistoista, ompeleista ja saumoista. Pistoilla tarkoitetaan tapaa, jolla lanka – naskalilla ja neulalla avustettuna – lävistää osan nahkaa tai koko nahan käsin ommellessa. Pistoista muodostuu ompeleita ja ompeleista saumoja, kun nahkakappaleita yhdistetään toisiinsa. Pistoista jää nahkaan reikiä, ompeleista lisäksi langanpainauksia ja saumoista edellisten lisäksi jälkiä vastakappaleesta.<sup>111</sup> Seuraavat kuvaukset perustuvat Goubitsin vuonna 1984 julkaisemaan artikkeliin, jossa hän esittelee erilaisia jalkineissa mahdollisesti olevia jälkiä pistoista, ompeleista ja saumoista<sup>112</sup> sekä Juha Jussilan *Jalkinevalmistuksen käsikirjassa* esitettyihin saumoihin<sup>113</sup>.

Jalkineiden valmistuksessa käytettyjä pistoja ovat suutarinpisto, aivipisto, etupisto ja tunnelipisto. *Suutarinpisto* (Kuva 2.) tehdään kahdella langalla, jotka kulkevat ommeltavan kohdan läpi yhtä aikaa saumoista rei'istä, mutta vastakkaisiin suuntiin. Pistojen välillä lankaan tehdään solmu, mikä tekee ompeleesta tiukan ja löysytymättömän. Nahkaan jää jokaisen pistonreiän väliin painauma langasta. Suutarinpistoa käytetään erityisesti jalkineiden neuloksen ja pohjien väliseen saumaan.



Kuva 2. Suutarinpisto. Piirros: Riina Veijo

<sup>109</sup> Cronyn 1990: 286–287; Goubitz et al. 2001: 35.

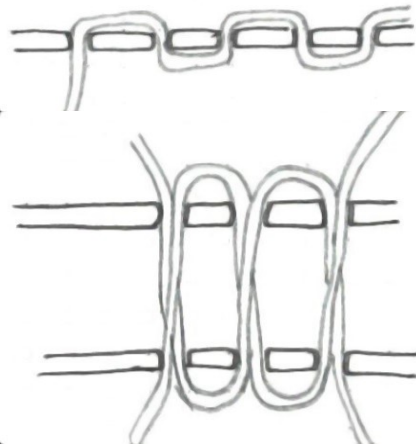
<sup>110</sup> Yhteensä 19 löydössä aineiston 40 löydöstä.

<sup>111</sup> Goubitz 1984: 190; Goubitz et al. 2001: 35.

<sup>112</sup> Goubitz 1984: 190.

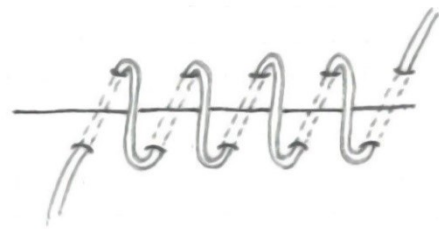
<sup>113</sup> Jussila 1986: 144.

*Etupistossa* (Kuva 3.) lanka kulkee vuorotellen nahan sisä- ja ulkopuolelle. Langanjälkiä näkyy joka toisessa välissä ja nahan reuna saattaa olla aaltomainen. Tavallista etupistoa käytetään luultavasti harvemmin jalkineissa, koska Goubitz esittelee vain *kaksinkertaisen etupiston*, joka suutarinpiston tapaan tehdään kahdella langalla, mutta väliin ei tehdä solmua<sup>114</sup>. Koska tässäkin pistossa nahkaan jää jokaisen pistonreiän väliin painauma langasta, on suutarinpiston ja kaksinkertaisen etupiston erottaminen arkeologisesta materiaalista lähes mahdotonta. On kuitenkin todennäköistä, että neuloksen puolella saumoihin ei ole ollut tarpeen tehdä yhtä tiukkaa saumaa, kuin neuloksen ja pohjien väliseen saumaan. Tämän vuoksi oletan tässä työssä, että neuloksen saumoissa on käytetty kaksinkertaista etupistoa ja neuloksen ja pohjan välisissä saumoissa suutarinpistoa, ellei toisenlaisia jälkiä ole havaittavissa.



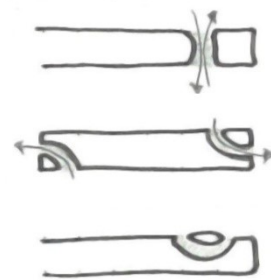
Kuva 3. Yllä etupisto ja alla kaksinkertainen etupisto. Piirros: Riina Veijo

*Aivipistossa* (Kuva 4.) lanka kulkee materiaalin läpi joka kerta samasta suunnasta ja reiästä reikään vuorotellen materiaalin sisällä ja sen päällä. Pistosta jää nahkaan vinottaiset langanjäljet ja nahan reuna saattaa näyttää jopa aaltomaiselta, jos lanka on vedetty tiukkaan reunan ympäri. Aivipistoa voi käyttää esimerkiksi vahvistusten kiinnittämiseen.



Kuva 4. Aivipisto. Piirros: Riina Veijo

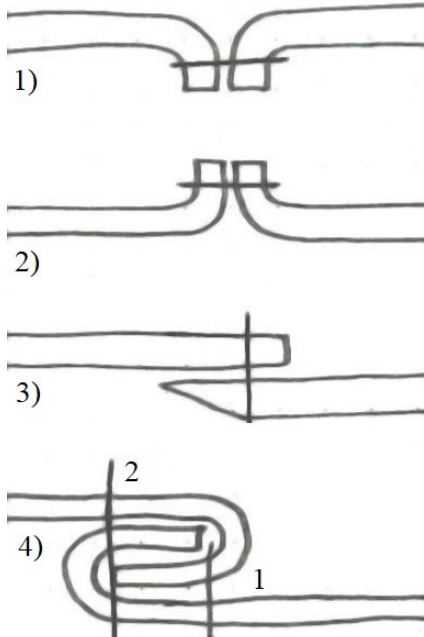
*Tunnelipistolla* (Kuva 5.) tarkoitetaan nahan sisällä kulkevaa pistoa, joka ei lävistä sitä kokonaan. Sillä voidaan esimerkiksi kiinnittää kaksi nahkappaletta vastakkain ilman, että sauma näkyy. Tunnelipistosta ei välttämättä jää varsinaisia langan painaumuksia, mutta sen sisäänmeno- ja ulostulorekien välille jää kohouma.



Kuva 5. Yllynnä liha-pinta tai pinta-liha -suuntainen pisto, keskellä pinta- tai liha-reuna -suuntainen pisto ja alinna tunnelipisto. Piirros: Riina Veijo

<sup>114</sup> Goubitz 1984: 188–189.

Kaksi nahkakappaletta voidaan liittää yhteen usealla eri tavalla (Kuva 6.). *Umpisau-*  
*massa* kappaleet ommellaan pintapuolelta yhteen liha-pinta -suuntaisin pistoin ja saumanvara jä-  
tetään sisäpuolelle. *Avoimessa saumassa* kappaleet ommellaan lihapuolelta yhteen pinta-liha -  
suuntaisin pistoin ja saumanvaran jätetään edellisestä poiketen ulkopuolelle. *Limisaumassa*



Kuva 6. 1) *Umpisauma* 2) *Avoin sauma*  
3) *Limisauma* 4) *Laakasauma*. Piirros:  
Riina Veijo

kappaleiden reunit ommellaan päällekkäin. *Laakasauma* on  
limisauman monimutkaisempi muoto, jossa saumanvarat  
omellaan kummallakin puolella toistensa sisään. Koska  
nahka on yleensä vähintäänkin paksuhkoa, voidaan se om-  
mella siististi myös *vastasaumana* eli reunit vastakkain. Tä-  
hän käytetään joko liha-reuna -suuntaisia tai pinta-reuna -  
suuntaisia pistoja. Liha-reuna -suuntaisilla pistoilla ompe-  
leet jäävät piiloon<sup>115</sup>, mutta pinta-reuna -suuntaisin pistoin  
ommel jää näkyville (Kuva 5.). Arkeologisessa nahkamate-  
riaalissa sauman tyyppin voi päätellä yleensä siitä, miten na-  
han reuna on kulunut – tai pikemminkin siitä, miten nahka  
ei ole kulunut; vastakkain ommellut nahat eivät luonnolli-  
sestikaan pääse kulumaan. Yhdessä pistonreikien ja langan-  
painaumien kanssa ompeleen ja sauman tyyppi on mahdol-  
lista päätellä.<sup>116</sup>

<sup>115</sup> Olettaen, että jalkineessa on pintapuoli ulospäin.

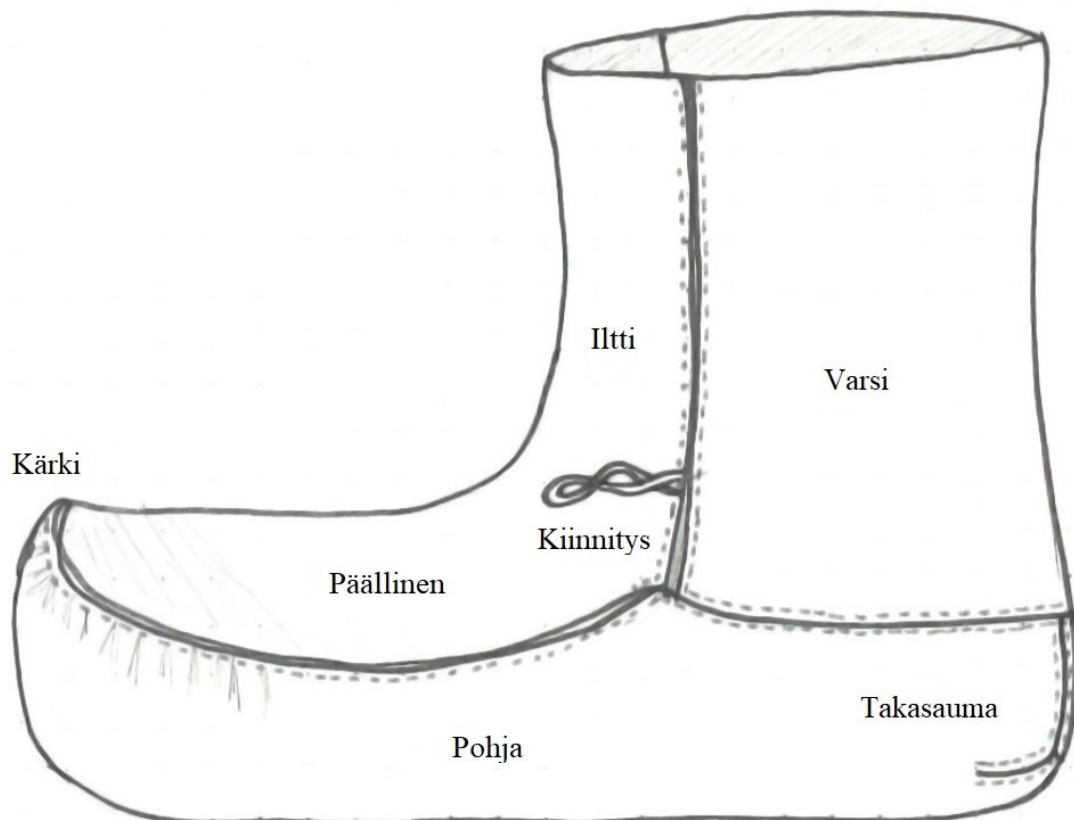
<sup>116</sup> Goubitz et al. 2001: 35.

## 4 JALKINEIDEN RAKENTEET JA MALLIT

Tässä luvussa käyn läpi aineiston jalkineiden neuloksen sekä pohjan ja neuloksen väliset rakenteet. Joistakin jalkineista on neuloksen perusteella mahdollista määrittää jalkineen malli, mikä voi kertoa niiden käyttötarkoituksesta ja antaa ajoittavia vihjeitä. Jalkineiden löytökerrosten ajoitukset sekä jalkineiden tarkennetut ajoitukset olen koottu liitteeseen 1. Lisäksi yksityiskohdaisempi kuvaus jalkineiden rakenteista ja saumoista on liitteessä 2.

### 4.1 Yksipohjaisten jalkineiden rakenteet ja mallit

Yksipohjaisten jalkineiden käyttö ei rajoitu Suomessa keskiaikaan, vaan niitä tunnetaan ja käytetään paikoin edelleen, vaikka ei varsinaisen keskiaikaisen kääntökengän muodossa. Lapikkaiden ja pieksujen ulkonäkö on tuttu, vaikka niissä nykyään onkin yleensä paremmin asfaltilla kävelyyn sopivat kumipohjat. Pieksut ovat matalavartisia jalkineita (Kuva 7.), jotka voidaan kiinnittää esimerkiksi paulalla eli kudotulla villanauhalla tai nauhoilla, kun taas lapikkaat ovat saappaankaltaisia korkeampivartisia jalkineita. Pieksut ja lapikkaat ovat jo 1600-luvulla olleet



Kuva 7. Yksipohjaisen lapikasjalkineen osat. Piirros: Riina Veijo

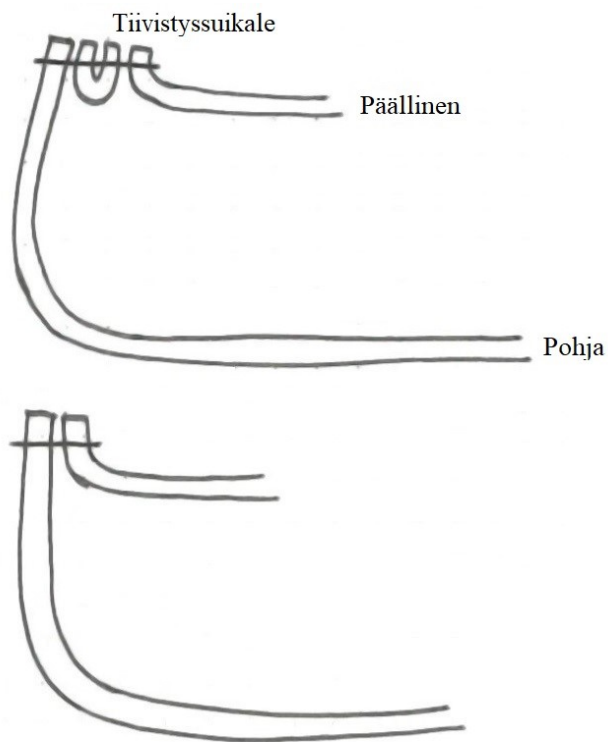


yleisiä talvijalkineita, joita Pylkkäsen mukaan oli käytössä ympäri Suomen, jopa porvareilla.<sup>117</sup> Talvikäyttöön ne valmistetaan useimmiten karvallisista poron koipi- tai päänahoista ja kesäkäyttöön karvattomasta naudnan tai poron nahasta.<sup>118</sup>

Yksipohjaisissa lapikasjalkineissa pohjan reuna nostetaan ylöspäin ja siihen ommellaan päällinen ja varsikappaleet (Kuva 8.). Jotta pohjan reuna nousee hyvin, kannan taakse tehdään sauma, joka voi olla muodoltaan hyvin monenlainen, mutta ehkä yleisimmin alaspäin olevan T- tai Y-kirjaimen muotoinen. Pohjan ja päällisen välinen sauma rypyttetään, jotta jalkineen etuosan muoto saadaan jalkaan sopivaksi ja sauma koottua jalan päälle. Sauman nostaminen ylemmäksi, kuin esimerkiksi keskiaikaisissa kääntökengissä, parantaa jalkineen vedenpitävyyttä, koska sauma ei ole kosketuksissa maahan. Saumaan on voitu myös lisätä nahkasuikaleet sauman tiivistämiseksi<sup>119</sup> tai tehdä sauma

laakasaumana<sup>120</sup>. Saumat on Swannin mukaan ommeltu jänteellä kesäjalkineissa jalkineen ulkopuolelle ja talvijalkineissa karvan vuoksi sisäpuolelle.<sup>121</sup>

Yksipohjaisten lapikasjalkineiden kiinnitystapoja on hyvin monenlaisia. Ne on voitu esimerkiksi pauloittaa tai kiinnittää nahkahihnoilla tai nauhoilla. Apuna on voitu käyttää myös erilaisia luusta tai muista materiaaleista valmistettuja väli- tai kiinnityskappaleita.<sup>122</sup> Jomppasen



Kuva 8. Yksipohjaisen lapikasjalkineen pohjan ja päällisen välinen rakenne. Yllä tiivistyssuikaleen kanssa ja alla ilman. Piirros: Riina Veijo

<sup>117</sup> Pylkkänen 1970: 390; Kaukonen 1985: 90–91; Swann 2001: 116. Swann tosin kuvailee lapikkaan virheellisesti lyhytvartiseksi ja pieksun pitkävartiseksi.

<sup>118</sup> Pylkkänen 1970: 390; Jomppanen 1982: 130, 136, 148; Swann 2001: 196–197.

<sup>119</sup> Swann 2001: 14, 33, 198.

<sup>120</sup> Jomppanen 1982: 148–149.

<sup>121</sup> Swann 2001: 198–199.

<sup>122</sup> Esimerkiksi Swann 2001: 196–203.

mukaan paulat kierretään jalan ympärille ulkokautta<sup>123</sup>, mikä tarkoittaa sitä, että sellaisesta kiinnitystavasta, jossa esimerkiksi nahkalenkki on vain jalkineen toisella puolella, voidaan mahdollisesti päätellä, kummassa jalassa jalkine on tarkoitettu käytettäväksi.

Tässä aineistossa yksipohjaisia lapikasjalkineita on yhteensä seitsemän. Lisäksi Rantakadun vuoden 2000 kaivauksilta on löytynyt erikoinen pohjanahka, joka on ommeltu reunastaan etupistoin. Löytöjen KM2007125: 322(B), KM2007125: 312, KM2007125: 318(A), KM2007125: 322(A) ja KM2007125: 347(A) ajoitukset ovat karkeita ja ne ajoittunevat 1600-luvun lopulta 1800-luvun alkuun<sup>124</sup>. Löydöt KM2006057: 556 ja KM2007027: 1574 ajoittuvat 1700-luvun loppupuolelle tai 1800-luvun alkuun<sup>125</sup>. Löydöistä kolme<sup>126</sup> on huonokuntoisia ja niistä on jäljellä vain eri mittaisia pätkiä pohjan reunaosaa ja pieniä osia pohjan alaosaa. Kaikissa aineiston yksipohjaisissa lapikasjalkineissa on nokkava ja rypyttetty kärki, saumat ommeltu saumavarat ulospäin mahdollisesti suutarinpistoilla tai kaksinkertaisilla etupistoilla ja niiden kannassa on T-sauma.

Karen Jomppasen *Lapin käsitöitä* -teoksen jalkineenteko-ohjeissa neuvotaan tekemään useimmat saumat tavallisin etupistoin takasauma pois lukien.<sup>127</sup> Tämän aineiston jalkineissa näyttäisi kuitenkin siltä, että kaikki saumat on ommeltu kaksinkertaisin etupistoin tai suutarinpistoin. Tämä voi johtua siitä, että aineiston jalkineet on lähes kaikki valmistettu paksusta nahasta, jonka ompeleminen siististi ja tiiviisti pelkillä etupistoilla olisi ollut haastavaa, vaikka nahka onkin märkänä suhteellisen helppotyösteinen materiaali. Toisaalta, koska useimmasta puuttuu päällinen eli sauman toinen puoli, ei kaksinkertaista etupistoa tai suutarinpistoa voi täydellä varmuudella todeta. Kuten löydön KM2007125:347(A) pohjan taitteessa (Liite 2., sivu 82–83), etupisto voi jossain variaatiossaan näyttää kaksinkertaiselta etupistolta tai suutarinpistolta ja niiden erottaminen on hankalaa, jos vastakappaletta ei ole tallella.

Aineiston yksipohjaisten lapikasjalkineiden päällisen saumoihin ei mihinkään ollut lisätty edellä mainittua tiivistyssuikaletta. Toki voi myös olla, että suikale on tehty muuta nahkamateriaalia ohuemmasta nahasta, jolloin sen hajoaminen maassa on ollut nopeampaa. Myöskään laakasauvoja ei ollut käytetty saumojen tiivistämiseksi. Vain yhdessä jalkineessa on ta-

---

<sup>123</sup> Jomppanen 1982: 24.

<sup>124</sup> Hyttinen & Oikarinen 2008: 5.

<sup>125</sup> Kallio 2007: 69; Oikarinen 2008: 81.

<sup>126</sup> KM2006057: 556, KM2007027: 1574 ja KM2007125: 322(B).

<sup>127</sup> Jomppanen 1982.

kasauksessa käytetty umpisaumaa, mikä voisi viitata niin sanottuun sosekenkään, jota on käytetty kevättalven kosteammilla keleillä<sup>128</sup>. Muiden jalkineiden takasaumoissa on käytetty vastasaumaa, mikä voi viitata siihen, että jalkineet ovat, mahdollista sosekenkää lukuun ottamatta, olleet kuivempien kelien jalkineita. Toisaalta lähes kaikkien jalkineiden nahka oli haljennutta, mikä voi viitata siihen, että nahkojen parkitus on jätetty osittaiseksi tai jopa puoliparkiksi. Puoliparkki kestää vettä paremmin kuin läpiparkki, joten lisätiivistyksiset saumoissa eivät välttämättä ole olleet tarpeellisia. Varsinainen puoliparkki voi tosin olla todella jäykkää, joten varsinaisesta puoliparkista ei välttämättä tässä kuitenkaan ole kyse. Aika varmasti voidaan kuitenkin sanoa, että yhtä lukuun ottamatta tämän aineiston yksipohjaiset lapikasjalkineet ovat rakenteensa perusteella olleet kesäkäyttöön tarkoitettuja.

Nokkavuus vaikuttaa aineiston lapikasjalkineissa maltilliselta. Pohjaosien muodon perusteella kärjet ovat olleet korkeintaan noin parin senttimetrin verran koholla, eivätkä ne ole menneet varsinaisesti kippuralle. Swannin teoksen kuvien jalkineista suurin osa on 1900-luvulta ja niissä näkyy voimakkaastikin kippuralle meneviä nokkavia kärkiä, mikä ei lainkaan vastaa tämän aineiston jalkineita. Voimakas nokkavuus ei siis näytä olleen muodissa 1600- ja 1700-lukujen lapikasjalkineissa. Myös paksumman nahan käyttö voi olla syynä tähän piirteeseen, koska paksun nahan ompeleminen pitkäksi kapeaksi kärjeksi voi olla haastavaa.

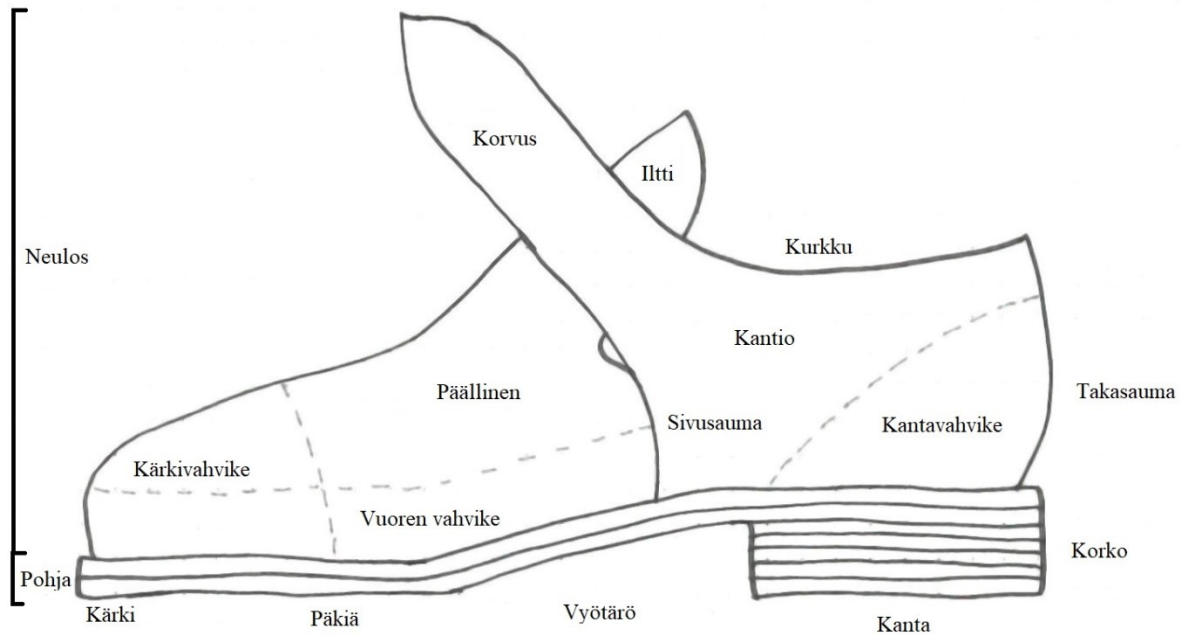
Aineiston yksipohjaisten lapikasjalkineiden rakenteissa ei ole nähtävissä erikoisempaa ajallista muutosta, mikä ei tokikaan välttämättä johdu siitä, ettei muutosta olisi lainkaan tapahtunut. Sen lisäksi, että aineisto on pieni, jalkineiden löytökerrokset ajoittuvat suhteellisen pitkälle aikavälille ja harmillisen epätarkasti, mikä ei poissulje sitä mahdollisuutta, että jalkineet ovat iältään lähellä toisiaan ja sen vuoksi samankaltaisia.

---

<sup>128</sup> Jomppanen 1982: 147.

## 4.2 Kaksipohjaisten jalkineiden rakenteet ja mallit

Varhaismodernin ajan kaksipohjaiset jalkineet muistuttavat ulkonäöltään suuresti nykyajan käsin tehtyjä jalkineita ja tekniikat ovat pääasiassa samanlaisia, sillä erotuksella, että ne on valmistettu ilman nykyaikaisia koneita ja materiaaleja. Keskiaikaisesta yksipohjaisesta kääntökengästä kaksipohjaiset jalkineet eroavat suuresti. Pohjaosia on useampia, jalkineissa on usein korko ja ne on valmistettu jäykemmistä materiaaleista (Kuva 9.)



Kuva 9. Kaksipohjaisen jalkineen osat. Piirros: Riina Veijo

Kaksipohjaisen jalkineen osat voidaan jakaa neulokseen ja pohjaan. Neulokseen kuuluvat päällinen, kantio tai kantiot, mahdolliset vahvikkeet kärjessä, sivuilla ja kannassa, vahvikkeet jalkineen kiinnityksen yhteydessä ja mahdolliset erilaiset vuorit. Päälliseen kuuluu lisäksi iltti ja kantioon korvukset, jotka ovat jalkineen kiinnitykseen liittyviä osia. Saumoja neuloksessa on yleensä kahden kantio-osan välillä sekä päällisen ja kantion välillä. Jalkineissa neuloksen nahka on tavallisesti pintapuoli ulospäin, mutta ajoittain muodissa on ollut myös lihapuoli ulospäin tehtyjä jalkineita, kuten 1600-luvun sekä 1700-luvun alussa<sup>129</sup>. Pohjan osia ovat pinkopohja, yksi tai useampi välipohja, antura sekä korko.

Kaksipohjaisten jalkineiden valmistus alkaa jalan mittaamisella, jalkineen mallin päättämällä, kaavoittamisella ja nahkojen leikkaamisella. Nahat laitetaan veteen likoamaan ennen

<sup>129</sup> Swann 2001: 102.

jalkineen valmistusta, koska märän nahan työstäminen on kuivaa helpompaa. Varsinainen jalkineen valmistus jatkuu neuloksen ompelemisella. Jalkineen kantioiden mahdollinen takasauma ommellaan yhteen, kantioiden ja päällisen vuorit, vahvikkeet ja kantakapit kiinnitetään ja mahdolliset koristelut tehdään. Sivusaumat ommellaan yhteen. Pohjan osat valmistellaan käytettävän rakenteen vaatimalla tavalla ja pinkopohja naulataan lestille eli jalan muotoisen puukappaleen pohjaan usein kahdesta tai kolmesta kohtaa; kärjestä, kannasta ja usein myös vyötäröstä<sup>130</sup>. Neulos asetetaan lestille ja pingotaan pinkopohjan päälle. Pinkovarot voidaan naulata kevyesti pinkopohjaan kiinni tai apuna voidaan käyttää pinkovarojen reunoihin harsittuja naruja tai liimaa. Neulos kiinnitetään pinkopohjaan valitun rakenteen mukaisesti, mahdolliset lenkkijäykisteet, välipohjat ja täytteet lisätään ja antura ommellaan kiinni. Lopuksi korko kiinnitetään. Näiden työvaiheiden välissä tehdään lisäksi useita pieniä valmisteleviä ja viimeisteleviä työvaiheita.<sup>131</sup>

#### *4.2.1 Neuloksen rakenteet ja jalkineiden mallit*

Tässä aineistossa neuloksen osia on pohjia ja pohjien osia selkeästi vähemmän, ja ne ovat usein vain osittaisia. Vain yhden jalkineen kaikki neuloksen osat ovat tallella, vaikka nekin osittaisina. Neuloksen osat ovat usein valmistettu ohuemmasta nahasta, joten ne maatuvat pohjanahkoja nopeammin. Lisäksi pohjia päätyy tämän aineiston yleisimpään kontekstiin eli täyttömaahan neuloksia enemmän, koska pohja on kantalappujen jälkeen jalkineen nopeimmin kuluva ja helpoimmin vaihdettava osa. Neuloksen osia on myös hankalampi tunnistaa, varsinkin jos jäljellä on vain osittaisia palasia, joten ne jäävät helposti jo kaivauksilla huomaamatta ja rajautuvat herkästi pois tutkimusaineistoista epämääräisyydellään. Käytännössä vain neuloksen perusteella pystytään päättelemään jalkineen malli, mikä kertoo jalkineen käyttötarkoituksesta ja se on myös tärkeä ajoittava tekijä<sup>132</sup>. Yksi jalkineista<sup>133</sup> on neulososiltaan täydellisimpänä säilynyt, joten käsittelen sitä tarkemmin tämän alaluvun lopussa.

Jalkineiden mallit pystyi määrittämään varmuudella vain seitsemästä jalkineesta (Taulukko 1.). Jalkineista kaksi on selkeästi kantiottomia tohveleita eli päällyskengiä, joita on käytetty jalkineiden suojaamiseen tässä muodossaan 1600-luvulta lähtien<sup>134</sup>. Niitä käytettiin ulkona

---

<sup>130</sup> Mm. Harjula 2008: 140. Turun keskiaikaisissa jalkineissa pohjat on naulattu yleisimmin kahdesta kohtaa, mutta tässä aineistossa kolme kohtaa vaikuttaa tavallisimmalta.

<sup>131</sup> Esim. Paljakka 2020.

<sup>132</sup> Goubitz et al. 2001: 13.

<sup>133</sup> KM2007027: 668.

<sup>134</sup> Goubitsin mukaan päällyskengiä on käytetty jo 1300-luvun lopulta lähtien, mutta hän tarkoittanee patiineja (Goubitz et al. 2001: 243).

likaisilla kaduilla tavallisten jalkineiden päällä.<sup>135</sup> Muita jalkinemalleja aineistossa ovat mahdolliset nauha- tai solkikengät, nauhanilkkuri tai -saapikas sekä avokas. Nauha- ja solkikengät muistuttavat hyvin paljon toisiaan ja ne voidaan erottaa vain korvusten muodon perusteella. Nauhakenkiä on käytetty läpi koko ajanjakson, ja solkikengät eri kokoisilla soljilla ovat olleet muodissa 1600-luvun loppupuolelta lähtien<sup>136</sup>. Avokkaita on alettu käyttää vasta 1700-luvun lopulla<sup>137</sup>, kuten myös useamman reikäparin nauhajalkineita<sup>138</sup>. Osassa jalkineista oli merkkejä muokkauksista, mikä voi viitata siihen, että jalkineet varsinaisen käytön päätyttyä muokattiin kantiottomiksi ja niitä käytettiin tohveleina<sup>139</sup>. Jalkineita on myös voitu muokata sopimaan paremmin toisen henkilön erikokoiseen tai lapsen kasvavaan jalkaan<sup>140</sup>.

Taulukko 1. Aineiston jalkineiden mallit, löytökerrosten ajoitukset ja jalkineiden piirteiden perusteella tarkennetut ajoitukset.

löytönumero	jalkineen malli	löytökerroksen ajoitus	tarkennettu ajoitus
KM2006057: 100	tohveliksi muokattu?	1700-l.	1600-l. lähtien
KM2007125: 91	tohveliksi muokattu?	1656–1700-l. alku	1600-l. lähtien
KM2002067: 292	tohveli	ennen v. 1736, myös mahd. ennen v. 1690	1600-l. jälkipuoli
Linnankatu 1965 nro. 34	nauhakenkä	1600-luvulta 1800-luvulle	1600- tai 1700-lukujen alku tai keskivaiheet
KM2007125: 313	tohveli	1655/56–1800-l.	ei ennen 1700-l.
KM97074: 175	laajakurkkuinen nauha- tai solkikenkä	1600-l. loppupuolelta 1800-luvulle	1700-l. loppupuoli
KM2007027: kons.nro 14(B)	nauha- tai solkikenkä	-	1700-l. loppupuoli
KM2007125: 347(B)	tohveliksi muokattu?	1655/56–1800-l.	1700-l. loppupuoli
KM2007125: 276(B)	tohveliksi muokattu?	1700-l. jälkipuoli	-
KM2007027: 883	-*	1760-l.	-
KM2007125: 347(C)	tohveliksi muokattu?	1655/56–1800-l.	-
KM2007027: kons.nro 14(A)	lapsen avokas	-	1700-l. loppupuolelta 1800-l. alkuun
KM2007027:668	nauhanilkkuri tai -saapikas	1700-l. lopusta 1800-l. alkuun	-

\*) Löydöstä on jäljellä vain kantavahvikkeen kappale.

<sup>135</sup> Pylkkänen 1956a: 271; Pylkkänen 1970: 387; Swann 2001: 118–119; Goubitz et al. 2001: 243. Päälystohveleita on voitu tehdä myös nimenomaan päällyksenkäyttöön, eikä niitä ole pelkästään muokattu toisista jalkineista.

<sup>136</sup> Swann 2001: 127

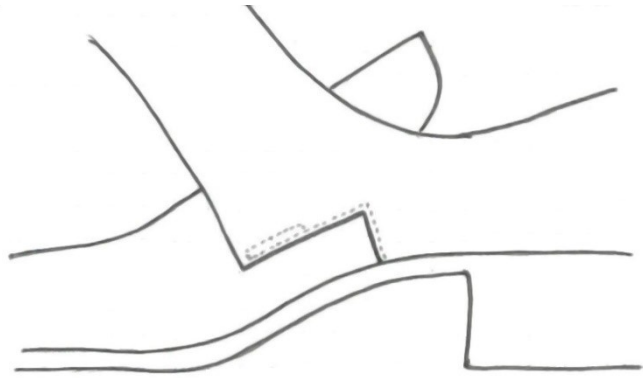
<sup>137</sup> Swann 2001: 165

<sup>138</sup> Goubitz et al. 2001: 187–189.

<sup>139</sup> Swann 2001: 16.

<sup>140</sup> Andersen 2017: Liite 7: 134–135.

Päällisiä tai kappaleita päällisistä on aineistossa yhteensä kymmenen. Mielenkiintoisia sivusaumojia aineistossa ovat limittäin sijoitetut kantio ja päällinen sekä porrastettu sivusauma (*dogleg seam*), joita on käytetty muutamassa jalkineessa. Swannin mukaan ei niin taidokkaat suutarit ovat 1700-luvun alussa ommelleet päällisen ja kantion limittäin<sup>141</sup> ja 1700-luvun lopulla Ruotsin armeijassa käytettiin jalkineita, joissa päällinen ja kantio olivat limittäin lyhyellä ompeleella yhteen ommeltuna<sup>142</sup>. Tällainen sivusauman rakenne voi mahdollisesti viitata hinnaltaan halvempiin ja laadultaan huonompiin jalkineisiin. 1700-luvun lopulla muotiin tuli porrastettu sivusauma (Kuva 10.), jossa varsinainen kantion ja päällisen välinen sauma on alaosastaan lähempänä kantaa ja yläosastaan porrastuu vaakasuuntaiseksi ja sijaitsee lähempänä kärkeä. Kärjen puoleisen portaansauma voidaan ommella kahdella vierekkäisellä ommelrivillä erityisesti sauman lopussa.<sup>143</sup>



Kuva 10. Porrastettu sivusauma (*dogleg seam*). Piirros: Riina Veijo

Aineiston ilttien pituudet ovat lyhyitä ja maltillisia. Lyhyt iltti on ollut muodissa sekä 1600-luvun alussa että 1700-luvun lopulla. Sen välisenä aikana iltin pituus on asteittain pidentynyt niin pitkäksi, että se 1600-luvun lopulla ja 1700-luvun alussa on roikkunut jalkineen edessä ja jopa peittänyt kiinnityksen.<sup>144</sup> Aineiston jalkineiden maltilliset iltit voivat viitata siihen, että ne ovat ajalta, jolloin lyhyt iltti on ollut muodissa tai vaihtoehtoisesti ne voivat kertoa siitä, että pitkän iltin muotia ei ole ainakaan näissä jalkineissa seurattu.

Kantioita aineistossa on vain kolme kappaletta. Kantiot on voitu tehdä joko yhdestä tai kahdesta kappaleesta läpi tämän työn ajanjakson. Kahdesta kantio-osasta valmistetun jalkineen saa takasauman ansiosta istumaan paremmin kuin yhdestä kantio-osasta valmistetun, mutta sen valmistaminen lisää jalkineen valmistukseen käytettävän työajan määrää. Lisäksi kantioiden välinen sauma lisää heikon kohdan jalkineeseen. Toisaalta kaksi erillistä kantiota saa aseteltua vuodalle tiiviimmin tai valmistettua ne pienemmistä nahkappaleista, joten ne voivat olla ekonomisempia materiaalin suhteen. Kantioihin liittyvät korvukset osaltaan kertovat jalkineen

<sup>141</sup> Swann 2001: 142.

<sup>142</sup> Swann 2001: 167.

<sup>143</sup> Jussila 1975: 151; Swann 2001: 166, esim. kuva 202; Goubitz et al. 2001: 285, 287, 292–293, 301.

<sup>144</sup> Swann 2001: 129; 167.

kiinnitystavasta ja mallista. Niiden muoto on vaihdellut sen mukaan, millainen kiinnitys jalkineissa on ollut. Esimerkiksi solkia on ollut käytössä niin pieniä kuin isojakin ja korvusten muoto on sovitettu niitä varten. Aineiston kantiot on valmistettu sekä kahdesta että yhdestä osasta. Vain yhdessä<sup>145</sup> on toisen puolen korvus jäljellä, mikä kertoo jalkineen olleen nauhakenkä.

Vahvikkeita on käytetty jalkineissa kärjessä, kannassa ja kiinnityksen kohdalla eli sellaisilla alueilla, jotka ovat alttiita kovemmalle rasitukselle tai herkkiä menettämään muotonsa. Kärjessä vahvike tukee kärjen muotoa ja estää sitä litistymästä. Tämä on tarpeen varsinkin erikoisemmissa kärjen muodoissa, jota jalka ei ole täyttämässä, kuten pitkäkärkisissä jalkineissa. Kannassa vahvike estää linttaan astumista, helpottaa jalkineen pukemista ja pitää jalkineen paremmin jalassa. Esimerkiksi avokkaisiin on usein lisätty suuri kantavahvike<sup>146</sup>. Kiinnityksen kohdalla vahvike estää nahan venymistä ja repeytymistä, ja niitä on usein käytetty esimerkiksi nauhakiinnitteisen jalkineen reikälistan proksimaalisella puolella ja solkikien korvuksen vahvistamiseen. Vahvikkeet ommellaan jalkineen sisäpuolelle pintapuoli proksimaalisesti ja vaikka ne useimmiten ovatkin nahkaa, myös muita materiaaleja on saatettu käyttää, kuten tuoht<sup>147</sup>. Myös vuori ryhdistää jalkinetta, varsinkin jos jalkineiden neulokseen joudutaan käyttämään ohutta nahkaa<sup>148</sup>, joka ei yksinään pysyisi muodossaan. Vuori tekee jalkineen sisäpuolesta miellyttävämmän käyttäjä ja se helpottaa pukemista. Vuori ommellaan jalkineeseen yleensä pintapuoli proksimaalisesti ja se voi olla ohuempaa nahkaa, kuten vuolta<sup>149</sup>. Vahvikkeet ja vuorit eivät aina ole säilyneet tallella, mutta niistä usein jää painaumuksia tai pistojen jälkiä neuloksen proksimaalisella puolella<sup>150</sup>.

---

<sup>145</sup> Linnankatu 1965 nro. 34.

<sup>146</sup> Swann 2001: 167.

<sup>147</sup> Harjula 2008: 122.

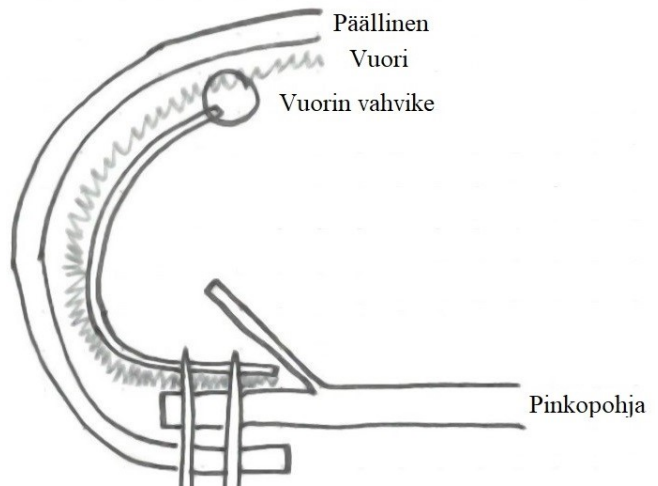
<sup>148</sup> Pyökkänen 1970: 385.

<sup>149</sup> Goubitz et al. 2001: 16.

<sup>150</sup> Harjula 2008: 123; Goubitz et al. 2001: 65.



Tämän aineison jalkineissa on sekä kärki- että kantavahvikkeita, vuorin vahvikkeita ja yksi reikälistan vahvike. Aineiston kärkivahvistetuissa jalkineissa kärjen muoto on maltillisen ovaali, eivätkä päällisten muodot ole kovinkaan erikoisia. Voi siis olla, että kärkivahviketta on käytetty yleisesti myös tavallisissa jalkineissa, eikä vain erikoisempien kärkien yhteydessä. Yleinen vahvike tässä aineistossa on vuorin vahvike, jota on käytetty ilmeisesti kankaisten vuorin kanssa. Vahvike on kiinnitetty yhdessä päällisen ja vuorin kanssa joko vuorin ja päällisen väliin tai sisimmäiseksi kerrokseksi (Kuva 11.). Lisäksi vahvikkeen yläreuna on ommeltu kiinni vuoriin. Vahvikkeen tarkoituksena on ollut todennäköisesti estää vuorin venyminen ja sen kuluminen erityisesti silloin, kun se on kiinnitetty sisimmäksi kerrokseksi.



Kuva 11. Vuorin vahvikkeen kiinnitys. Yksityiskohta löydön KM2007125: 347(B) rakenteesta. Piirros: Riina Veijo

Kahdessa jalkineessa on tallella vuori, joista toinen on nahkainen<sup>151</sup> ja toinen kankaisten<sup>152</sup>. Nahkavuorin tarkoituksena on todennäköisesti ollut paksuntaa ohuehkoa päällistä. Kangasvuori on valmistettu villasta ja sen tarkoituksena on todennäköisesti ollut parantaa jalkineen lämmöneristävyyttä.

Nahka ei varsinaisesti tarvitse reunojen viimeistelyä, koska se pysyy siistinä ilmankin, eikä lähde purkautumaan kuten kangas. Reunojen viimeistelyllä, kuten kanttauksilla, taitteilla ja vahvistuslangoilla, on kuitenkin voitu estää nahan reunan venymistä käytössä<sup>153</sup>. Kanttaamisella tarkoitetaan kapean nahkanauhan lisäämistä nahan reunaan eri tavoilla. Se voidaan esimerkiksi ommella liha-reuna -suuntaisilla aivipistoilla yhteen neuloksen reunan kanssa, taittaa proksimaaliselle puolelle ja ommella vapaa reuna kiinni neulokseen aivipistoilla, jotka eivät lävistä neuloksen koko nahkaa. Vahvistuslangat ommellaan nahan lihapuolelle tunnelipistoilla ja niiden tarkoitus on estää reunaa venymästä. Reunojen viimeistelyt jättävät nahan reunaan aivipiston jäljet, mutta jos itse kanttinauhaa ei ole tallella, sauman erottaminen esimerkiksi vuorin tai varren jatkokappaleen kiinnityksestä voi olla haastavaa.<sup>154</sup>

<sup>151</sup> KM2007125: 313.

<sup>152</sup> KM2007125: 276(B).

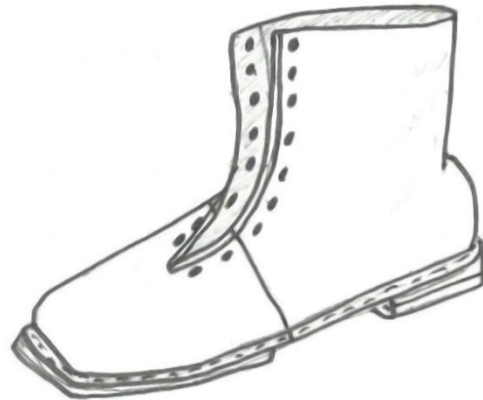
<sup>153</sup> Swann 2001: 47.

<sup>154</sup> Harjula 2008: 123; Goubitz et al. 2001: 69.

Tässä aineistossa reunoja on viimeistelty kolmessa jalkineessa. Löydössä KM2007027: kons.nro 14(A) eli lapsen avokkaassa reuna on viimeistelty taittamalla nahka sisäänpäin ja ompelemalla se kiinni aivipistoilla. Swannin mukaan jalkineen ajoituksen aikaan eli 1700-luvun lopulla kalliimpia jalkineiden reunoja tavattiin kantata silkkinauhoilla, mutta halvemmissa samankaltainen reuna saavutettiin vain kääntämällä reuna sisäänpäin ja kiinnittämällä se aivipistoilla.<sup>155</sup> Avokkaissa reunan viimeistely auttaa pitämään kurkun napakkana ja muodossaan. Puleampi reuna helpottaa myös jalkineen pysymistä jalassa. Löydössä KM20071255: 313 eli toivelissa päällisen ja nahkavuorin kurkunpuoleinen reuna on viimeistelty ompelemalla päällysnahka vuorinahan reunan ympärille mahdollisesti etupistoilla. Reunan viimeistely on estänyt kovemmassa käytössä olleen päällisen venymistä ja siistinyt jalkineen ulkonäköä<sup>156</sup>. Viimeistelyt ovat luonteeltaan sekä käytännöllisiä että jalkineiden ulkonäköä siistiviä. Vahvistuslangoista ei missään jalkineessa näkynyt jälkiä, mikä voi johtua siitä, että neulosten reunoja on aineiston jalkineissa harvemmin tallella tai niin hyvässä kunnossa, että pistonreikiä tai langanpainauksia olisi mahdollista havaita.

### **Paremmiin säilynyt kokonaisuus: nauhanilkkuri tai -saapikas (frontal lace-up shoe)**

Löytö KM2007027: 668 on kaksipohjaisista jalkineista parhaiten säilynyt kokonaisuus, jossa on käytetty useita erilaisia vahvikkeita ja se on mahdollisesti ollut vuoritettu (Kuva 12.). Löydöstä on tallella pala päällistä, yksiosaisen kantion kappale, kantavahvike ja pala nauhoituksen reikälistan vahvikkeesta. Päällisen ja kantion välinen sauma on suhteellisen edessä; jo päkiän takana. Sauma on ommeltu kaksinkertaisella etupistolla umpi-



Kuva 12. Löytö KM2007027: 668 eli nauhanilkkuri- tai saapikas. Piirros: Riina Veijo

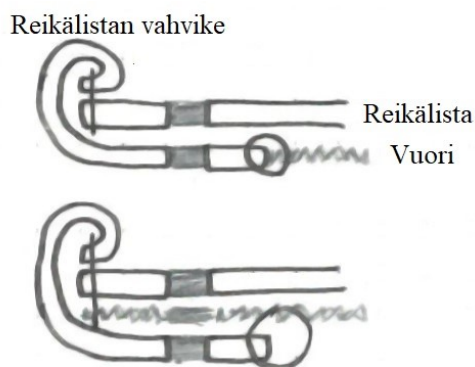
saumana. Jalkineessa on ollut nauhakiinnitys ja sen reikälista alkaa jo päällisen puolelta, jossa on kaksi reikää todennäköisesti molemmin puolin. Kantiosta on vain pieni kappale tallella, mutta se on todennäköisesti ollut yksiosainen ja jatkunut aina jalkapöydän päälle, jossa sen reunoissa nauhoituksen reikälista on jatkunut. Jalkineessa on todennäköisesti ollut vähintäänkin

<sup>155</sup> Swann 2001: 167.

<sup>156</sup> Joka tosin on muutoin suhteellisen rouhea.

nilkkapituinen varsi, mutta jos kantio ja varsi ovat olleet samaa nahkakappaletta, ei varsi ole voinut olla kovinkaan korkea, koska ilman takasaumaa jalkineen takaosa ei istu hyvin, ellei sitä ole vasaroitu hyvin muotoonsa. Goubitz nimeää tällaisen jalkinetyypin *frontal lace-up shoeksi*, joka voisi suomeksi olla nauhanilkkuri- tai saapikas, riippuen jalkineen varren pituudesta. Niitä on hänen mukaansa valmistettu 1700-luvun lopulta lähtien<sup>157</sup>, mikä vastaa hyvin tämän jalkineen löytökerroksen ajoitusta<sup>158</sup>.

Löydön KM2007027: 668 nauhoituksen reikälistan reunassa on samalla sekä käytännöllinen että koristeellinen viimeistely. Päällisen alle ommeltu reikälistan vahvike on ulkoreunastaan ommeltu kiinni päälliseen siten, että se näyttää ulospäin kanttaukselta. Kappaleet on ensin ommeltu reunoistaan pintapuolet vastakkain, mikä jälkeen vahvike on taitettu päällisen reunan ympäri nurjalle puolelle (Kuva 13.). Reunan viimeistely ja vahvike ovat tehneet nauhalistasta vahvemman, eikä se ole ollut niin altis repeämille tai venymiselle, vaikka nauhat olisivatkin nauhoitettu tiukkaan. Keskiaikaisissa jalkineissa nauhoitusten vahvikkeet on Harjulan mukaan yleensä kiinnitetty lihapuoli proksimaalisesti<sup>159</sup>, mutta tässä jalkineessa se on kiinni-



Kuva 13. Reikälistan vahvikkeen kiinnitys. Kaksi eri mahdollisuutta vuoren sijainnille. Piirros: Riina Veijo

tetty pintapuoli proksimaalisesti. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että jalkineen ulkonäöstä on haluttu siistimpi ja kiinnitysnauha liukuu paremmin nahan pintapuolta vasten, jolloin sen kiristys on helpompaa ja nauha ei kulu niin nopeasti. Reikälistan sisäreunassa sekä kantavahvikkeen yläreunassa on aivipiston jälkiä, joten jalkineessa on mahdollisesti ollut lisäksi kangasvuori. Kangasvuoreen viittaavia mahdollisia tekstiilikuituja löytyi päällisen sisäpuolelta mikroskoopilla tarkasteltaessa.

#### 4.2.2 Neuloksen ja pohjien välinen rakenne

Pohja on kaksipohjaisissa jalkineissa nimensä mukaisesti tehty vähintään kahdesta pohjakerroksesta. Pohja on yleensä rakennettu pinkopohjasta ja anturasta sekä mahdollisesti eri määräästä välipohjia. Tämän työn aikarajauksen sisällä eli 1600- ja 1700-luvuilla käytössä olleita kaksi-

<sup>157</sup> Goubitz et al. 2001: 187–189.

<sup>158</sup> 1700-luvun loppu tai 1800-luvun alku (Oikarinen 2008: 52).

<sup>159</sup> Harjula 2008: 123.

pohjaisten jalkineiden neuloksen ja pohjien välisiä rakenteita ovat pääsääntöisesti olleet reunosrakenne (reunoskenkä; *weltd construction*), pikisaumarakenne (pikisaumakenkä; *stitch down constuction*) ja läpiommelrakenne (läpiommeltu kenkä; *draw stitch construction*).<sup>160</sup> Myös kokonaan naulattua rakennetta on ollut käytössä läpiompeleen rinnalla. Ajan myötä jokaisesta rakenteesta on kehitetty useanlaisia variaatioita.<sup>161</sup>

Rakenteen perusteella jalkineesta on mahdollista tehdä karkea ajoitus. Reunosrakenne tuli käyttöön 1500–1600-lukujen aikana ja läpiommelrakennetta on käytetty 1700–1800-luvuilla<sup>162</sup>. Pelkän rakenteen perusteella ei kuitenkaan suoraan voi sanoa, millainen jalkine on kyseessä, vaikka joskus harvoin tietynlainen rakenne voikin viitata tietynlaiseen jalkineeseen. Esimerkiksi paksujen puu- tai korkkipohjaisten päällyskenkien rakenne on ollut tietynlainen pohjan paksuuden vuoksi.<sup>163</sup>

Joskus jalkineen neuloksen kantaosuus on pohjattu erilaisella rakenteella kuin muu neulos, mikä Goubitzin mukaan johtuu siitä, että 1600-luvulta lähtien kasvavat korot vaativat hie-man erilaisia kiinnitystapoja.<sup>164</sup> 1700-luvulla jalkineiden pohjien väliin kannan ja vyötärön väliin alettiin lisätä myös puinen tai nahkainen lenkkijäykiste, jonka tarkoituksena on estää korollisen jalkineen ilmassa olevan vyötärön luhistumista ja koron taantumista taakse<sup>165</sup>.

Arkeologisessa materiaalissa jalkineen rakenteen päättelyminen onnistuu luotettavimmin pinkopohjasta. Välipohjan ja anturan perusteella rakenteen päättelyminen on lähes mahdotonta, koska eri rakenteiden pistot aiheuttavat niihin samankaltaiset jäljet. Mitä enemmän osia on tallella, sitä luotettavampaa rakenteen päättelyminen on.

---

<sup>160</sup> Suomenkieliset nimitykset mukailtu suutari Jussi Paljakan internet-sivuillaan esittelemien jalkineiden rakennekaavioiden ja Pylkkäsen mukaan (Paljakka 2020; Pylkkänen 1970: 385).

<sup>161</sup> Goubitz et al. 2001: 92.

<sup>162</sup> Tässä yhteydessä on kyse käsintehdystä läpiompeleesta. Teollistumisen myötä sitä on käytetty edelleen, mutta koneella tehtynä.

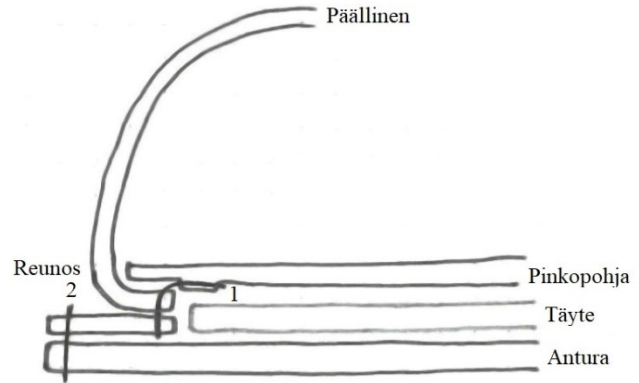
<sup>163</sup> Goubitz et al. 2001: 91.

<sup>164</sup> Goubitz et al. 2001: 92.

<sup>165</sup> Goubitz et al. 2001: 81, 105.

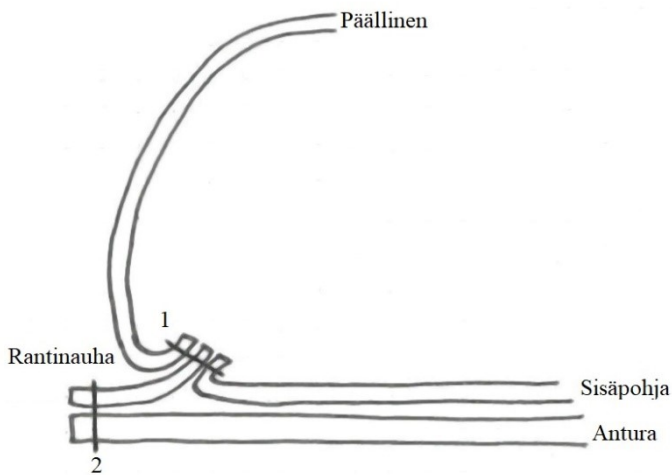
### Reunosrakenne eli reunoskenkä (*weltded construction*)

Reunosrakenne on nykyäänkin yleinen käsin tehtyjen nahkajalkineiden rakenne. Se kehittyi hiljalleen keskiaikaisen yksipohjaisen kääntökengän ominaisuuksia paranneltaessa. Keskiaikaisissa yksipohjaisissa kääntökengissä sauma ommeltiin jalkineen kappaleiden nurjalle puolelle ja jalkine käännettiin oikein päin (Kuva 14.). Sauma kuitenkin oli sijaintinsa vuoksi kovan kulumuksen alla, mikä sai sauman langan herkästi hankautumaan poikki. Yksinkertaisen sisäänpäin kää-



Kuva 16. Reunosrakenteinen jalkine. Numerot osoittavat työjärjestyksen. Piirros: Riina Veijo

netyn sauman vedenpitävyysskään ei ole hyvä. Sauman väliin keksittiin 1100-luvulla lisätä nahkakaistale eli rantinauha, joka suojasi sauman lankaa ja teki saumasta vettä pitävemmän.<sup>166</sup> 1400-luvun kuluessa rantinauha leveni ja sitä huomattiin käyttää ensin pohjakorjausten kiinnityskohtana ja myöhemmin varsinaisen toisen pohjan kiinnitykseen (Kuva 15.).<sup>167</sup> Goubitzin



Kuva 15. Keskiaikaisen kääntökengän pohjattu variaatio. Numerot osoittavat työjärjestyksen. Piirros: Riina Veijo

mukaan päällystettyjen katujen yleistyminen lisäsi halua pohjata kengät kaksinkertaisesti, koska useammat pohjat suojasivat jalkaa paremmin.<sup>168</sup> Tämä mahdollisti myös paksumman eli käytännössä kestävämmän nahan käyttämisen pohjissa, koska jalkinetta ei tarvinnut enää kääntää oikein päin viimeisen pohjan lisäämisen jälkeen. Lopulta suutarit kehittivät reunosrakenteen, jossa kokonaista jalkinetta ei tarvitse kääntää ollenkaan, vaan neu-

los asetetaan lestille yhdessä pinkopohjan ja reunosnauhan kanssa ja ommellaan yhteen suutarinapistolla saumavarat ulospäin (Kuva 16.). Lopuksi antura ommellaan kiinni reunosnauhaan

<sup>166</sup> Goubitz et al. 2001: 78–79, 91.

<sup>167</sup> Goubitz et al. 2001: 91.

<sup>168</sup> Goubitz et al. 2001: 92.

niin ikään suutarinpistolla. 1500-luvulla pohjien väliin alettiin lisäämään yksi tai useampi välipohja kestävyuden lisäämiseksi ja korjausten helpottamiseksi. Ajan myötä reunosrakenteesta on muotoutunut useita erilaisia variaatioita.<sup>169</sup>

Reunosrakenteessa pinkopohjan reunaan jää jäljet liha-reuna -suuntaisista pistoista tai mahdollisesta reunospenkistä, johon sauma on helpompi ommella. Reunosrakenteessa ei tarvitse tehdä reikiä pinkopohjan läpi, minkä vuoksi se on mahdollista erottaa läpiommelrakenteesta, jossa myös usein käytetään reunospenkkiä. Pinkopohja on kooltaan pienempi, kuin jalkineen muut pohjan osat. Reunosrakenteisen jalkineen neuloksen kappaleissa näkyy yksi rivi läpimenneitä pistoja.

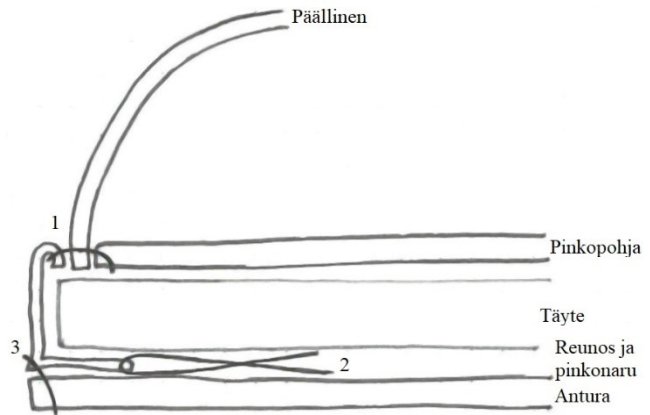
Tässä aineistossa etuosaltaan reunosrakenteisia jalkineita on yhteensä viisi (Taulukko 2.). Näistä yksi on kahden rakenteen jalkine, jossa on kannassa käytetty eri rakennetta kuin etuosassa. Käsittelen kahden rakenteen jalkineiden kantojen rakenteet edempänä omana kappaleenaan. Aineiston kolme tavallista reunosrakenteista jalkinetta on valmistettu reunospenkkiä apuna käyttäen.

Taulukko 2. Aineiston reunosrakenteiset jalkineet.

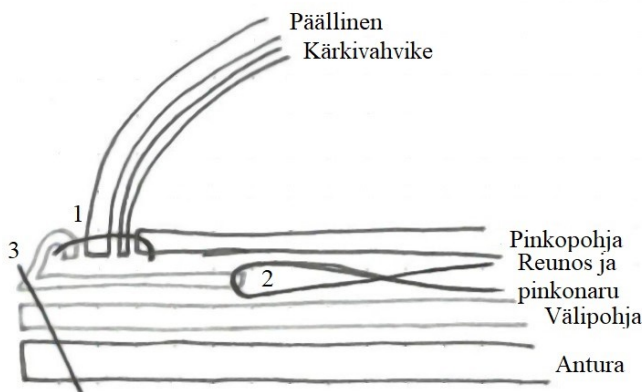
löytönumero	rakenne	löytökerroksen ajoitus	tarkennettu ajoitus
Linnankatu 1965 nro 24(A)	taitettu reunosrakenne ( <i>folded welt</i> )	1600–1700-luvut	1600-l. alku
KM2002067: 292	taitettu reunosrakenne ( <i>folded welt</i> )	ennen v. 1736, myös mahd. ennen v. 1690	1600-l. loppu
KM2007125: 276(B)	reunosrakenne	1700-l. jälkipuoli	-
KM2007027: kons.nro 14(A)	reunosrakenne	-	1700-l. loppup. 1800-l. alkuun
KM2007027: 668	etusassa reunosra- kenne, kannassa piki- saumarakenne	1700-l. lopusta 1800-l. alkuun	-

<sup>169</sup> Goubitz et al. 2001: 92.

Tohveleissa ja patiineissa oli jo 1300-luvulla ollut käytössä erityinen rakenne, jossa paksut, yleensä korkki-, puu- tai nahkatäytteiset välipohjat päällystettiin nahalla. Goubitz kuvaa rakenteessa käytettyä nahkapäällystettä nimellä *envelope* tai *platform cover* (Kuva 17.). Rakenteellisesti nahkapäällyste kiinnitettiin kuten tavallinen rantinauha tai myöhemmin reunos, mutta se oli huomattavasti pidempi ja taitettiin paksun välipohjakeroksen reunan ympäri pohjan alle. Apuna voitiin käyttää pinkonaruja reunoksen asettelemiseksi välipohjien ympärille. Antura kiinnitettiin nahkapäällysteeseen ensin tunnelipistoilla, mutta noin 1400- tai 1500-luvuilta lähtien suutarinpistolla eli lähes samalla tavalla kuin reunosrakenteessakin. Tästä rakenteesta kehittyi *folded welt* -rakenne, joka Goubitzin mukaan oli 1500–1600-luvuilla käytössä hienommissa jalkineissa (Kuva 18.).<sup>170</sup> Tämä rakenne on muutoin samanlainen kuin *envelope*- tai *platform cover* -päällysteisissä jalkineissa, mutta välipohjia ei ole tai niitä on huomattavasti ohuempia.



Kuva 17. Nahkapäällysteisten paksupohjaisten jalkineiden rakenne (*envelope* tai *platform cover*). Numerot osoittavat työjärjestyksen. Piirros: Riina Veijo



Kuva 18. Taitettu reunosrakenne. Esimerkkinä löydön KM2002067: 292 rakenne. Numerot osoittavat työjärjestyksen. Piirros: Riina Veijo

Jäfvert kuvaa kumpaakin edellä kuvattua rakennetta nimellä *holtrand* ja hänen mukaansa rakenteiden reunosnahkana olisi käytetty yleensä nimenomaan valkoista lampaan nahkaa<sup>171</sup>. Pylkkänen on suomentanut rakenteen ”kahteen kertaan tikatuiksi kengiksi”<sup>172</sup>. Swann puolestaan kuvailee valkoisella reunosta muistuttavalla nahkanauhalla reunustettujen jalkineiden rakennetta *rand construction*iksi. Koska hänen aineistossaan on pääasiassa

<sup>170</sup> Goubitz et al. 2001: 92, 96.

<sup>171</sup> Jäfvert 1937: 50; Jäfvert 1938: 120–121.

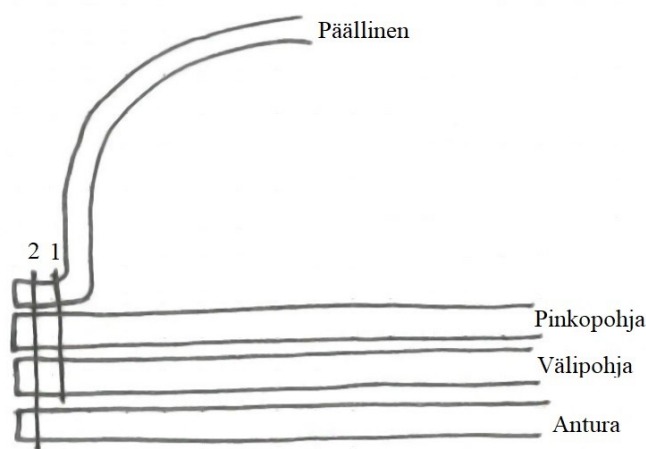
<sup>172</sup> Pylkkänen 1970: 380, 385.

hyväkuntoista ei-arkeologista aineistoa, ei hän ole päässyt varsinaisesti tutkimaan jalkineiden rakenteita, eikä näin ollen osaa sanoa, miten kyseinen rakenne on toteutettu.<sup>173</sup> Mielestäni Swannin *rand construction* -jalkineet voisivat olla juuri *folded welt* -rakenteisia jalkineita. Swannin mukaan miesten jalkineissa on 1700-luvun alkupuolella käytetty tätä rakennetta paljon. Naisten jalkineissa se on hänenkin mukaansa ollut käytössä hienommissa jalkineissa.<sup>174</sup> Koska Pylkkäsen käyttämä nimitys ei mielestäni anna rakenteesta oikeaa kuvaa, olen tähän työhön suomentanut Goubitzin käyttämän *folded welt* -nimityksen taitetuksi reunorakenteeksi.

Tässä aineistossa taitetulla reunorakenteella valmistettuja jalkineita on kaksi. Löydöt osoittavat sen, että taitettua reunorakennetta on käytetty Oulussa ainakin koko 1600-luvun myös nahkajalkineissa, eikä pelkästään hienoimmista kangasjalkineissa. Sekä tavalliset että taitetut reunokset ovat tässä aineistossa voineet olla ohuempaa tai muusta nahasta poikkeavalla tavalla parkittua nahkaa, koska niitä ei ole säilynyt yhtä lukuun ottamatta. Toki on myös mahdollista, että reunokset ovat kaivaessa jääneet huomaamatta.

### **Pikisaumarakenne eli pikisaumakenkä (*stitch down construction*)**

Pikisaumarakenteessa neuloksen alareuna käännetään ulospäin ja ommellaan kiinni pohjiin suutarin pistolla (Kuva 19.).<sup>175</sup> Pohjaustapa on yksinkertainen ja suhteellisen helppo, ja siksi pikisaumakengät ovatkin olleet halvempia, kuin muilla pohjaustavoilla pohjatut jalkineet.<sup>176</sup> Rakenne on ollut Jäfvertin mukaan käytössä jo keskiajalla, mutta varmuudella sitä on käytetty viimeistään 1500-luvulla.<sup>177</sup>



Kuva 19. Pikisaumarakenne. Numerot osoittavat työjärjestyksen. Piirros: Riina Veijo

1750-luvulta lähtien nahka- tai tuohipohjaiset pikisaumakengät ovat olleet yleisiä jalkineita talonpojilla, palvelusväellä ja työväestöllä, mutta myös porvaristo ja papisto ovat käyttäneet

<sup>173</sup> Swann 2001: 145.

<sup>174</sup> Swann 2001: 144, 145.

<sup>175</sup> Goubitz et al. 2001: 92.

<sup>176</sup> Jäfvert 1938: 117, 121, 125.

<sup>177</sup> Jäfvert 1938: 125; Goubitz et al. 2001: 92.



niitä.<sup>178</sup> Goubitzin mukaan pikisaumarakennetta on käytetty erityisesti lasten jalkineissa.<sup>179</sup> Pylkkänen mainitsee pikisaumakengät paksuiksi ja kömpelöiksi.<sup>180</sup>

Ulkokäytössä oleviin jalkineisiin on Euroopassa Swannin mukaan 1600-luvun alkupuolella tavallisesti käytetty reunosrakennetta, mutta Pohjoismaissa näkyy enemmän käytetyn pikisaumarakennetta kahdella ommelrivillä.<sup>181</sup> Kahden ommelrivin rakenteessa ensimmäinen eli sisempi ommelrivi yhdistää neuloksen ja pinkopohjan, ja toinen eli ulompi ommelrivi neuloksen, pinkopohjan ja anturan sekä mahdolliset välissä olevat välipohjat.

Pikisaumarakenteessa pinkopohjassa on läpireiät ompeleiden kohdalla ja pinkopohja on samankokoinen, kuin muut pohjan osat. Pikisaumarakenteessa neuloksen osissa on sama määrä läpireikäriivejä kuin pinkopohjassa. Pinkopohjan reuna on pikisaumarakenteessa kulumaton, koska se on suojassa neuloksen reunan alla<sup>182</sup>.

Tässä aineistossa pikisaumakenkiä on yhteensä viisi kappaletta (Taulukko 3.). Niistä yksi on pikisaumarakenteen reunoksellinen variaatio. Yhden kantaosa on kiinnitetty eri rakenteella, kuin sen etuosaosa.

Taulukko 3. Aineiston pikisaumarakenteiset jalkineet.

löytönumero	rakenne	löytökerroksen ajoitus	tarkennettu ajoitus
Linnankatu 1965 nro 24(B)	kaksirivinen pikisaumarakenne	1600–1700-l.	-
Linnankatu 1965 nro 24(C)	kaksirivinen pikisaumarakenne	1600–1700-l.	-
Linnankatu 1965 nro 34	etuosassa kaksirivinen pikisaumarakenne, kannassa reunosrakenne	1600–1700-l.	1600- tai 1700-lukujen alku tai keskivaiheet
KM2007125: 91	kaksirivinen pikisaumarakenne	vuodesta 1656 1700-l. alkuun	-
KM2002067: 293	kaksirivinen pikisaumarakenne, reunosvariaatio	ennen v. 1736, myös mahd. ennen v. 1690	-

Kaikki tämän aineiston pikisaumakengät on ommeltu kahdella ommelrivillä, kuten Swann myös toteaa. Yhdessä jalkineessa on kuitenkin käytetty mielenkiintoista reunosvariaatiota,

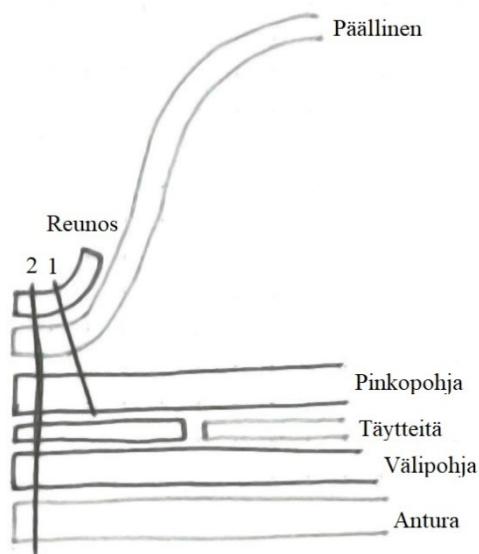
<sup>178</sup> Jäfvvert 1938: 125.

<sup>179</sup> Goubitz et al. 2001: 92.

<sup>180</sup> Pylkkänen 1970: 385.

<sup>181</sup> Swann 2001: 108.

<sup>182</sup> Vrt. läpiommelrakenne.

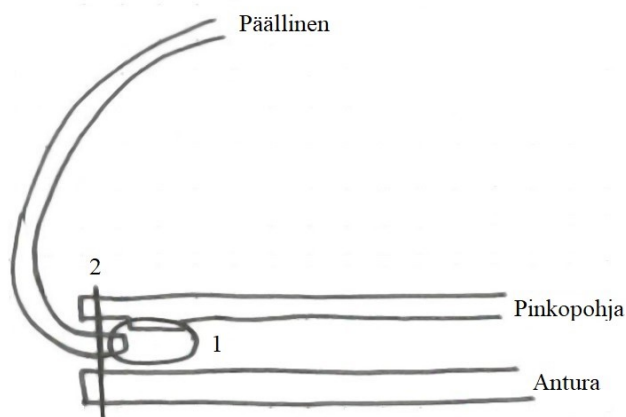


Kuva 20. Pikisaumarakenteen reunosvariaatio löydössä KM2002067: 293. Numerot osoittavat työjärjestyksen. Piirros: Riina Veijo

jossa jalkine muuten on rakennettu normaalin kaksirivisen pikisaumakengän tapaan, mutta sauman päälle on lisätty nahkasuikale (Kuva 20.). Tämä tekniikka muistuttaa *norwegian welt* -rakennetta, joka on käytössä vielä nykyäänkin<sup>183</sup>. Swann mainitsee, että englantilaiset olisivat kutsuneet pikisaumarakennetta juuri norjalaiseksi saumaksi<sup>184</sup>. Norjalaisesta saumasta puhuttaessa on tässä yhteydessä voinut mahdollisesti olla kyseessä juuri tällainen pikisaumarakenteen reunoksellisesta variaatiosta. Rakenteen merkitys on mahdollisesti ollut tiivistää saumaa ja lisätä vedenpitävyyttä. Reunos tuo jalkineelle myös erikoisemmän ulkonäön ja huolellisesti tehtynä se muistuttaa reunosrakenteista jalkinetta.

### **Läpiommelrakenne eli läpiommeltu jalkine (*draw stitch construction*)**

Läpiommelrakenne tuli käyttöön Euroopassa 1700-luvulla.<sup>185</sup> (Kuva 21.) Siinä neulos ommellaan kiinni pinkopohjan distaaliselle puolelle, minkä jälkeen jalkine otetaan pois lestiltä. Mahdolliset välipohjat ja antura liimataan tai apunaulataan pinkopohjaan. Seuraavaksi pohjan reunaan tehdään naskalilla reikiä kaikkien kerrosten läpi. Läpiommelrakenteen ompeleena käytetään suutarinpistoa, kuten muissakin rakenteissa. Neuloja ei tässä pistotyypissä pysty käyttämään<sup>186</sup>, mutta vahattu ja sian harjaksella jäykistetty



Kuva 21. Läpiommelrakenne. Numerot osoittavat työjärjestyksen. Piirros: Riina Veijo

<sup>183</sup> Esim. Paljakka 2020.

<sup>184</sup> Swann 2001: 109.

<sup>185</sup> Goubitz et al. 2001: 92.

<sup>186</sup> Tämä siksi, koska neulan vetäminen väärään suuntaan reiän läpi on hankalaa. Lanka vahataan kiinni harjakseen, jolloin niiden väliin tulee saumaton liitos, joka ei takerru reikään.

lanka riittää. Se pujotetaan pohjan suunnasta jalkineen sisäpuolelle ja jätetään lenkiksi ulkopuolelle. Juuri pujotetun langan säikeiden läpi tehdään naskalilla reikä, johon jalkineen sisäpuolella oleva lanka pujotetaan. Kun lankaa vedetään jonkin matkaa ulkopuolella olevasta lenkistä ulos jalkineen sisältä, toinen lanka tulee samalla ulos. Lopuksi pisto kiristetään.<sup>187</sup> Läpiompeleen kaltainen rakenne on naulattu rakenne, jossa ompeleet on korvattu puu- tai metallinauloilla. Goubitzin mukaan tällainen rakenne on halvempi tehdä, mutta aivan yhtä kestävä kuin ompeleilla tehty.<sup>188</sup>

Läpiommelrakenteella jalkineesta tulee kapeampi muihin pohjaustekniikoihin verrattuna, koska ulkopuolelle ei tule ommelrivejä eikä pohjan tarvitse ulottua kuin juuri sinne, missä jalka osuu maahan. Goubitzin mukaan tätä rakennetta olisi käytetty mieluusti juuri naisten kenkissä, koska ihanteena on ollut kapea jalka<sup>189</sup> ja tämä rakenne on mahdollistanut todella kapeat jalkineet. Toisaalta läpiommel, ja erityisesti sen useamman ommelrivin variaatiot, tekivät tällä menetelmällä tehdystä jalkineesta erityisen vedenpitävän ja siksi sitä suosittiin saappaissa-kin.<sup>190</sup> Läpiompeleellinen jalkine ei siis suoraan ole naisten jalkine.

Läpiommelrakenteessa pinkopohjaan on tehty mahdollisesti reunospenkki, johon päällinen on kiinnitetty. Pinkopohjassa on lisäksi läpireiät ja sen pintapuolella jalkineen käytöstä johtuvat kulumajäljet ulottuvat aivan pohjan reunaan saakka<sup>191</sup>. Neulos on helppo tunnistaa läpiompeleella kiinnitetyksi, jos siinä on pohjan kiinnittävän ompeleen suutarinpistonjälkien lisäksi aivipiston jäljet reunassa.

Tässä aineistossa läpiommelrakenteisia jalkineita on kolme (Taulukko 4.). Näistä yhdessä rakenne on ompelemisen sijaan kiinnitetty puunauloilla ja yhdessä on kannassa reunosrakenne.

Taulukko 4. Aineiston läpiommelrakenteiset jalkineet.

löytönumero	rakenne	löytökerroksen ajoitus	ajoituksen tarkennus
KM2007027: 883	etusassa läpiommelrakenne, kannassa reunosrakenne	1760-luku	-
KM2006057: 100	läpiommelrakenne	1700-luku	1700-luvun loppu
KM2007125: 347(B)	läpiommelrakenne puunauloilla	1655/56–1800-luku	aikaisintaan 1700-luvun loppu

<sup>187</sup> Ks. esim. <https://www.youtube.com/watch?v=QdGG5EyVAi0>

<sup>188</sup> Goubitz et al. 2001: 92.

<sup>189</sup> Kapean jalan ihanne vallalla jo 1600-luvulla ja erityisesti 1700-luvulla (Pylkkänen 1970: 386; Andersen 2017: 274).

<sup>190</sup> Goubitz et al. 2001: 92.

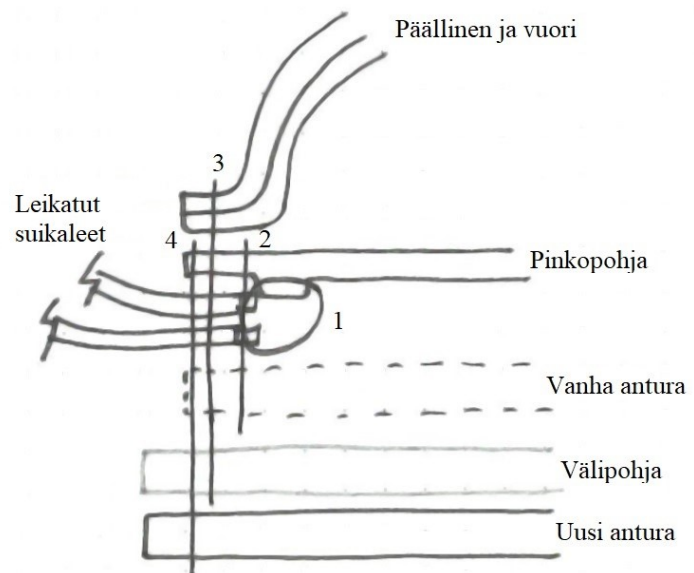
<sup>191</sup> Vrt. pikisaumarakenne, jossa pinkopohjan saumanvaran nahka on suojaissa päällisnahnan alla.

Tässä aineistossa läpiompeleellisten jalkineiden neulokset on usein kiinnitetty pinkopohjaan aivipistolla, toisin kuin esimerkiksi reunosrakenteessa. Helpompi ja nopeampi pisto on valittu luultavasti sen vuoksi, koska sauma ei rakenteellisesti ole niin merkittävä, että siihen tarvitsisi käyttää suutarinpistojen veroisesti aikaa ja vaivaa. Naulattua pohjaa Swannin mukaan on Euroopassa esiintynyt laajemmin vasta 1840-luvulta lähtien, mutta hän epäilee, että Pohjoismaissa tätä tapaa olisikin käytetty jo aiemmin. Näiltä seuduin tunnetaan muutamia naulattuja jalkineita, jotka ajoittuvat jo 1700-luvun lopulle.<sup>192</sup>

Koska läpiommelrakenteisia jalkineita on aineistossa vähän, ei ole mahdollista luotettavasti sanoa milloin läpiommelrakennetta on alettu käyttää Oulussa. Näiden löytöjen perusteella se kuitenkin on ollut käytössä viimeistään 1700-luvun loppupuoliskolla.

### **Muokattu jalkine**

Löydön KM2007125: 313 osissa näkyi merkkejä kahdesta eri rakenteesta ja siksi käsittelen sen erikseen. Jalkineesta on jäljellä kahdessa osassa oleva antura, puinen lenkkijäykiste, pinkopohja, päällinen vuorineen, osa korkoa ja kaksi erikoista nahkasuikalletta, joiden pistonreiät vastaavat pinkopohjan reikiä. Jalkineessa on todennäköisesti ollut alun perin läpiommelrakenne sekä eri päällinen ja antura. (Kuva 22.) Erikoiset suikaleet voisi-



Kuva 22. Löydön KM2007125: 313 rakenne. Numerot osoittavat työjärjestyksen. Piirros: Riina Veijo

vat olla vanha päällinen ja vanha vuorin vahvike<sup>193</sup>, jotka on leikattu

huolimattomasti pois. Oletetut vanha päällinen ja vuorin vahvike on kiinnitetty pinkopohjan lihapuolella olevaan reunospenkkiin aivipistolla, mikä myös viittaisi läpiommelrakenteeseen. Antura on pinkopohjaan nähden leveämpi, joten se ei ole voinut olla jalkineessa silloin, kun siinä on ollut läpiommelrakenne.

<sup>192</sup> Swann 2001: 209–210.

<sup>193</sup> Jos toinen suikale on vuorin vahvike, niin se olisi kiinnitetty hieman epätavallisesti lihapuoli proksimaalisesti.

Vanhan päällisen poistamisen jälkeen jalkineeseen on ommeltu uusi päällinen pikisaumarakenteella. Samassa yhteydessä antura on vaihdettu, mutta se on ommeltu jostain syystä eri ompeleella päällisen reunan alta. Jalkineen ulkonäkö on käytössä ollut epäsiisti, mikä viittäisi siihen, etteivät muokkaukset ole ammattilaisen tekemiä. Päällisen perusteella jalkine on ollut tohveli, mutta epäsiistin ulkonäkönsä vuoksi epäilen, että sitä olisi käytetty julkisesti. Jalkine onkin voinut olla omalla pihalla kulkemiseen tarkoitettu nopeasti jalkaan sujautettava pihakenkä, jonka ulkonäöllä ei ole ollut väliä.

### **Kantojen rakenteet**

Tässä aineistossa viidessä jalkineessa on kannan puolella erilainen rakenne kuin muussa jalkineessa<sup>194</sup>. Neljässä niistä kannan rakenne on reunosrakenne ja yhdessä pikisaumarakenne. Reunosrakenteista kantaa on yhdistetty sekä pikisaumarakenteisten että läpiommelrakenteisten jalkineiden kanssa. Pikisaumarakenne ja reunosrakenne näyttävät ulkoisesti samalta, eikä jalkineesta välttämättä edes huomaa, että tekniikka vaihtuu, kun taas reunosrakenne ja läpiommelrakenne ovat selkeästi erilaiset. Jotta rakenteiden väliin ei tulisi porrastusta, on reunosrakenteisiin kantoihin usein lisätty kantakappi, joka sekä leventää kantaosaa että tekee kannan pohjasta pyöreämmän. Kannan hyvä istuvuus on jalkineen jalassa pysymisen kannalta hyvin tärkeää. Läpiommelrakenteisen jalkineen reunosrakenteinen kanta ilman kantakappia mahdollistaa jalkinetta leveämmän koron. Leveä korko oli varsinkin miesten jalkineissa toivottava ominaisuus 1600-luvun lopulta lähtien ja erityisesti 1700-luvun puolivälin jälkeen.<sup>195</sup>

Läpiommelalta ei aineiston jalkineissa ole käytetty minkään toisen rakenteen kanssa, vaikka juuri kannassa sen tekeminen olisi helppoa paremman näkyvyyden vuoksi. Syynä on todennäköisesti eri menetelmien jalkineisiin aiheuttama leveysero. Kannassa leveysero pystytään ratkaisemaan kantakapilla, mutta muualla jalkineessa vastaavanlaisen rakenteen valmistaminen olisi todella haastavaa ja aivan turhaa. Jalkine levenisi heti vyötärön jälkeen ja jalka näyttäisi leveämmältä kuin onkaan, mikä ei ollut toivottavaa tuona aikana.

Kuten aiemmin jo mainitsin, Goubitzin mukaan kannan erilaiset rakenteet johtuvat aiempaa korkeammista koroista, jotka vaativat erityiset rakenteet jalkineeseen. Tässä aineistossa kannan rakenteen yhteyttä koron korkeuteen on lähes mahdoton analysoida, koska sellaisia jalkineita, joiden kantio, pohja ja korko ovat säilyneet, ei ole säilynyt ollenkaan. Kannan valmistaminen on luultavasti ollut yksi haastavimpia vaiheita jalkineiden teossa, koska siihen

---

<sup>194</sup> KM2007027:668, Linnankatu 1965 nro 34, KM2007027:883, KM2007125: 347(B) ja KM2007125: 313.

<sup>195</sup> Swann 2001: 125, 144.

on tehtävä tiukka kaarre suhteellisen lyhyellä matkalla ja vielä usean nahkakerroksen kanssa. Suutarit ovat voineet myös mahdollisesti valita haastavaan kohtaan sen rakenteen, jonka he itse ovat hallinneet parhaiten.

#### 4.2.3 *Korkojen rakenne*

Jalkineet olivat korottomia vielä 1500-luvulla. Syitä koron kehittämislle on useita. 1500-luvulla jalkineiden pohjiin alettiin lisätä jo etukäteen paikkalappuja kannan ja päkiän kohdalle pidentääkseen jalkineen pohjan käyttöikä. Koko kuluneen pohjan vaihtaminen oli huomattavasti työläämpää kuin paikkalapun vaihtaminen.<sup>196</sup> Goubitz ei pidä todennäköisenä joidenkin tutkijoiden esittämää teoriaa siitä, että korot olisi kehitetty helpottamaan jalan pysymistä jalustimella ratsastaessa, koska siihen olisi ollut huomattavasti helpompiaakin ratkaisuja, kuten jalustinten muotoilun kehittäminen.<sup>197</sup> Korko toimii myös iskunvaimentimena erityisesti silloin, kun kannetaan raskaita taakkoja kovilla, päällystetyillä alustoilla tai marssitaan pitkiä matkoja.<sup>198</sup>

Muoti otti koron omakseen nopeasti ja ne kehittyivät kiilakoroista varsinaisiksi nahkalapuista kootuiksi koroiksi, jotka jo 1600-luvun puolivälissä ovat voineet olla jopa seitsemän senttimetriä korkeita.<sup>199</sup> Nahkalapuista kootun koron rinnalle tuli myös puukorko, joka yleensä verhoiltiin nahalla. Puukorko oli kalliimpi, koska niiden tekeminen oli 1600-luvulla eriytynyt lestintekijöille, mutta sen kiinnittäminen oli nopeampaa. Lapuista koottu korko oli taas halvempi, koska siihen voitiin käyttää ylijäämänahkaa, mutta sen tekeminen oli työläämpää.<sup>200</sup> Lapuista koottu korko voitiin valmistaa myös aivan pienestä nahkasilpusta nahkamateriaalin säästämiseksi. Näin oli erityisesti kolmikymmenvuotisen sodan aikana (1618–1648), jolloin nahkapula oli sodan vuoksi paha.<sup>201</sup> Pienistä kappaleista kootun koron valmistamiseen menee todella paljon aikaa, mutta Andersenin mukaan materiaalinsäästö olisi ollut tärkeämpää.<sup>202</sup> Ranskan vallankumouksen vapausihanteet lopulta mataloittivat korkoja jopa yhteen kantalapuun 1700-luvun lopulla.<sup>203</sup>

---

<sup>196</sup> Goubitz et al. 2001: 81, 92.

<sup>197</sup> Pylkkänen 1956a: 266; Goubitz et al. 2001: 81.

<sup>198</sup> Goubitz et al. 2001: 79.

<sup>199</sup> Pylkkänen 1970: 348; Goubitz et al. 2001: 81.

<sup>200</sup> Swann 2001: 107; Goubitz et al. 2001: 81; Andersen 2017: 205.

<sup>201</sup> Swann 2001: 107.

<sup>202</sup> Andersen 2017: 205.

<sup>203</sup> Swann 2001: 162, 182.

Korko voidaan kiinnittää anturaan eri tavoin. Kaikki laput voidaan esimerkiksi naulata puunauloilla pohjan kerrokseen kiinni tai ensimmäiset laput voidaan ommella kiinni anturaan ja loput naulata puunauloilla.<sup>204</sup>

Arkeologisessa materiaalissa korot ovat harvemmin kokonaisia<sup>205</sup> ja niin on myös tässä aineistossa. Sen vuoksi korkojen korkeutta on lähes mahdotonta vertailla. Verhoiltuja puukorjoja on aineistossa yksi ja toisen puukoron pelkkä verhoilu on tallella<sup>206</sup>. Yhden pohjan rakenne voisi viitata puisen koron käyttöön<sup>207</sup>. Yksi löydöistä on mahdollisesti tuohinen korkolappu, jossa ei kuitenkaan ole kuin yksinaulanreikä<sup>208</sup>. Lappu on voinut olla nahkakappeleiden sisällä piilossa. Loput koroista ovat nahkalapuista koottuja korkoja, joista joidenkin ensimmäinen lappu on ommeltu anturaan. Korot ovat yleisesti ottaen leveydeltään massiivisia, mikä oli yleistä miesten koroissa ja tohveleissa.<sup>209</sup> Löytö KM2000069: 34 on todella pienistä nahanpalasista koottu korko. Sen löytökerros ajoittuu 1600-luvun lopulta 1800-luvulle<sup>210</sup>, mikä ei tee siitä kolmikymmenvuotisen sodan aikana valmistettua, mutta löytö osoittaa sen, että muinakin aikoina nahkaa on käytetty säästeliäästi.

Löydössä Linnankatu 1965 nro 34 ei ole ollut korkoa lainkaan. Harmillisesti löydön ajoitus on laaja, eivätkä edelliset päällisen ja jalkineen rakenteen analyysit ole ajoitusta merkittävästi tarkentaneet. Jalkine voi siis olla joko ajalta ennen korkoja tai ajalta, jolloin korot mataloituiivat. Olisin kuitenkin taipuvaisempi ensimmäiseen vaihtoehtoon, koska jälkimmäisellä ajalla jalkineissa kuitenkin oli jonkinlainen kantalappu, kun taas tässä jalkineessa ei ole merkkejä minkäänlaisesta lapusta.

### 4.3 Koristelut

Varakkaampien jalkineet ovat voineet 1600-1700-luvuilla olla hyvinkin koristeellisia. Niissä on voinut olla viiltoja ja leimoja pohjissa ja pohjien reunoissa, punaisia pohjia ja korkoja, lävistekuviointeja, maalauksia, erilaisia koristesauvoja, silkkinauhoja ja ruusukkeita.<sup>211</sup> 1600-luvun lopussa muotiin tullut solkikenkä yksinkertaisti itse jalkineita, koska huomion haluttiin

---

<sup>204</sup> Goubitz et al. 2001: 81.

<sup>205</sup> Goubitz et al. 2001: 81.

<sup>206</sup> Linnankatu 1965 nro 32. Löytö KM2007125: 318 on todennäköisesti koron verhoilua.

<sup>207</sup> Löydössä KM2007125: 54 antura on osa koron rintaa ja ulomman kerroksen alareunassa on puunaulan jäljet, josta pohja oli kiinnitetty korkoon.

<sup>208</sup> KM2000069: 20.

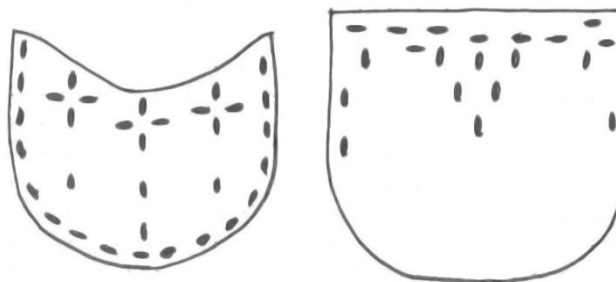
<sup>209</sup> Esim. Pylkkänen 1970: 387.

<sup>210</sup> Kehusmaa 2000: 5.

<sup>211</sup> Mm. Pylkkänen 1970: 386; Swann 2001: 120, 143–144; Goubitz et al. 2001: 35, 42.

kiinnittyvän koristeellisiin solkiin.<sup>212</sup> Koristelut nostavat tietysti myös jalkineen hintaa, joten tavallisilla ihmisillä koristeltuja jalkineita oli harvemmin.<sup>213</sup> Periaatteessa myös ylellisyysäädökset kielsivät tavallisilta ihmisiltä vaatetuksensa koristamisen, vaikka näitä asetuksia harvemmin noudatettiin.<sup>214</sup>

Kahdessa jalkineessa on kor-  
kolappujen kiinnityksen yhteydessä  
lyöty puunauloja koristeellisten ku-  
vioiden muotoon. (Kuva 23.) Löy-  
döissä KM2007125: 318(B) naulat  
muodostavat koron rintapuolelle te-  
rävän kuvion ja löydössä  
KM2007125: 347(C) samaan koh-  
taan kolme selkeää kukkaa. Koska



Kuva 23. Vasemmalla löydön KM2007125: 347(C) kannan kukka-  
kuvio ja oikealla löydön KM2007125: 318(B) terävä kuvio. Piirros:  
Riina Veijo

nämä koristukset eivät jalkineen käytössä ole lainkaan näkyvillä, voisi ajatella, että suutari on lyönyt naulat kuvioiden muotoon omaksi ja jalkineen ostajan iloksi. Ehkä koron pohjassa muuten niin säännöstelty koristautuminen on ollut helpompaa, koska siitä ei ole niin herkästi voinut jäädä kiinni, mutta suutari on päässyt toteuttamaan itseään.

Löydön KM2007027: 883 kantavahvikkeessa on kaksi vertikaalista riviä pieniä pistonreikiä. Kyseessä voi olla oikeaa saumaa jäljittelevä sauma (*mock seam*)<sup>215</sup>, jossa kantavahvike on yhdistetty todennäköisesti yksiosaiseen kantioon kahdella kaksinkertaisella etupistorivillä. Ulkoapäin pistorivit ovat nopealla vilkaisulla näyttäneet kahden kantiokappaleen yhdistävän sauman pinta-reuna -suuntaisilta pistoilta. Tämä voi viitata siihen, että kahden kappaleen muodostama katio on ollut toivotumpi ominaisuus jalkineessa, mutta mahdollisesti kustannussyistä sitä ei tähän jalkineeseen ole pystytty toteuttamaan.

<sup>212</sup> Esim. Goubitz et al. 2001: 42.

<sup>213</sup> Pylkkänen 1970: 385.

<sup>214</sup> Swann 2001: 102.

<sup>215</sup> Goubitz et al. 2001: 44.





Kuva 24. Löydön KM2007027: 668 eli nauhanilkkurin tai -saapikkaan anturan asteriskileimat. Kuva: Riina Veijo

Löydön KM2007027: 668 eli nauhanilkkurin tai -saapikkaan anturassa vyötärön kohdalla on kolme asteriskileimaa kolmion muodossa (Kuva 24.). Leimoja on sekä Jäfvartin, Goubitzin että Swannin mukaan käytetty piilottamaan lestitysreiät, mutta Swann arvelee lisäksi, että erityisesti Pohjoismaissa kyseisin leimoin merkittiin hyllytavarana myytävät jalkineet.<sup>216</sup>

Hyllytavarana myytävät jalkineet eivät siis olleet ostajan mittojen mukaan tehtyjä ja tällä tavalla valmistettujen jalkineiden määrä

kasvoi 1700-luvun loppupuoliskolla.<sup>217</sup> Pylkkäsen mukaan tosin Turussa ammattikunta määräsi jo 1600-luvulla, että suutareiden oli tuotava jalkineita myyntiin torille, koska jalkineiden korkeista hinnoista ja huonosta saatavuudesta valitettiin jatkuvasti. Hän mainitsee myös, että torilla myydyt jalkineet olivat halvempia kuin mittatilauksena teetetyt jalkineet.<sup>218</sup> Tässä jalkineessa lestitysreikä on keskemällä vyötäröä kuin leimat, joten niitä ei ole käytetty reiän piilottamiseen, vaan kyseessä voi mahdollisesti olla suutarin merkintä hyllytavaraksi tehdystä jalkineesta.

Yksipohjaisissa lapikasjalkineissa ei tässä aineistossa ollut lainkaan koristeluja, jos löydön KM2007125: 347(A) pohjan taitesaumaa ei oteta huomioon. Koristeluja olisi voinut olla päällisissä ja pohjissa, mutta tuskin kuitenkaan varsissa, koska ne usein peittyivät paulojen alle, jotka itsessään ovat voineet olla kuviollisia. Yhtä jalkinetta lukuun ottamatta kaikki päälliset oli leikattu erikseen irti. Ehkä koristeluja oli juuri näissä leikatuissa päällisissä, jotka jalkineen käytön loputtua otettiin talteen ja käytettiin mahdollisesti uudelleen toisessa jalkineessa tai esineessä.

Kaiken kaikkiaan aineiston jalkineissa on hyvin vähän koristeluja. Riutankoskikaan ei mainitse aineistonsa jalkineissa mitään koristeluja, joten tulos ei sinänsä ole yllättävä. Punaisten korkojen puuttuminen sen sijaan on hieman erikoista, koska varsinkin Kööpenhaminasta löy-

<sup>216</sup> Jäfvart 1938: 122; Goubitz et al. 2001: 44; Swann 2001: 164.

<sup>217</sup> Swann 2001: 164.

<sup>218</sup> Pylkkänen 1970: 382.

tyneissä jalkineissa on usein merkkejä punaisesta väristä ja niitä on käytetty useissa sosiaalisissa luokissa<sup>219</sup>. Muoti tuli Ranskasta ja oli vallalla erityisesti 1600-luvun lopulla<sup>220</sup>. Tämän aineiston jalkineissa ei silmämääräisesti tarkasteltuna näkynyt selkeää punaista väriä, mutta osassa oli häivähdys punertavaa, jota ei mikroskoopillakaan tarkasteltuna kuitenkaan pystynyt erottamaan ruostetahroista, joita niihin on voinut tarttua lähellä olevista rautaesineistä.

---

<sup>219</sup> Terkelsen & Andersen 2016: 3–4.

<sup>220</sup> Pylkkänen 1970: 384; Swann 2001: 102; Terkelsen & Andersen 2016: 3.

## 5 JALKINEIDEN KOKO JA KÄYTTÖ

Jalkineiden koko ja käytön jäljet kertovat jalkineiden käyttäjistä. Jalkineiden koon perusteella on mahdollista selvittää muun muassa aikuisten ja lasten jalkineiden eroja ja isoissa aineistoissa myös naisten ja miesten jalkineiden eroja<sup>221</sup>. Isoista aineistoista olisi myös mahdollista selvittää yhteisön demografiaa eli kuinka paljon lapsia, nuoria, naisia ja miehiä yhteisöön kuului<sup>222</sup>. Käyttäjien perusteella on mahdollista selvittää esimerkiksi sitä, millaisia jalkavaivoja yhteisössä on esiintynyt ja millainen kävelytyyli ihmisillä on ollut. Korjaukset taas kertovat yhteisön tilasta ja varallisuudesta. Hyvinä aikoina jalkineiden paikkaaminen ei välttämättä ole ollut tarpeen, koska on ollut varaa ostaa uusia jalkineita.<sup>223</sup>

### 5.1 Jalkineiden koko

Mittasin aineiston jalkineiden eri pohjaosien pituudet sekä päkiän, vyötärön ja kantaosan leveydet. Näistä mitoista sain joko suoraan tai mittoja yhdistelemällä jalkineiden ulko- ja sisämitat. Sisämitta kuvaa paremmin jalkineen kokoa, koska ulkomitta voi vaihdella jopa parilla senttimetrillä riippuen jalkineen neuloksen ja pohjan välisestä rakenteesta. Esimerkiksi pikisaumarakenteisessa jalkineessa kaikki pohjan osat ovat saumanvaran verran leveämpiä kuin läpiommelrakenteisessa jalkineessa, jonka pohjien ei tarvitse olla yhtään suuremmat, kuin jalan maahan koskeva osa. Sisämitta on myös nykyaikaisten jalkineiden mittajärjestelmien perusta<sup>224</sup>. Lisäsin kaikkiin mittoihin arvioidun kutistumisen, joka Linnankadun kaivausten löydöillä on oletetun konservoitavuuden vuoksi 10 %<sup>225</sup> ja muilla löydöillä konservattori Jari Heinosen arvioiman 3 % verran<sup>226</sup>. Lisäksi laskin myös jalkineiden ulko- ja sisäleveyksistä suhdeluvut, jotka helpottavat jalkineiden leveyksien vertailemista.

Yhteensä 16 jalkineesta oli mahdollista mitata sisämitta. Käytin samaa nykyjalkineiden kokotaulukkoa kuin Grew ja de Neergaard<sup>227</sup> ja tein histogrammin jalkineiden prosentuaalisesta lukumäärästä (Taulukko 5.). Jalkineiden absoluuttinen lukumäärä on merkitty jokaisen pylvään

---

<sup>221</sup> Esim. Harjula 2008: 83.

<sup>222</sup> Blaževičius & Jatautis 2014: 210.

<sup>223</sup> Goubitz et al. 2001: 12, 77.

<sup>224</sup> Grew & de Neergaard 2001: 102.

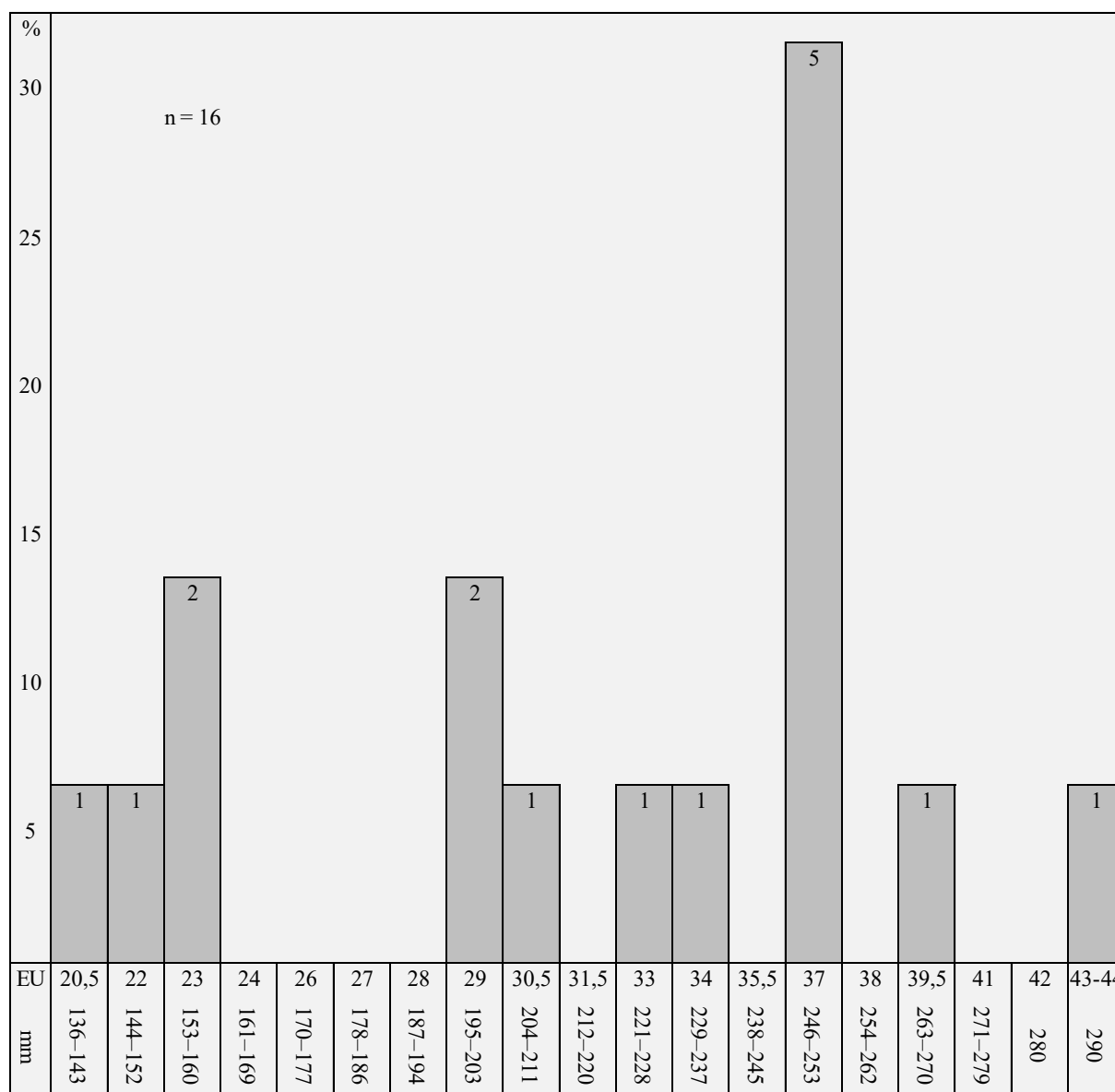
<sup>225</sup> Karsten & Graham 2011: 16, taulukko nro 11.

<sup>226</sup> Suullinen tiedonanto 15.1.2019. Hän arvioi Oulun yliopiston arkeologian laboratoriossa konservoitujen nahkaesineiden kutistumisasteeksi 1–5 % (tai 1–2 mm), josta laskin keskiarvoksi 3 %.

<sup>227</sup> Grew & de Neergaard 2001: 102.

päähän. Jalkineiden koot vaihtelivat koosta 20,5 kokoon 43–44<sup>228</sup>. Histogrammista olisi isoista aineistoista mahdollista havaita piikit yleisimmän lasten, naisten ja miesten koon kohdalla. Goubitzin mukaan jalkineita olisi hyvä olla vähintäänkin 100 kappaletta, jotta analyysi olisi luotettava, mutta Grew ja de Neergaard ovat käyttäneet pienempiäkin aineistoja<sup>229</sup>.

Taulukko 5. Histogrammi aineiston jalkineiden sisäpituuksista EU-kokoihin jaoteltuna.



<sup>228</sup> Grewn ja de Neergaardin taulukko ei jatkunut näin suuriin jalkineisiin, mutta arvatenkin seuraava koko, jota 299 mm pitkä jalkine vastaisi, olisi 43 tai 44.

<sup>229</sup> Goubitz et al. 2001: 74; Grew & de Neergaard 2001: 104, taulukko 19. Pienin aineisto 19 jalkinetta.

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Englannissa yleisimmät naisten koot ovat olleet 33–37 ja yleisimmät miesten koot 34–41<sup>230</sup> ja Grewin ja de Neergaardin mukaan nämä vastaavat hyvin myös heidän aineistonsa keskiaikaisia jalkineita. Jalan koko korreloi henkilön pituuden kanssa, johon taas vaikuttaa todella paljon henkilön ravitsemustila.<sup>231</sup> Myös Harjula on käyttänyt samoja kokotaulukoita Grewin ja de Neergaardin kanssa<sup>232</sup>. Varhaismodernissa Oulussa ravitsemuksen tila tuskin on ollut merkittävästi huonompi tai parempi kuin keskiaikaisessa tai viktorianisessa Englannissa tai keskiajan Turussa, joten nämä samat koot voisivat hypoteettisesti vastata myös tämä aineiston jalkineiden kokoja.

Tämä aineiston ainoa selkeä piikki histogrammissa on koossa 37 (24,6–25,3 cm), mikä voisi hyvinkin olla yleinen aikuisten koko. Koska mittoja on niin vähän, ei aikuisten jalkineiden kohdalla pysty näkemään omaa piikkiä naisille ja miehille. Pienten naisten kokojen ja nuorten kokojen erottaminen on suuristakin aineistoista hankalaa<sup>233</sup> ja tässäkin aineistossa koot 33–34 (22,1–23,7 cm) voivat olla sekä naisten että nuorten miesten kokoja. Koot 29–30,5 (19,5–21,1 cm) ovat mahdollisesti lasten kokoja ja koot 20,5–23 (13,6–16,0 cm) ovat niitä selkeästi.

Vaikka rajanveto aikuisten ja lasten jalkineiden välillä on vaikeaa, oletan tässä työssä, että koko 33 on ensimmäinen aikuisten koko, vaikka se saattaakin sisältää myös isompien lasten ja nuorten jalkineita. Myös Harjulan aineiston miesten jalkineiden koko on 23,0–25,0 cm ja naisten noin 22,5 cm<sup>234</sup>, mikä karkeasti ottaen tukee tekemääni jaottelua. Blaževičius ja Jatautis havaitsivat lasten jalkojen pituuksia koskevassa tutkimuksessaan, että yli 22,0 cm pitkät jalat voivat olla sekä naisten että vanhimpien lasten jalkoja. Tuolloin henkilöt ovat iältään noin 15–20-vuotiaita<sup>235</sup>.

Koska naisten ja miesten jalkineiden koissa on paljon päällekkäisyyttä, ei yksittäisestä jalkineesta ole yleensä mahdollista koon perusteella sanoa, onko jalkine miehen vai naisen. Tässä aineistossa kuitenkin koon 39,5<sup>236</sup> ja koon 43–44<sup>237</sup> jalkineet todennäköisesti ovat miesten jalkineita, koska ne ovat niin selkeästi muita jalkineita kookkaampia. Löydöstä KM2007027: 883 on jäljellä niin vähän kappaleita, ettei jalkineen mallia ole mahdollista määrittää. Jalkine on kuitenkin valmistettu läpiommelrakenteisesti ja siinä on reunosrakenteinen

---

<sup>230</sup> Grew & de Neergaard 2001: 103, viitaten Clarks Ltd 1972: table D.

<sup>231</sup> Grew & de Neergaard 2001: 103; Blaževičius & Jatautis 2014: 209.

<sup>232</sup> Harjula 2008: 77.

<sup>233</sup> Grew & de Neergaard 2001: 103; Harjula 2008: 78.

<sup>234</sup> Harjula 2008: 78.

<sup>235</sup> Blaževičius & Jatautis 2014: 212.

<sup>236</sup> KM2007027: 883.

<sup>237</sup> KM2007125: 318(A).

kanta. Tämä vahvistaa sen, ettei läpiommelrakenne ole ollut vain naisten jalkineissa käytössä ollut rakenne, vaan sitä on käytetty myös miesten jalkineissa.

Löytö KM2007125: 318(A) on pitkävartinen lapikas, mikä on epäilemättä ollut tyypillinen jalkine miehillä. Jalkineen koko on tälle aineistolle epätavallisen suuri ja jalkineen käyttäjän on täytynyt olla huomattavan pitkä<sup>238</sup>. Jalkine on voinut olla myös talvikäytössä, vaikkei se olekaan karvallisesta nahasta tehty. Jotta jalkine on talvella lämmin, täytyy siihen jättää tilaa kenkäheinälle ja jalkaverhoille. Jos tilaa lämmikkeille olisi jätetty noin parin senttimetrin verran, olisi käyttäjän jalka ollut noin koon 41 kokoinen, mikä ei enää ole niin epätavallisen suuri muuhun aineistoon verrattuna. Koska aineisto on niin pieni, ei muiden jalkineiden käyttäjän sukupuolta ollut mahdollista määrittää.

### 5.1.1 Lasten jalkineet

Swannin mukaan lasten jalkineet ovat yleensä olleet vain pienempiä versioita aikuisten jalkineista, joihin on mahdollisesti lisätty lisäremmejä tai muita kiinnityksiä jalkineen jalassa pitämiseksi. Hänen mukaansa vasta 1780-luvulla on havaittavissa vain lapsille tarkoitettuja jalkinemalleja, joita aikuiset eivät lainkaan käyttäneet.<sup>239</sup> Grewin ja de Neergaardin mukaan keskiajan Lontoossa lähes kaikki lasten jalkineet olivat nauhakenkiä, joita toki käyttivät myös aikuisetkin, mutta muiden jalkinemallien ohessa<sup>240</sup>. Harjulan aineistossa taas selkeää lasten jalkinetta ei ollut havaittavissa<sup>241</sup>. Useissa tutkimuksissa on havaittu, että lasten jalkineiden edustus aineistoissa on yleensä huomattavasti pienempi kuin muutoin lasten määrästä voisi olettaa<sup>242</sup>, minkä on arvioitu viittaavan muun muassa siihen, että lapset kulkivat varsinkin kesäisin pääsääntöisesti paljain jaloin<sup>243</sup>.

Aineistossa on seitsemän todennäköistä lasten jalkinetta, mikä on 44 % koko aineiston jalkineista. Tässäkin aineistossa lasten jalkineet voivat olla aliedustettuna, vaikkakin ajoittaiset todella huonot olosuhteet varhaismodernissa Oulussa ovat voineet vaikuttaa negatiivisesti myös syntyvyyteen ja kasvattaa imeväiskuolleisuutta, jolloin lasten jalkinemateriaalia on päässyt ker-

---

<sup>238</sup> Jalan koko korreloi pituuden kanssa (Andersen 2017: Liite 7: 151).

<sup>239</sup> Swann 2001: 11–12.

<sup>240</sup> Grew & de Neergaard 2001: 105.

<sup>241</sup> Harjula 2008: 82.

<sup>242</sup> Korkea lapsikuolleisuus, lapsia pitäisi olla aikuisia enemmän (Harjula 2008: 82, viitaten Groenman-van Waateringe 1978: 187, table 3; Groenman-van Waateringe 1988a: 76).

<sup>243</sup> Grew & de Neergaard 2001: 121–122.

tymään tavallista vähemmän. Lapsi oppii kävelemään noin vuoden ikäisenä ja sitä ennen varsinaista tarvetta jalkineille ei ole<sup>244</sup>. Aineisto on kuitenkin niin pieni, ettei suhdelukua voi pitää missään määrin luotettavana.

Aineiston lasten jalkineet osoittavat kuitenkin sen, että ainakin osa lapsista on käyttänyt nahkajalkineita 1600–1700-luvun Oulussa. Aivan pienimpien eli noin 1–3-vuotiaiden lasten jalkineita aineistossa ei ole. Sen ikäisten lasten jalkineita ei välttämättä ole ensinkään säilynyt, jos ne on tehty aikuisten jalkineita ohuemmasta nahkamateriaalista tai esimerkiksi tuohesta. He ovat voineet kulkea myös paljain jaloin erityisesti kesällä, ja talvet he ovat voineet viettää sisätiloissa. Koska aineisto on pieni ja neuloksia on säilynyt todella vähän, on mahdotonta arvioida, käyttivätkö oululaiset lapset joitakin tietynmallisia jalkineita. Jalkineiden rakenteen perusteella aikuisten ja lasten jalkineissa näyttäisi kuitenkin olevan jonkinlaisia eroja.

Goubitzin mukaan pikisaumarakenne oli käytössä pääasiassa lasten jalkineissa<sup>245</sup>, kun taas Pylkkäsen mukaan pikisaumakengät olivat palvelusväen käyttämiä jalkineita<sup>246</sup>, joihin saattoi kuulua sekä lapsia, nuoria että aikuisia. Tässä aineistossa pikisaumarakennetta oli käytetty selkeästi enemmän lasten jalkineissa kuin aikuisten (Taulukko 6.). Kaksi kolmesta aikuisten pikisaumarakenteisesta jalkineesta oli lisäksi pienimpiä aikuisten kokoja (33 ja 34), mikä voi viitata pienten tai nuorten naisten lisäksi nuoriin miehiin. Pikisaumarakennetta ei siis yhtä lukuun ottamatta ollut käytetty suuremmissa kuin koon 34 jalkineissa, mikä tukee Goubitzin käsitystä. Läpiommelrakennetta taas ei ollut lainkaan käytetty lasten jalkineissa. Pienen jalkineen tekeminen läpiommelrakenteisesti on luultavasti ollut hankalampaa muun muassa sen takia, etteivät suutareiden kädet välttämättä ole kunnolla mahtuneet jalkineen sisälle tekemään pistoja tai rakenne oli kohtuuttoman työläs suhteessa jalkineen hintaan<sup>247</sup>. Reunosrakenteisia ja yksipohjaisia lapikasjalkineita on tämän aineiston perusteella käytetty sekä lapsilla että aikuisilla.

---

<sup>244</sup> Esim Blaževičius & Jatautis 2014: 213.

<sup>245</sup> Goubitz et al. 2001: 92.

<sup>246</sup> Pylkkänen 1970: 385.

<sup>247</sup> Oletettavasti lasten jalkineet ovat olleet vähintäänkin hieman halvempia, kuin aikuisten jalkineet, koska niihin kuluu vähemmän materiaalia.

Taulukko 6. Lasten ja aikuisten jalkineiden rakenteet. n = 18. Tähän tarkasteluun otin mukaan lisäksi jalkineen, joka sisäpituutta ei ollut mahdollista määrittää, mutta jonka ulkopituus viittaa selkeästi aikuiseen (KM2007125: 347(C), koko 41–42, 27,3 mm). Löydön KM2007125: 313 kaksi eri rakennetta olen laskenut kahtena erillisenä jalkineena.

jalkineen rakenne	lapset (koot 20,5–30,5)		aikuiset (koot 33–44)	
	kpl	%	kpl	%
reunosrakenne	1	14	1	9
pikisaumarakenne	4	57	3	27
läpiommelrakenne	0	0	4	36
yksipohjainen lapikasjalkine	2	29	3	27
yhteensä	7	100	11	100

Mielenkiintoisin aineiston lasten jalkine on löytö KM2007027: kons.nro 14(A) eli lapsen avokas. Jalkine on kokoa 20,5 (14,1 cm). Blaževičiuksen ja Jatautiksen tutkimusten perusteella tämän kokoista jalkinetta on voinut käyttää joko 1–5-vuotias tai 5–10-vuotias riippuen jalkineeseen jätetystä käyntivarasta<sup>248</sup>. Jalkineet ovat Grewin ja de Neergaardin mukaan olleet yleensä ottaen noin neljä kokoa nykyistä pienempiä<sup>249</sup>, joten jalkine olisi nykykokoihin muutettuna kooltaan 26. Sen kokoisia jalkineita käyttävät nykyään arvioilta alle 4-vuotiaat lapset.

Harjulan mukaan keskiajan Turussa suurin osa lasten jalkineista oli korkeampia jalkineita eli ne ulottuivat vähintään nilkkaan asti, kun taas matalia jalkineita oli vain nuorilla ja aikuisilla. Syynä tähän voi olla se, että korkeammat jalkineet ovat aineistoissa mahdollisesti yliedustettuina lasten tarvitessa jalkineita enimmäkseen talveksi tai se, että nilkan tukeminen on voinut olla tärkeä ominaisuus lasten jalkineissa.<sup>250</sup> Joka tapauksessa näin pienen lapsen avokas on erikoinen löytö ja se osoittaa sen, että ainakin jotkut lapset ovat käyttäneet jalkineita myös kesällä, koska avokas tuskin on ollut talvikäytössä tai sisäkäytössäkään sen reunosrakenteen vuoksi. Ehkä nilkan tukeminen ei enää 1700-luvulla ole ollut niin tärkeää, että kaikkien jalkineiden olisi täytynyt olla korkeita.

Harmillisesti avokkaan päällinen ei ole kokonaisuudessaan tallella. Erityisesti sen vyötärö- ja takaosista olisi voinut havaita, jos jalkineeseen on lisätty esimerkiksi apuremmejä tai muita muokkauksia, jotka olisivat pitäneet jalkineen paremmin jalassa. Jalkineen pinkopohja ei ole lainkaan kulunut ja se vaikuttaa todella vähän käytetyltä. Herää kysymys, miksi jalkine on

<sup>248</sup> Blaževičius & Jatautis 2014: 212. Käyntivara on jalan pituuden ja jalkineen sisäpituuden erotus. Jalkineen ei tulisi olla täysin jalan kokoinen, koska jalkaterä laajenee askeltaessa ja kengässä olisi hyvä olla tilaa tälle toiminnalle.

<sup>249</sup> Grew & de Neergaard 2001: 103.

<sup>250</sup> Harjula 2008: 83. Ihmiset ovat olleet huolissaan lasten raajojen kasvamisesta vinoon ja sen ehkäisemiseksi vauvoja on kapaloitu tiukkaan.

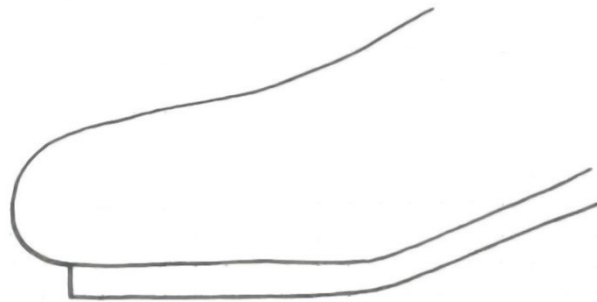


heitetty pois täysin käyttökelpoisena. Onkohan se kenties vahingossa tipahtanut jalasta ja kadonnut?

### 5.1.2 Sopivat vai liian pienet jalkineet?

Jalkaterän normaaliin iskunvaimennukseen kuuluu, että jalkaterä joustaa askeltaessa, minkä vuoksi jalan pituus ja leveys vaihtelee. Jalan koko usein myös suurenee päivän mittaan.<sup>251</sup> Liian pienten jalkineiden käyttäminen voi aiheuttaa jalkaan ihomuutoksia tai jopa vaivaisenluuta (*hallux valgus*) tai varpaiden epämuodostumia, kuten vasaravarpaita<sup>252</sup>. Tämän vuoksi jalkineeseen tulisi jättää ylimääräistä tilaa eli käyntivara ja lapsille mahdollisesti myös kasvunvara.

Jalkineiden pinkopohjiin jää painauma- ja hankaumajälkiä tai jopa reikiä käyttäjänsä jalasta, minkä perusteella jalan sijainti jalkineessa on mahdollista määrittää. Tässä aineistossa vain neljässä jalkineessa oli havaittavissa jälkiä käyntivarasta eli jalkineen pinkopohjan kärki ei ollut tietyltä matkalta kulunut lainkaan. Lopuissa jalkineista pinkopohjat olivat kauttaaltaan kuluneet tai kulumajälkien rajoja ei ollut mahdollista havaita. Blaževičius ja Jatautis havaitsivat tutkimuksessaan, että keskiaikaiset jalkineet ovat usein noin 10 % pidempiä kuin käyttäjänsä jalat<sup>253</sup>. Tässä aineistossa pinkopohjien kärkien kulumattomien alueiden pituus vaihtelee 10 ja 19 millimetrin välillä, mikä suhteessa jalan pituuteen on keskimäärin noin 7 %<sup>254</sup>. Käyntivaraa oli näissä neljässä jalkineessa jätetty siis jopa vähemmän kuin keskiaikaisessa materiaalissa, vaikka tämän aineiston jalkineet on tehty paksummasta ja jäykemmästä nahasta, jolloin liian pienten jalkineiden vaikutukset mahdollisesti jopa korostuvat, kun nahka ei jousta. Jos niissä jalkineissa, joista käyntivaraa ei pystynyt havaitsemaan, jalka on täyttänyt koko jalkineen sisäosat, ovat kengät olleet huomattavasti liian pieniä. Toisaalta erityisesti läpiommelrakenteisissa jalkineissa päällinen on voitu ommella ikään kuin pussille, jolloin jalka voi olla aivan pohjan kärjessä tai jopa se yli (Kuva 25.) ja kulumajälkiä on muodostunut kauttaaltaan pinkopohjan sisäpinnalle. Päällisen pussittavuuden mukaan jalalla on todellisuudessa voinut olla tilaa aivan sopivastikin.



Kuva 25. Pussittava päällinen. Piirros: Riina Veijo

<sup>251</sup> Saarikoski & Liukkonen 2011: 39.

<sup>252</sup> Saarikoski & Liukkonen 2011: 40, 42; Andersen 2017: 168.

<sup>253</sup> Blaževičius & Jatautis 2014: 212.

<sup>254</sup> Kutistuminen huomioonotettuna.

Jalkineen pituuden lisäksi sen päkiäosan leveys vaikuttaa merkittävästi siihen, miten jalka toimii jalkineen sisällä. Grewin ja de Neergaardin aineistossa jalkineiden leveys vaihteli pääsääntöisesti suhteessa jalkineiden pituuden kanssa eli aineistossa ei ollut erityisen kapeita tai leveitä jalkineita<sup>255</sup>. Tässä aineistossa päkiän sisäleveyden suhdeluku vaihteli 30 ja 42 % välillä keskiarvon ollessa 35 %. Harmillisesti Grew ja de Neergaard eivät teoksessaan jaa omia suhdelukujaan, joten varsinaista vertailua ei ole mahdollista tehdä, mutta sanoisin, että leveyden vaihtelu on tässä aineistossa merkityksellistä. Kapein jalkine on silmämääräisestikin tarkasteltuna hyvin kapea. Lasten ja aikuisten jalkineiden suhdeluvuissa näkyy pieni ero; lasten suhdeluku on keskimäärin 37 % ja aikuisten 34 %, mikä viittaisi siihen, että lasten jalkineet ovat olleet hieman leveämpiä suhteessa pituuteen. Kapean jalan ihanne ei tämän perusteella ehkä aivan niin voimakkaasti ole ulottunut ainakaan kaikkiin lasten jalkineisiin.

Kärkien muoto on tällä ajanjaksolla vaihdellut, mutta niiden muoto on pääsääntöisesti ollut kärkeä kohti kapeneva ja usein myös symmetrinen, jolloin reunimmaisiet varpaat ovat todennäköisesti olleet ahtaalla, vaikka käyntivaraakin olisi jätetty pisimmän varpaan ja jalkineen kärjen välille. Esimerkiksi löydössä Linnakatu 1965 nro 34 kärki kapenee päkiän leveimmän kohdan jälkeen voimakkaasti, mikä on vääntänyt isovarpaan noin 70 asteen kulmaan. Kaikki varpaat, mahdollisesti toista varvasta lukuun ottamatta, ovat kärjessä näkyvästä 14 millimetrin käyntivarasta huolimatta ulottuneet päälliseen saakka, mikä on mahdollistanut puristavan tunteen ja edellä mainittujen jalkaongelmien kehittymisen.

Koska niin harvasta jalkineesta oli mahdollista havaita kunnon käyntivaraa, ovat jalkineet ainakin jossakin mielessä olleet liian pieniä. Myös Andersenin mukaan kööpenhaminalaiset ovat käyttäneet liian pieniä jalkineita, ja hänen oli mahdollista löytää jalkineista myös merkkejä erilaisista jalkavaivoista ja niitä helpottavista muokkauksista, kuten erilaisista viilloista<sup>256</sup>. Mielenkiintoisesti Riutankosken mukaan hänen aineistossaan jalkineet taas ovat vaikuttaneet erikoisen leveiltä ja pohtii, josko niitä olisi käytetty paksujen jalkarättien kanssa tai päällyskenginä.<sup>257</sup> Hänkään ei harmillisesti kerro tarkkoja mittoja, joten vertailu tämän aineiston kanssa on mahdotonta. Jos kaikki hänen aineistonsa jalkineet ovat olleet reunoskenkiä, näyttää niiden leveys luonnollisestikin ulkoisesti leveämmältä.

Liian pienten jalkineiden käyttäminen on suuri ongelma nykyäänkin. Buldt ja Menz havaitsivat katsausartikkelissaan, että tutkimusten mukaan 63–72 % ihmisistä käyttää liian lyhyitä

---

<sup>255</sup> Grew & de Neergaard 2001: 102.

<sup>256</sup> Andersen 2017: 173.

<sup>257</sup> Riutankoski 2013: 68.

ja liian kapeita jalkineita. Syyksi tähän on eri tutkimuksissa esitetty sitä, että varsinkin vanhemmilla ihmisillä on jalkaa leventäviä jalkavaivoja, eikä saatavilla ole ollut oikeankokoisia jalkineita. Heillä voi myös olla hämärtynyt kuva oman jalkansa koosta, eivätkä siksi osaa valita oikeankokoisia jalkineita.<sup>258</sup>

Tässä aineistossa pääosa jalkineista on oletettavasti valmistettu mittojen mukaan, joten on erikoista, jos jalkineet ovat olleet liian pieniä käyttäjiensä jalkoihin. Tuolloin vallalla ollut pienen jalan ihanne on kuitenkin luultavasti vaikuttanut jalkinevalintoihin todella paljon ja suutarit ovat luonnollisesti tehneet sellaisia jalkineita, joita ihmiset ovat olleet valmiita ostamaan<sup>259</sup>. Puristavaa tunnetta jaloissa on myös alitajuisesti tai tietoisesti voitu pitää normaalina tunteena tai jopa merkinä sopivista jalkineista. Jalkineilla on myös todennäköisesti ollut useita käyttäjiä<sup>260</sup>, jolloin pinkopohjien jäljet ovat voineet hämärtyä. Ensimmäiselle käyttäjälle jalkineet ovat voineet olla juuri sopivat, mutta seuraava käyttäjä on voinut jostain syystä valita vääränkokoiset jalkineet tai hänellä ei ole ollut mahdollisuutta valita lainkaan.

Aineiston ainoa oletettavasti hyllytavaraksi valmistettu jalkine on päkiän sisäleveydeltään aineiston kapein suhteessa sen sisäpituuteen<sup>261</sup>. Suutari on mahdollisesti tehnyt jalkineen ihanteellisen kapean jalan mukaisesti ja käyttöjäljistä päätellen joku on sen todennut sopivaksi ja ostanut. Toki jalkojen leveys voi olla kapea luontaisestikin, ja jos käyttää koko ikänsä todella kapeita jalkineita, jalasta myös muotoutuu kapea.

### 5.1.3 *Jalkineiden rakenne ja leveys*

Pylkkänen luonnehtii pikisaumajalkineita leveiksi ja kömpelöiksi<sup>262</sup>. Jälkimmäinen luonnehdinta on liian suhteellinen, jotta sitä voisi tutkia tässä yhteydessä, mutta pikisaumarakenteisen jalkineiden ulkoleveys suhteessa muilla rakenteilla valmistettuihin jalkineisiin oli mahdollista selvittää (Taulukko 7.). Käytin myös tässä yhteydessä jalkineen pituuden ja päkiän leveyden suhdelukua, mutta tällä kertaa mitatuista ulkomitoista. Pikisaumakenkien suhdeluku on keskimäärin 40 %, kun taas reunosrakenteella valmistettujen jalkineiden 35 % ja läpiommelrakenteisten 33 %. Pikisaumakengät ovat siis ulkoisesti huomattavasti leveämpiä kuin muilla rakenteilla valmistetut jalkineet, vaikka reunosrakenteessakin viimeinen sauma tulee jalkineen ulkopuolelle ja leventää sen kokonaisleveyttä.

---

<sup>258</sup> Buldt & Menz 2018: 7–8, 9–10.

<sup>259</sup> Andersen 2017: 177.

<sup>260</sup> Swann 2001: 16.

<sup>261</sup> 30 %.

<sup>262</sup> Pylkkänen 1970: 385.

Taulukko 7. Jalkineiden ulko- ja sisäleveydet suhteessa jalkineiden pituuteen.

	ulkoleveys (%)	sisäleveys (%)
pikisaumarakenne		
Linnankatu 1965 nro. 24(C)	39	32
Linnankatu 1965 nro. 34	40	33
KM2002067: 293	43	38
KM2007125: 91	40	34
keskiarvo	40	34
läpiommelrakenne		
KM2007027: 883	33	-
KM2007125: 347(B)	35	36
KM2007125: 347(C)	30	-
keskiarvo	33	36
reunosrakenne		
Linnankatu 1965 nro. 24(A)	35	32
KM2007027: 668	34	30
KM2007027: kons.nro 14(A)	-	42
keskiarvo	35	35

Leveysero voi johtua siitä, että pikisaumarakenne on tässä aineistossa yleinen rakenne lasten jalkineissa, joiden leveyden totesin yllä olevan aikuisten jalkineita hieman suurempi. Voi myös olla, että lasten jalkineiden suurempi leveys suhteessa aikuisten jalkineisiin johtuu vastaavasti juuri siitä, että jalkineet ovat pikisaumarakenteisia.

Pylkkäsen mukaan pikisaumarakenteinen jalkine on ollut yleinen palvelusväen jalkine. Paljon seisaallaan ja jaloillaan töitä tekevät ihmiset ovat ehkä mieluummin valinneet järkevämmät eli leveämmät jalkineet. Jos kuitenkin tarkastellaan jalkineiden sisäleveyksiä, eivät pikisaumarakenteiset enää eroa muista juuri ollenkaan. Pikisaumarakenteisten jalkineiden sisäleveys on keskimäärin 34 % ja muiden keskimäärin 33 %. Sisäleveysiltään jalkineet ovat siis olleet suhteellisen saman levyisiä rakenteesta riippumatta. Tämä saattaa merkitä sitä, että pikisaumarakenteisten jalkineiden leveys johtuu vain rakenteen vaatimasta saumanvarasta. Toisaalta vastaavanlainen ulkonema tulee myös reunosrakenteisten jalkineiden reunaan, jonka ei tosin välttämättä tarvitse olla kuin yhden ommelrivin levyinen, kun taas pikisaumakengissä se usein on kahden ommelrivin levyinen.

## 5.2 Jalkineiden käyttö

### 5.2.1 Käytön jäljet ja kuluminen

Jalkineiden käyttö jättää jälkensä niiden pohjaosiin ja neuloksiin. Vaikka varsinkin naudan nahka on kestävä, jatkuva puristus jalan alla ja hankaus eri alustojen kanssa kuluttaa nahkaa. Lisäksi toistuva kastuminen ja kuivuminen kovettaa sitä, jolloin kuluminen voimistuu. Jotta jalkineen nahka pysyisi notkeana ja hyvänä mahdollisimman pitkään, tulisi sitä rasvata säännöllisesti. Jatkuva kulutus aiheuttaa nahan pintaan hankaumia, jolloin se menettää kiiltonsa ja siihen voi muodostua jopa reikiä.

Jalkineen päkiä ja kanta ovat suurimman kulutuksen alueita<sup>263</sup>. Jalkineiden kulumisnopeuteen vaikuttaa moni asia, kuten askellustyyli, jalkaterveys ja jalkineen istuvuus, ja jalkineista onkin mahdollista havaita merkkejä erilaisista askellukseen ja jalkoihin liittyvistä ongelmista<sup>264</sup>. Normaalisissa askelluksissa kanta osuu maahan ensimmäisenä<sup>265</sup> ja askel rullaa varvas-työntöön vyötärön ja päkiän kautta<sup>266</sup>. Tämä aiheuttaa kannan ja päkiän nopeimman kulumisen. Normaalista erikoisempi askellustyyli voi näkyä jalkineissa epätavallisten alueiden voimakkaampana kulumisena. Myös erilaiset jalkavaivat aiheuttavat tiettyjen alueiden nopeampaa kulumista. Epätavallista kulumaa syntyy myös, jos jalkine ei istu jalkaan hyvin, jolloin askellustyyli muuttuu. Esimerkiksi liian isolla jalkineella tai lyhytpäällisillä tohveleilla käveleminen voi aiheuttaa kannan raahautumista, jolloin se kuluu nopeampaa<sup>267</sup>. Harmillisesti tämän aineiston kannat ovat liian osittaisia tällaisen havaitsemiseen.

Tämän aineiston jalkineissa on pinkopohjissa yleisesti kauttaaltaan hankaumaa, kuten jo käyntivaraa käsittelevässä alaluvussa mainitsinkin. Myös päällisissä näkyy käytön jälkiä; ne ovat toistuvasti taittuneet niistä kohdin, joista jalkakin taittuu ja koholle jäävät kohdat ovat kuluneet taitteiden pohjia nopeammin. Myös anturat ovat kaikki voimakkaasti kuluneita. Langan suojaamiseksi kulumiselta anturoihin on usein tehty ennen ompeleen ompelemista matalat urat, jonne lanka uppoaa suojaan.

---

<sup>263</sup> Swann 2001: 15.

<sup>264</sup> Gred & de Neergaard 2001: 106–110; Liukkonen & Saarikoski 2011: 193, erit. kuva 3.22.; Andersen 2017: 168.

<sup>265</sup> Yksipohjaisilla jalkineilla askeltaessa ei välttämättä niin vahvasti kuin korollisilla jalkineilla, koska se on tosi-asiassa epämukavaa. Ensimmäinen isku jakautuu todennäköisesti hieman laajemmalle alueelle, kuin pelkän kannan alueelle (esim. Swann 2001: 16).

<sup>266</sup> Grew & de Neergaard 2001: 106; Andersen 2017: 167.

<sup>267</sup> Goubitz et al. 2001: 244.

Sellaisia reikiä, jotka lävistävät vähintään yhden pohjakerroksen, on yhteensä kymmenessä aineiston jalkineessa, mikä on huomattavan suuri osuus ottaen huomioon sen, että suuri osa aineiston löydöistä on vain osittaisia paloja jalkineista, joista ei voi päätellä lainkaan kulumisastetta. Tavallisin reikä on odotettavastikin päkiän alueella oleva reikä. Kahdessa löydössä päkiän reiät ovat voimakkaasti jalkineen reunassa, mikä viittaa sisäsyryllä astumiseen. Yksipohjaisissa jalkineissa yleensä sekä kanta että päkiä ovat kuluneet puhki.

Kaksipohjaisissa jalkineissa korko suojaa anturan kantaa kulumiselta ja korkolappujen vaihtaminen on helpompaa. Onkin siis erikoista, että yhden jalkineen<sup>268</sup> oletetun anturan kannassa on keskellä selkeä kulumisen aiheuttama reikä. Reikä on voinut aiheutua normaalista kantapään kulutuksesta todella pitkässä käytössä tai jalkineella on kävelty vielä senkin jälkeen, kun kaikki korkolaput ovat kuluneet pois tai irronneet. Löydössä KM2007125: 313 on myös voimakasta kulumaa pinkopohjan kannan alueella, mutta koska jalkine on ollut tohvelina, kulumien aiheuttaja on selkeästi tohvelin sisällä käytetyn jalkineen korko. Myös edellistä löytöä on mahdollisesti voitu käyttää tohvelina, mikä selittäisi paremmin voimakkaan anturan kannan kulumisen. Korkoja on aineistoissa vähän, ja vain kahdesta on mahdollista havaita varsinaista kulumaa. Löydön KM2007125: 95 korko on kulunut voimakkaasti mutta tasaisesti koron takareunasta. Jalkineella kävellyt on todennäköisesti ollut harppova kanta-astuja. Löydön KM2000069: 292 korko on kulunut takaa ja sisäsyryjän puolelta. Tämän saman sisäsyryjän kulumien on myös Riutankoski havainnut aineistossaan<sup>269</sup>. Anturan päkiän alueen sisäreunan voimakkaat kulumat voisivat hyvin liittyä kannan sisäreunan kulumiin. Harmillisesti tällaista paria ei tässä aineistossa ole. Kyseinen sisäreunalla kävely voi olla merkki lättäjalkaisuudesta eli jalan holvikaaren madaltumisesta<sup>270</sup>. Yhdessä jalkineessa<sup>271</sup> voimakkain kuluma on erikoisesti aivan anturan kärjessä. Jalkine on mahdollisesti ollut liian pitkä käyttäjänsä jalkaan, jolloin kärki on päässyt kävellessä raapiutumaan. Pinkopohjan kulumat voisivat paljastaa lisää syitä kärjen kulumiselle, mutta tästä jalkineesta ei anturan lisäksi ole muita pohjaosia tallella.

### 5.2.2 Korjaukset

Useassa aineiston jalkineessa on merkkejä korjauksista. Yleisin korjaus on luultavasti ollut korkolappujen vaihto ja lisääminen, mutta sitä on lähes mahdotonta erottaa kantalapuista koottujen

---

<sup>268</sup> Linnankatu 1965 nro 8.

<sup>269</sup> Riutankoski 2013: 43.

<sup>270</sup> Andersen 2017: 169.

<sup>271</sup> KM2007125: 347(C).

korkojen varsinaisesta rakenteesta. Yksipohjaisten jalkineiden yleinen korjaus on paikkalappujen ompeleminen etupoistoin jalkineen pohjaan puhki kuluneiden kohtien päälle. Yhdessä yksipohjaisessa<sup>272</sup> jalkineessa paikkalaput on ommeltu pohjiin, vaikkei niissä vielä ole ollut reikiä. Myös Harjulan mainitsee tällaisista ennakoivista paikkauksista. Hänen mukaansa pelkän paikkalapun vaihtaminen on helpompaa kuin varsinaisen paikkalapun ompeleminen jo rikkoutuneeseen pohjaan.<sup>273</sup> Löydössä KM2007125: 347(A) päkiän reikään on ommeltu paikkalappu kaksi kertaa; ensin pienempi ja sen jälkeen suurempi. Päkiä on siis tällä jalkineen käyttäjällä kulunut nopeampaa, mikä viittaisi siihen, että hän on astunut voimakkaasti päkiällä. Myös nahkapohjallisen rullautuminen kärkeä kohti vahvistaa kuvaa päkiä edellä mahdollisesti suhteellisen lyhyin askelin sipsuttaneesta käyttäjästä.

Kaksipohjaisten jalkineiden yleinen korjaus on anturan etuosan vaihto. Tämä korjaus on tehty kolmeen jalkineeseen. Sivureunan kiinnitystä ei pysty havaitsemaan, mutta kahdessa<sup>274</sup> niistä uusi antura on ommeltu vyötärölle kaikkien pohjakerrosten läpi. Yhdessä jalkineessa<sup>275</sup> uusi antura on naulattu kiinni puunauloilla, mikä ei ole ollut yleinen tapa korjauksissa ennen 1800-lukua<sup>276</sup>. Goubitzinkin aineistossa vain yhdessä jalkineessa antura on korjattu naulamalla<sup>277</sup>. Kaksipohjaisista jalkineista kahteen<sup>278</sup> on myös lisätty kärkeen paikkalaput voimakkaan kulumisen vuoksi ja syynä voi olla edellä mainittu liian suuri jalkine. Kokonaisen anturan vaihtamisiakin on todennäköisesti tehty, mutta sen havaitseminen arkeologisesta materiaalista on haastavaa, koska samoja pistonreikiä on luultavasti käytetty myös uuden pohjan kiinnittämiseen<sup>279</sup>.

Päällisten paikkauksia on tässä aineistossa vain yksi, ellei löydön KM2007125: 312 eli hyvin säilyneen pieksun iltin ja varren välisen sauman nahkanauhavahvistus ole ollut korjaus. Löydön KM2007125: 313 päällisen nahkavuorin kurkku on leikattu huolimattomasti ja ylimääräinen viilto on ommeltu umpeen.

Korjausten tekijä on voinut olla suutari, paikkasuutari tai mahdollisesti jopa käyttäjä itse. Suutarit eivät tosin mielellään ole korjanneet jalkineita, koska korjaamisen sijaan he luon-

---

<sup>272</sup> KM2007125: 322(A).

<sup>273</sup> Harjula 2008: 147.

<sup>274</sup> KM2007125: 313 ja KM2007125: 318(B).

<sup>275</sup> KM2007027: 668.

<sup>276</sup> Swann 2001: 107.

<sup>277</sup> Goubitz et al. 2001: 77.

<sup>278</sup> KM2007125: 337 ja KM2007125: 347(C).

<sup>279</sup> Harjula 2008: 147.

nollisesti olisivat mieluummin myyneet uusia jalkineita. Kieltäytyminen korjaamasta on aiheuttanut jopa kahnavuksia ja suutareita on määrätty korjaamaan jalkineita.<sup>280</sup> Grewin ja de Neergaardin mukaan keskiajalla suutarit ovat todennäköisesti suorittaneet kokonaisten anturoiden vaihdot, koska työ on niin työläs ja vaativa<sup>281</sup>. Aineiston yksittäiset ja loppuun kuluneet anturat voivat olla kokonaan vaihdettuja anturoita, mutta kuten sanottua, tätä on hankala todistaa. Yksipohjaisissa lapikasjalkineissa taas koko pohjan vaihto saattaa olla mahdollista havaita. Yhden jalkineen<sup>282</sup> pohja on selvästi leikattu irti neulososista, mikä antaa aiheutta epäillä, että vain pohja on vaihdettu.

Anturan osittainen vaihto ei keskiajan Turussa ole ollut yleinen korjaus<sup>283</sup>, mutta tässä aineistossa se näyttää suhteellisen tavalliselta. Kaksipohjaisen jalkineen anturanvaihto on voinut olla helpompaa, kuin keskiaikaisen kääntökengän ja korjauksen tekeminen on siksi voinut olla kannattavaa. Korjauksen tekemiseen on vaadittu naskali, jolla vyötäröön on saatu reiät ompeleita varten. Jos joka talossa on ollut naskali käytössä, korjaus voi hyvin olla käyttäjien itse tekemä, mutta jos naskali on ollut vain ammattilaisten käytössä, korjaus lienee paikkasuutarin tekemä. Puunauloilla kiinnitetty anturan etuosa taas vaikuttaa itse tehdyltä korjaukselta, koska vyötärön puunaulojen reikärivistö on epätasainen ja naulojen suunnat vaihtelevat. Puunaulat ovat olleet poikkileikkaukseltaan usein pyöreän salmiakkikuvion muotoisia ja ainakin tässä aineistossa kuvion suunta on yleisesti ottaen aina harkittu. Naula todennäköisesti asettuu sormien väliin parhaiten kapeimmalta kohdaltaan ja se voisi paljastaa sen, miten päin kättä on pidetty nauatessa. Tottunut jalkineentekijä luultavasti pitäisi kättään johdonmukaisesti samassa asennossa ja kuvio myötäilisi jalkineen muotoja työn edetessä.

Keskiajalla paikkalappukorjaukset on lähes kaikki kiinnitetty langan sijasta nahkanauhalla ja Harjula pitää tätä merkinä siitä, että käyttäjät itse ovat tehneet korjaukset<sup>284</sup>. Myös Grewin ja de Neergaardin mukaan paikkasuutari olisi käyttänyt korjauksissaan lankaa<sup>285</sup>. Tässä aineistossa kaikki paikkalappukorjaukset on tehty langalla, joten edellisen perusteella korjaukset olisi tehnyt paikkasuutari.

Noin 20 %:ssa jalkineista oli merkkejä korjauksista, mikä on huomattavan paljon. Esimerkiksi Harjulan ja Jokelan aineistoissa vain noin 6 % jalkineista on korjattuja. Jalkineet ovat

---

<sup>280</sup> Pylkkänen 1970: 380.

<sup>281</sup> Grew & de Neergaard 2001: 89–90.

<sup>282</sup> KM2007125: 322(A).

<sup>283</sup> Harjula 2008: 147.

<sup>284</sup> Jokela 2002: 62; Harjula 2008: 147.

<sup>285</sup> Grew & de Neergaard 2001: 90.



voineet varhaismodernina aikana olla kalliimpia kulutustuotteita, kuin keskiajalla, joten niiden korjaaminen on ollut kannattavaa. Kaksipohjaisten jalkineiden valmistamiseen kuluu enemmän nahkaa ja ne ovat myös työläämpiä valmistaa, kuin keskiaikaiset kääntökengät. Lisäksi Oulussa on 1700-luvulla ollut pulaa suutareista<sup>286</sup>, mikä todennäköisesti on johtanut suurempaan korjausasteeseen, kun uusia jalkineita on ollut heikommin saatavilla.

### 5.2.3 Uusiokäyttö

Nahkamateriaalin uusiokäyttö on ollut yleinen käytäntö jo vähintäänkin keskiajalla<sup>287</sup>. Jalkineiden nahkaa on voitu käyttää täysin uudessa käyttötarkoituksessa tai vanhojen jalkineiden osia on yhdistetty uudeksi jalkineeksi<sup>288</sup>. Vanhoja jalkineita on myös muokattu eri mallisiksi, kuten tohveleiksi<sup>289</sup>. Tässä aineistossa usean jalkineen neuloksia on leikeltä ja ainakin kaksi<sup>290</sup> niistä on todennäköisesti muokattu tohveleiksi muunlaisista jalkineista.

Kuten jo koristelut-alaluvussa tuli ilmi, useassa aineiston yksipohjaisessa jalkineessa päällinen on leikattu irti. Päälliset on vieläpä leikattu irti siten, että niiden kärki on pyöristetty, joten niitä ei olisi voinut enää käyttää edes uuden jalkineen päällisenä, ellei valmistettava jalkine ole ollut huomattavasti pienempi tai malliltaan täysin nokaton. Jopa löydön KM2007125: 312 eli hyvin säilyneen lähes kokonaisen pieksun päällinen on leikattu ilteineen irti. Sen varsi on kuitenkin jätetty leikkaamatta, mikä on erikoista, jos päälliset on leikattu irti hyvän nahkamateriaalin vuoksi. Nämä seikat vahvistavat mielestäni hyvin sitä tulkintaani, että päällisissä mahdollisesti on ollut koristeluja, jotka on haluttu säilyttää.

Saappaiden varsia harvemmin löytyy arkeologisista konteksteista<sup>291</sup> ja niin myös tässäkin aineistossa pitkävirtaisen lapikkaan vartta ei enää ollut tallella. Joko se on löytynyt, mutta sitä ei ole tunnistettu saappaan varreksi ja se on luetteloitu nahkapalaksi tai se on jo ennen pohjaosan poisheittoa leikattu pois ja käytetty uudelleen. Myös löydön KM2007027: 668 eli nauhanilkkurin tai -saapikkaan mahdollisessa kantio-osassa on merkkejä leikkaamisesta.

---

<sup>286</sup> Halila 1953: 355.

<sup>287</sup> Harjula 2008: 148.

<sup>288</sup> Swann 2001: 15; Goubitz et al. 2001: 76.

<sup>289</sup> Swann 2001: 16.

<sup>290</sup> KM2007125: 313 ja KM2002067: 292.

<sup>291</sup> Goubitz et al. 2001: 230.

#### 5.2.4 *Poisheittäminen*

Tämän aineiston yleisin konteksti on täyttömaa, joten jalkineet on todennäköisesti hylätty roskina, ellei niitä sitten ole hukattu, kuten löydön KM2007027: kons.nro 14(A) eli lapsen avokkaan kohdalla aiemmin jo epäilin. Mikä sitten tekee jalkineesta roskan? Swannin mukaan jalkineet on hävitetty vasta sitten, kun ne ovat olleet käyttökeltvottomia<sup>292</sup>. Tämä on todennäköisesti aivan totta, mutta käyttökeltvoton voi olla suhteellinen käsite. Varhaismodernina aikana jalkineita on annettu edelleen alemmille yhteiskuntaryhmille<sup>293</sup>. Jalkineen alkuperäinen käyttäjä on päättänyt, että jalkine on käyttökeltvoton esimerkiksi siksi, ettei se enää ole muodin mukainen<sup>294</sup> ja antanut sen eteenpäin henkilölle, jonka mielestä jalkine on vielä aivan käyttökeltvoinen, koska siinä ei ole reikiä.

Korjausten ja loppuun kuluneiden jalkineiden määrä arkeologisissa aineistoissa näyttäisi vaihtelevan. Jokelan aineistossa kaikki jalkineet ovat hänen mukaansa loppuun käytettyjä, mutta vain muutamassa on korjauksia<sup>295</sup>. Harjulan aineistossa vain 6 %:ssa oli korjauksia ja jalkineet vaikuttavat hänen mukaansa olevan hyvässä kunnossa<sup>296</sup>. Grewin ja de Neergaardin aineistoissa pohjien korjausten määrä vaihteli eri kohteissa noin 9 ja 55 %:n välillä<sup>297</sup>. Riutankosken aineistossa oli loppuun kulutettuja jalkineita, mutta niitä ei ollut paikattu<sup>298</sup>.

Syynä tähän vaihteluun voi olla arkeologisen aineiston kerääntymiseen liittyvät seikat, niiden konteksti ja yhteiskunnan vauraus tietyllä alueella tai tietyssä aikana. Jalkineiden korjaamisesta syntyy suhteessa vähemmän jätettä, kuin vanhan poisheittämisestä ja uuden ostamisesta, jolloin uusien jalkineiden ostaminen ylikorostuu arkeologisessa materiaalissa. Lisäksi kontekstin merkitys on tärkeää. Hyvin toimeentulevan väestönosan asunalueilla jalkineiden korjaamiselle ei ole tarvetta, koska on mahdollista ostaa uudet jalkineet<sup>299</sup>. Riutankosken aineisto on löytynyt tontilta, jolla on todennäköisesti työskennelty suutari<sup>300</sup>. Ihmiset ovat voineet tuoda jalkineitaan tälle suutarille paikattavaksi, joka on mahdollisesti tuominnut jalkineet niin huonokuntoisiksi, ettei niitä ole kannattanut paikata ja heittänyt ne menemään. Jos kaikki jalkineet olisi korjattu, ei jalkinejätettä olisi syntynyt lainkaan. Tässä aineistossa taas jalkineet ovat löytyneet täyttömaasta, jonne on luultavasti päätynyt paljonkin todellista roskaa. Harjula

---

<sup>292</sup> Swann 2001: 15.

<sup>293</sup> Swann 2001: 15.

<sup>294</sup> Riutankoski 2013: 65.

<sup>295</sup> Jokela 2002: 9, 79.

<sup>296</sup> Harjula 2008: 147.

<sup>297</sup> Grew & de Neergaard 2001: 89, taulukko nro 15.

<sup>298</sup> Riutankoski 2013: 76.

<sup>299</sup> Terkelsen & Andersen 2016: 4.

<sup>300</sup> Riutankoski 2013: 76.

epäilee oman aineistonsa korjausten vähyden syyksi sitä, että jalkineista ei tuona aikana ole ollut pulaa eikä korjauksille ole ollut tarvetta tai korjaaminen on voinut jostain syystä olla jopa kiellettyä<sup>301</sup>.

Useimmat tämän aineiston jalkineista ovat todellakin aivan loppuun käytettyjä. 35 %:ssa kaikista löydöistä on reikiä tai isoja kulumia ja, kuten edellä jo mainitsinkin, 20 % kaikista löydöistä on paikattuja. Kun ottaa huomioon sen, että aineistoon sisältyy myös todella fragmentaarisia kappaleita, joista paikkausten ja kulumien olemassaoloa tai olemattomuutta ei mitenkään pysty havaitsemaan, huomattava osa aineiston jalkineista on ollut rikkiäisiä. Käytännössä vain muutama löytö on sellaisessa kunnossa, että niiden käyttöä olisi voinut vielä jatkaa ennen poisheittämistä. Useissa jalkineista on niin suuria reikiä, että niitä on käytetty rikkiäisinä huomattavan kauan ennen kuin ne on päätetty heittää pois. Jalka on niitä käytettäessä todella osunut maahan joskus jopa koko päkiän leveydeltä. Jos poisheitettyjen jalkineiden hyvä kunto merkitsee sitä, että jalkineista ei ole ollut puutetta ja korjaamiselle ei ole ollut tarvetta, niin tämän aineiston perusteella Oulussa on ollut pulaa jalkineista, niitä on korjattu paljon ja ne on heitetty pois vasta todella rikkiäisinä.

### 5.2.5 *Jalkineiden symmetrisyys ja epäsymmetrisyys*

Jalkineiden symmetrisyys tai epäsymmetrisyys vaikuttaa huomattavasti niiden käyttömukavuuteen. Ihmisen jalat ovat luonnollisesti epäsymmetriset ja nykyään jalkineet valmistetaan lähes poikkeuksetta sopimaan toinen vasempaan ja toinen oikeaan jalkaan. Näin ei kuitenkaan aina ole ollut. Keskiajalla jalkineet ovat olleet epäsymmetrisiä eli ne tehtiin sopimaan vain toiseen jalkaan<sup>302</sup>, mutta noin 1600-luvun puolivälistä lähtien aina 1800-luvulle saakka jalkineet on valmistettu symmetrisesti<sup>303</sup>. Swannin mukaan syynä tähän on ollut koron korkeuden vaihtelu. Eri korkuiseksi valmistettavat jalkineet vaativat jokainen omanlaisensa lestin<sup>304</sup>, joten tarvittavien lestien määrä moninkertaistui koron tullessa muotiin. Useiden erilaisten lestien ostaminen

---

<sup>301</sup> Harjula 2008: 148.

<sup>302</sup> Goubitz et al. 2001: 35.

<sup>303</sup> Pylkkänen 1970: 384; Swann 2001: 108; Goubitz et al. 2001: 35.

<sup>304</sup> Lesti muodostaa ikään kuin S-kirjaimen, jonka jyrkkyys vaihtelee sen mukaan, kuinka korkea korko jalkineeseen on tulossa. Epäsymmetrisen jalkineparin valmistukseen tarvitaan luonnollisesti kaksi lestiä.

lestintekijöiltä oli kallista ja niiden säilytys vaikeaa, joten jalkineiden tekijät alkoivat tehdä jalkineista symmetrisiä, jolloin tarvittavien lestien määrä puolittui<sup>305</sup>. Etuna symmetrisissä jalkineissa on ollut myös se, että niitä on voitu käyttää kummassakin jalassa vuorotellen, jolloin kuluminen on ollut tasaisempaa ja hitaampaa<sup>306</sup>.

Tässä aineistossa symmetrisiä jalkineita on selkeästi enemmän kuin epäsymmetrisiä<sup>307</sup>. Symmetrisiä jalkineita on kulumisjalkien perusteella käytetty kummassakin jalassa, koska ne ovat myös kuluneet symmetrisesti. Oulussakin symmetristen jalkineiden käyttö alkoi 1600-luvun puolivälin kieppeiltä ja se jatkui ainakin 1800-luvun alkuun saakka. Tämän välisenä aikana käytettiin epäsymmetrisiäkin jalkineita, mutta ne eivät ole olleet kovinkaan silmäänpistävästi epäsymmetrisiä. Epäsymmetristen jalkineiden käyttäjillä on voinut olla esimerkiksi jalkavaivoja, joiden vuoksi symmetristen jalkineiden käyttäminen on tuntunut epämukavalta. Jalkineet ovat myös voineet olla käytössä pitkiäkin aikoja niiden eteenpäin antamisen ja korjaamisen ansiosta, jolloin muoti on voinut muuttua, ennen kuin ne on heitetty pois.

Yksipohjaiset lapikasjalkineet ovat yhtä<sup>308</sup> lukuun ottamatta symmetrisiä ja kulumisjalkienkin perusteella niitä on käytetty kummassakin jalassa. Goubitzin mukaan jalkineiden kiinnitystapa saattaa määrittää sen, kummassa jalassa jalkineita käytetään<sup>309</sup>. Erityisesti paulapiekset on ollut ja on edelleen tapana pauloittaa kiertämällä paulaa jalasta ulospäin, joten on erikoista, että myös löydön KM2007125: 312 eli lähes kokonaisuena säilyneen pieksun pohjan kulumat vaikuttavat symmetrisiltä. Sen kiinnitystapa on epäsymmetrinen, joten jos jalkinetta on käytetty kummassakin jalassa, on paulojen kiertosuuntaa täytynyt muuttaa, jolloin jalkineen varsi on laskostunut eri tavalla riippuen siitä, kummassa jalassa jalkinetta on käytetty.

---

<sup>305</sup> Swann 2001: 108.

<sup>306</sup> Goubitz et al. 2001: 35.

<sup>307</sup> Symmetrisiä 71 % ja epäsymmetrisiä 29 % niistä jalkineista, joista se oli mahdollista määrittää.

<sup>308</sup> KM2007125: 347(A).

<sup>309</sup> Goubitz et al. 2001: 35.

## 6 JALKINEIDEN VAIKUTUKSISTA JA KÄYTTÄJIEN VARALLISUUDESTA

### 6.1 Jalkineiden vaikutukset käyttäjiin

Jalkineiden käytöllä on fyysisiä vaikutuksia ihmisen fysiikkaan ja biomekaniikkaan, mikä taas vuorostaan vaikuttaa siihen miltä ihmisestä tuntuu ja millainen olo ihmisellä on omassa kehossaan. Jopa kaikista ohuimmilla ja mukavimmilla jalkineilla on vaikutusta muun muassa ihmisen tunto- ja tasapainoaisteihin<sup>310</sup>. Erityisesti lasten kasvavat jalat ovat erityisen alttiita jalkineiden vaikutuksille<sup>311</sup>. Yhteisöissä, joissa jalkineita ei perinteisesti käytetä, ihmisten jalkojen oma iskunvaimennus eli poikittais- ja pitkittäiskaarien joustoliike toimii eri tavalla ja varpaiden liikkeellä on suurempi merkitys kuin yhteisöissä, joissa perinteisesti käytetään jalkineita.<sup>312</sup> Erityisesti kärjestään kapeneva, jalkapöydän kohdalta kapea ja pohjaltaan jäykkä jalkine puristaa varpaita ja jalkapöydän luita yhteen ja siten estää jalan oman iskunvaimennuksen toiminnan ja kunnollisen varvastyönnön askeltaessa. Rajoitetussa tilassa oleminen muokkaa varpaita ja jalkapöytää. Jalkapöytä kapenee, varpaat jäykistyvät ja jopa epämuodostuvat.<sup>313</sup>

Jalkaterän liikkeen muuttuminen vuorostaan muokkaa nilkkojen ja polvien toimintaa, minkä vuoksi askellus ja juoksutyylit ovat erilaisia ilman jalkineita ja jalkineilla liikuttaessa. Nilkkojen ja polvien liike on jalkineilla liikuttaessa vähäisempää, mikä vaikuttaa muun muassa askeleen pidentymiseen ja kantaiskun korostumiseen.<sup>314</sup> Painavat jalkineet myös aiheuttavat jalkoihin heiluriliikettä, mikä edelleen vähentää askelluksen aktiivista liikettä ja siihen osallistuvien lihasten määrää. Äärimmillään paksu- ja jäykkäpohjaisilla, korollisilla ja kärkikäyntisillä jalkineilla liikkuminen on kaatumista eteenpäin ja jalkojen heittelemistä edelle.<sup>315</sup> Jalkojen erilainen liike vaikuttaa myös ryhtiin. Erityisesti korkeat korot kääntävät lantiota eteenpäin, jolloin ihmiselle luontainen alaselän notko ylikorostuu.<sup>316</sup>

Edellä mainitut vaikutukset voivat pahimmillaan aiheuttaa kroonista kipua koko kehossa, millä on merkittäviä vaikutuksia ihmisen oloon ja tunteisiin omassa kehossa. Jalkineet lisäksi vaimentavat jalkapohjien hermoyhteyksiä<sup>317</sup> ja siten alustan hahmottaminen häiriintyy, mikä jalan kapenemisen sekä varpaiden ja nilkkojen jäykistymisen seurauksena voi aiheuttaa

---

<sup>310</sup> Lieberman 2012: 65; Wallace et al. 2018: 2.

<sup>311</sup> Morrison et al. 2018: 1.

<sup>312</sup> Franklin et al. 2015: 233, 238.

<sup>313</sup> Zipfel & Berger 2007: 206; Ingold 2016: 319; Wallace et al. 2018: 2.

<sup>314</sup> Franklin et al. 2015: 234, 236, 237.

<sup>315</sup> Ingold 2016: 324–325.

<sup>316</sup> Saarikoski & Liukkonen 2011: 45; Ahonen & Saarikoski 2011: 128; Ingold 2016: 324.

<sup>317</sup> Ingold 2016: 319.

tasapainon epävakautta, kaatumisia ja loukkaantumisia.<sup>318</sup> Tasapainon häiriintyminen aiheuttaa epävakaata oloa ja kaatumisen pelkoa.<sup>319</sup>

Jalkineilla on toki myös positiivisia fyysisiä vaikutuksia ihmiseen. Jalkineet mahdollistavat kuumilla ja kylmillä alustoilla kulkemisen ja suojaavat karheilta ja teräviltä alustoilta. Sen lisäksi niitä voisi pitää jossain määrin työvälineinä ja ihmisen jatkeina. Sukset, lumikengät, luistimet ja jääkengät ovat hyviä esimerkkejä jalkoihin kiinnitettävistä nerokkaista työvälineistä, jotka mahdollistavat sellaisia toimintoja, joita olisi todella vaikeaa suorittaa ilman jalkineita. Esimerkiksi jääkenkien merkitys työsuorituksen onnistumiselle jäälle verkkoja vetäessä on samankaltainen kuin naulan hakkaaminen vasaralla.

Mutta miksi jalkineet ovat kehittyneet nykyisenkaltaiseen suuntaan, vaikka niillä selkeästi on haitallisia vaikutuksia ihmisiin? Ajan kuluessa jalkineilla kulkemisesta ja jalkineiden muokkaamasta jalasta on tullut uusi normaali ja käsitys jalan luonnollisesta toiminnasta on hämärtynyt. Jalka, jonka oma iskunvaimennus ei liian ahtaiden jalkineiden vuoksi toimi, tarvitsee ulkoista iskunvaimennusta. Lieberman väittää jopa, ettei normaalia jalan toimintaa tunnisteta vielä nykyäänkään, vaikka jalkineteollisuus koko ajan tuottaa muun muassa juoksijoille uudenlaisia jalkineita.<sup>320</sup> Tämä näkyy hyvin juuri nykyajan jalkinemuodissa, joka muuttuu nopeasti ja tuottaa jatkuvasti uudenlaisia ja erilaisia jalkineita. Pääasiassa jalkineet edelleen ovat paksupohjaisia, jäykkiä ja korollisia, vaikka arkeologian, fyysisien antropologian, evoluutiobiologian ja ihmisen kinetiikan alalla on jo kauan tiedetty jalkineiden vaikutuksista ihmiseen.<sup>321</sup> Muutos paljasjalkaisuudesta ohuisiin jalkineisiin ja ohuista jalkineista paksumpiin on ollut lopulta niin vaiheittainen ja hidas, että uuden normaalin kehittyminen on ollut salakavalampaa. Paradoksaalisesti jalkineet ovat vaikuttaneet ihmiseen niin paljon, että nykyään jalkineet mahdollistavat sellaisia taitoja, jotka olemme juuri jalkineiden käytön myötä kadottaneet, kuten jalan luontaisen iskunvaimennuksen.

Muodin lisäksi jalkineisiin liittyy valtava määrä sosiaalisia ja symbolisia merkityksiä, ja niillä on ollut oma osansa jalkineiden muutoksessa ja merkityksen vahvistumisessa. Ihminen ilmaisee ja vahvistaa omaa identiteettiään, varallisuuttaan, sosiaalista statustaan, sukupuoltaan,

---

<sup>318</sup> Lieberman 2012: 65. Toisaalta, jalkineita käyttävissä populaatioissa jalat usein ovat kapeammat kuin paljain jaloin kulkevilla populaatioilla. Tämä saattaa paljasjaloin kävellessä vaikuttaa niin, että kaatumisherkkyyks itsesi asiassa nousee, koska vähemmän jalan pinta-alasta koskee maahan. Aina jalkineilla kävellyt siis myös kaatuu paljain jaloinkin herkemmin (Franklin et al. 2015: 236).

<sup>319</sup> Esim. vanhusten kaatumispelko ja tasapainon häiriintyminen (Pajala 2012). Tekijöitä toki paljon muitakin kuin jalkojen muotoutuminen jalkineita käytettäessä.

<sup>320</sup> Lieberman 2012: 64. Viimeisten 30 vuoden aikana juoksijoiden riski loukkaantua ei ole pienentynyt, vaikka jalkineet ovat niin sanotusti kehittyneet.

<sup>321</sup> Esim. Zipfel & Berger 2007; Lieberman 2012; Franklin et al. 2015; Morrison et al. 2018; Wallace et al. 2018.

ammattiaan ja elämänhallintakykyään käyttämillään ja omistamillaan esineillä – niin myös tietynlaisella vaatetuksella ja jalkineilla. Vastaavasti jalkineet myös antavat viestejä näistä samoista asioista ja niiden perusteella katsojat muodostavat mielikuvia toisista ihmisistä. Millaiset ohikulkijan jalkineet ovat? Missä kunnossa ne ovat? Minkä hintaisista materiaaleista ne on valmistettu? Mistä ne on ostettu? Ovatko ne miesten vai naisten jalkineet? Mihin tarkoituksiin niitä yleensä käytetään – mihin hän on menossa ja mitä hän tekee työkseen tai harrastaa? Miten ohikulkija kävelee ja mitä se viestittää? Kuka on sipsuttaja? Kuka laahustaa? Kuka harppoo? Kuka kävelee hitaasti ja miksi? Millaista ääntä ohikulkijan jalkineet ja kävelytapa aiheuttavat? Kenen jalkineet kopisevat? Kenen jalkineet kilisevät? Kenen jalkineista ei kuulu mitään ääntä?

Andersen käyttää väitöskirjassaan esinebiografian käsitteen ohella Ian Hodderin käsitystä siitä, että esineet ovat muokanneet ihmistä niin paljon, että olemme riippuvaisia niistä ja käytännössä loukussa niiden kanssa. Emme voi lakata käyttämästä esineitä ilman, että se kertoo meistä jonkin viestin. Tämä sama pätee myös jalkineisiin.<sup>322</sup> Se, että joku kulkee paljasjaloin, kertoo jonkin viestin. Se voi olla merkki köyhyydestä, sivistymättömyydestä, harkintakyvyn menetyksestä, mutta toisaalta myös hartaudesta ja omistautumisesta. Lapsen ensimmäiset jalkineet ovat vanhemmille tärkeä hankinta ja ne usein säästetään muistona.<sup>323</sup> Vielä kävelytaidotomille vauvoillekin on saatavilla jalkineita, mikä mielestäni kuvaa hyvin jalkineiden tärkeyttä yhteiskunnassamme.

Tämän aineiston jalkineet ovat tulkintani mukaan olleet käyttäjilleen pääasiassa liian pieniä, mikä on todennäköisesti muokannut jaloistakin pieniä ja heikentänyt niiden lihaksia. Kapeneva kärjen muoto ja jalkineiden symmetrisyys ovat lisänneet jalkineista johtuvia muutoksia jaloissa. Vaikka korkojen korkeutta ei aineistosta ollut mahdollista määrittää, on korkoja kuitenkin käytetty, mikä on väistämättä lisännyt kuormitusta päkiälle, jonka normaali toiminta on häiriintynyt liian kapeiden ja kärjestä kapenevien jalkineiden vuoksi, jolloin jalan oma iskunvaimennus ei enää ole toiminut. Tämä on voinut aiheuttaa ongelmia muihin niveliin, kuten polviin. Oululaisten varpaat ovat todennäköisesti olleet usein jalkineiden suppuun muokkaamat ja isovarvas kääntynyt sisäänpäin. Myös varsinaiset jalkavaivat, kuten vaivaisenluu ja vasaravarpaat ovat olleet todennäköisiä. Andersenin mukaan jalkavaivojen määrä on lisääntynyt sel-

---

<sup>322</sup> Andersen 2017: 18.

<sup>323</sup> Andersen 2017: 18, 21, viitaten Breyer 2008.

keästi 1600-luvulla, mikä hänen mukaansa johtuu korkean koron, symmetristen ja terävän kärjen tulemisesta<sup>324</sup>. Varhaismodernin ajan jalkineet valmistettiin yleisesti ottaen aiempaa paksummasta materiaalista, jolloin niiden muokkaava vaikutuskin on ollut suurempi.

Oulun kosteilla ja likaisilla kaduilla liian pienillä ja korkeakorkoisilla jalkineilla kulkevat ovat todennäköisesti olleet varovaisia askelissaan ja saattaneet jopa horjahdella. Voi olla, etteivät he kovin mielellään ole kävelleet pitkiä matkoja, vaan ovat kulkeneet muilla tavoin, jos se on ollut mahdollista. Sopivilla jalkineilla kulkevat taas ovat voineet liikkua huolettomammin. Aineiston jalkineet ovat muodinmukaisia, mutta edellisessä esitetyistä muotipiirteistä huolimatta kuitenkin jossain määrin järkeviä. Rakenteet ovat monikertaisia eli niiden vedenpitävyyttä ja kylmäneristyskykyä on pyritty parantamaan esimerkiksi useammilla ommelriveillä ja tuohitäytteillä. Vedenpitävillä jalkineilla kulkevat ovat voineet liikkua vapaammin lätäköistä piittaamatta. Valitukset Oulun katujen vesiperäisyydestä ja pyrkimys niiden kuivattamiseen<sup>325</sup> voivat kuitenkin olla merkki siitä, ettei järkevien jalkineiden käyttäminen välttämättä ollut mieluista, vaan kaduilla olisi ehkä haluttu kulkea keveissä muotijalkineissa.

Korolla ja korottomuudella on merkitystä siihen, millainen ääni kulkijasta lähtee. Andersenin mukaan korottoman ja korollisen jalkineen käyttäjät ovat eronneet toisistaan sekä ryhtinsä että kävelytyylinsä perusteella, mutta myös äänen perusteella. Myös puukorko kuulostaa erilaiselta kuin nahkalapuista koottu korko.<sup>326</sup> Oulun puukaduilla kävellessä kulkijan ääni ei välttämättä ole ollut aivan niin terävä kuin kivetyillä kaduilla kävellessä, mutta varsinkin puukoroista on aiheutunut selkeää kopinaa. Yksipohjaisilla lapikasjalkineilla kulkeva ei välttämättä ole päästänyt ääntäkään, ellei hänen kävelytyylinsä ole ollut erityisen laahaava. Tällä on voinut olla sosiaalista merkitystä riippuen siitä millaisia jalkineita eri yhteiskuntaluokat ovat käyttäneet. Puukoroilla kulkevan on pystynyt tunnistamaan puukorollisilla jalkineilla kulkevaksi jo kaukaakin.

Vaikka paljain jaloin kulkemista ei jalkinemateriaalista suoraan voi havaita, on todennäköistä, että esimerkiksi lapset ovat kulkeneet ilman jalkineita, mihin viittaa se, että lasten jalkineita on suhteessa vähemmän kuin aikuisten. Myös aikuiset ovat voineet kulkea ilman jalkineita, mutta sellaisen toiminnan sosiaaliset merkitykset ovat voineet olla kulkijasta ja ajasta riippuvaisia. A. H. Virkkunen kertoo isovihan aikaan Oulussa eläneestä pappi Yrjö Rajaleenistä, joka ei lähtenyt pakoon venäläismiehittäjiä, vaan jäi tunnollisesti hoitamaan seurakuntaa

---

<sup>324</sup> Andersen 2017: Liite 7: 151.

<sup>325</sup> Halila 1953: 75, 77–78, 81.

<sup>326</sup> Andersen 2017: 273.



hyvin vaikeana aikana. Hänen kerrotaan kulkeneen ja saarnanneen sukkasiltaan ja jopa avojaloin, mikä on katsottu suureksi ansioksi ja kunnioitettavaksi omistautumisen merkiksi.<sup>327</sup> Köyhän löysäläisen kulkeminen avojaloin taas on voitu tulkita täysin eri tavoin.

## 6.2 Jalkineiden käyttäjien varallisuus

Jalkineisiin käytetyn nahan laatu, jalkineiden muodikkuus ja niiden kunto pois heitettäessä voi kertoa jalkineiden käyttäjien varallisuudesta. Riutankoski pohtii aineistonsa jalkineiden olevan yksinkertaisia ja epäilee, etteivät niiden käyttäjät välttämättä ole olleet kovinkaan varakkaita<sup>328</sup>. Hänen aineistossaan ei kuitenkaan ole lainkaan pikisaumakenkiä, jotka ovat kaksipohjaisista jalkineista halvimpia. Tässä aineistossa taas pikisaumarakenne on yleinen, joten ainakin osa jalkineiden käyttäjistä ovat olleet mahdollisesti jopa vähemmän varakkaita, kuin Riutankosken aineiston jalkineiden käyttäjät. Tätä tukee myös se, että tämän aineiston jalkineet ovat lähes kaikki loppuun saakka käytettyjä ja hyvin useaa on ennen pois heittämistä paikattu. Jalkineiden nahan laatua oli hankala arvioida, kuten aiemmin totesin, mutta koska niistä oli mahdollista havaita parkituksessa syntyneitä jälkiä, ei nahka ole ollut ainakaan ensiluokkaista. Aineistossa ei myöskään ollut käytetty erikoisempia eläinlajeja, kuten vuohta, mikä viittaa tavanomaiseen nahkamateriaaliin. Jalkineita ei ollut koristeltu lähes lainkaan. Vaikka ylellisyysasetusten rikominen on ollut yleistä<sup>329</sup>, ei näitä jalkineita siitäkään huolimatta ole koristeltu, mikä luo kuvan hyvin köyhistä jalkineen käyttäjistä.

Varakkuus on toki suhteellista, ja Oulun ajoittaiset hyvinkin kurjat olot ovat heikentäneet myös varakkaampien henkilöiden varallisuutta, jos ovat jääneet kaupunkiin. Siksi yksittäisestä jalkineesta on vaikea suoraan päätellä henkilön varakkuutta, varsinkin kun täyttömaiden löytökonteksti voi olla hyvinkin kaukana varsinaisesta käyttäjästä. Kuvaa hämärtää myös jalkineiden uusiokäyttö, koska rakenteeltaan arvokkaamman jalkineen on voinut saada käyttöönsä joku vähemmän varakas sitten, kun jalkine on ollut jo niin kulunut, ettei alkuperäinen käyttäjä ole sitä enää halunnut käyttää. Tällaisia jalkineita ovat voineet olla esimerkiksi taitetulla reunosrakenteella valmistetut jalkineet, koska kirjallisuuden perusteella sitä on käytetty lähinnä hienommissa jalkineissa. On myös mahdollista, että taitettu reunosrakenne ei Oulussa jostain syystä ollut pelkästään hienompien jalkineiden rakenne, vaan sitä on ollut tavallista käyttää myös tavanomaisissa jalkineissa.

---

<sup>327</sup> Virkkunen 1953: 652.

<sup>328</sup> Riutankoski 2013: 68.

<sup>329</sup> Esim. Halila 1953: 20, 661; Lehtinen & Sihvo 2005: 10.

Mielestäni aineiston jalkineet kertovat yksittäisten käyttäjien varallisuuden sijaan enemmän juuri Oulun oloista tuona aikana. Kato- ja sotavuosien rasituksista huolimatta jalkineet ovat olleet muodin mukaisia, mutta ne on suutareiden ja nahan puutteessa jouduttu käyttämään aivan loppuun saakka. Myös uudet tekniikat, kuten läpiommelrakenne, ovat saavuttaneet Oulunkin, mikä kertoo yhteyksistä muun maailman kanssa.

## PÄÄTÄNTÖ

Aineiston perusteella oululaiset ovat käyttäneet sekä yksipohjaisia lapikasjalkineita että kaksipohjaisia jalkineita. Malliltaan jalkineet ovat olleet pieksuja, pitkävartisia lapikkaita, nauha- ja solkikenkkiä, avokkaita, tohveleita ja nauhanilkkureita tai -saapikkaita. Jalkineissa käytetyt saumat ja ompeleet ovat olleet tarkoituksenmukaisia ja ekonomisia. Esimerkiksi aivipiston käyttäminen läpiommelrakenteisen jalkineen neuloksen kiinnitykseen on merkki ajankäytön optimoisesta. Saumat ovat olleet moninkertaisia eli tiiviitä, mikä on ollut tarpeen Oulun kosteilla kaduilla. Samasta syystä nauta on ollut suosittu materiaali vedenpitävyytensä ja vahvuutensa ansiosta. Aineiston jalkineita ei ole juurikaan koristeltu, mutta korkojen pohjiin on lisätty koristeellisia puunaulakuvioita.

Jalkineiden koon analysoiminen aineiston pienen koon vuoksi on vain suuntaa antavaa, mutta aineistosta oli havaittavissa lasten ja aikuisten jalkineiden kokoja. Aineiston suurin jalkine oli pitkävartinen lapikas, joka oli niin suuri, että sen on täytynyt olla ison miehen jalkine. Jalkineiden pituuksien, leveyksien sekä käyntivarakulumien perusteella jalkineet ovat olleet jossain määrin liian pieniä, mikä on voinut olla seurausta pienen jalan ihanteesta. Koska neuloksia oli aineistossa säilynyt vähän, ei ollut mahdollista päätellä, ovatko lapset käyttäneet joi-takin tietynmallisia jalkineita. Pikisaumarakenne on kuitenkin ollut yleisin lasten jalkineissa käytetty rakenne, kun taas läpiommelta ei ole käytetty lainkaan.

Suurin osa aineiston jalkineista oli hävitetty rikkinäisinä ja loppuun kuluneina. Jalkineissa oli voimakasta kulumista, suuria reikiä ja niitä oli paikattu joskus jopa useaan kertaan. Joillakin jalkineilla oli kävelty huomattavan pitkään vielä senkin jälkeen, kun jalkine oli kulunut pohjasta puhki. Mahdollisia syitä rikkinäisten ja paikattujen jalkineiden suurelle määrälle on täyttömaakontekstin lisäksi mahdollinen suutari- ja resurssipula sekä ajoittaiset huonot olot Oulussa.

Kapeilla kärjillä ja liian pienillä jalkineilla on ollut vaikutusta oululaisten jalkaterveyteen ja kävelyyn paikoin likaisilla ja huonokuntoisilla kaduilla. Epäsopivilla jalkineilla kävelvä on joutunut varomaan askeltaan. Aineiston jalkineet ovat olleet kuitenkin yleisesti ottaen järkeviä, koska ne on valmistettu sietämään kosteutta ja kylmää. Aineiston jalkineet olivat tavanomaisia, tavallisista materiaaleista valmistettuja sekä paikattuja ja loppuun saakka käytettyjä, mikä voi viitata köyhempään kansankerrokseen tai kertoa Oulun ajoittaisista huonoista oloista. Jalkineet ovat olleet muodin mukaisia, mutta ne on olosuhteiden vuoksi jouduttu käyttämään täysin hyödyksi.

Tutkielman tavoitteena oli saada lisää tietoa tavallisten ihmisten jalkineista ja siitä, miten ne on valmistettu ja miten niitä on käytetty. Taustatavoitteena oli myös tarjota teknistä tietoa jalkineiden rakenteista, jotta joku autenttisia jalkineita tarvitseva voisi tehdä tai teettää itselleen ajanmukaiset jalkineet. Aineiston jalkineet todellakin ovat olleen tavallisten ihmisten jalkineita ja erityisesti luku 4. ja liite 2. vastaavat taustatavoitetta. Rakennekuvaukset olisi taustatavoitteen kannalta voinut olla hyödyllisempää esittää kataloginomaisesti, mutta sellaisen tutkielman aika lienee myöhemmin. Kun 2010-luvulla kaivetut nahkalöydöt valmistuvat konservointiprosessista, on tämän tutkielman aiheita mahdollista syventää ja laajentaa, kun aineistoa on enemmän. Esimerkiksi jalkineiden koon tutkiminen huomattavasti suuremmasta aineistosta on paljon antoisampaa, kuin pienestä aineistosta. Lisäksi jos löytöjä on aineistossa laajemmalta alueelta, on kaupunginosien välinen vertailu mahdollista, jolloin esimerkiksi varallisuuserojen havaitseminen on helpompaa.

## BIBLIOGRAFIA

### Painamattomat lähteet

- Andersen, V. L. (2017). *Mellem brosten, knyst, skolæst og mode: Sko fra 1300–1800 fra arkæologiske udgravninger i København*. Erhvervs-ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet, det humanistiske fakultet.
- Heinonen, J. (2019). *Oulun yliopiston arkeologian laboratoriossa konservoitujen nahkalöytöjen kutistumisesta*. Suullinen tiedonanto (15.1.2019).
- Huhtamies, M. & Alvik, R. (2019). *Juhtinahkaprojekti*. Esitelmä. Vuoden 2018 arkeologisten kenttätöiden esittelypäivät (8.2.2019). Helsinki: Museovirasto.
- Hyttinen, M. & Oikarinen, T. (2008). *Oulu, Virastotalo I/7/4 (VIRTA-07). Kaupunkiarkeologinen seuranta ja hirsikehikon R19 pelastuskaivaus 9.8.-12.9.2007*. Kaivauskertomus. Oulu: Museovirasto, rakennushistorian osasto.
- Jokela, S. (2002). *Turun Rettigin tontin eli Aboa Vetus -museon nahkalöydöt*. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.
- Kallio, T. (2007). *Oulu Virastotalo I/7/4. Kaupunkiarkeologinen pelastuskaivaus 3.7.–28.7.2006*. Kaivauskertomus. Oulu: Museovirasto, rakennushistorian osasto.
- Kehusmaa, A. (1997). *Oulu, Aleksanterinkatu 8:n kaivaukset 1997*. Kaivauskertomus. Oulu.
- Kehusmaa, A. (2000). *Oulu, Rantakatu 4 (Teräksen tontti). Kaupunkiarkeologinen koekaivaus*. Kaivauskertomus. Oulu: Pohjois-Pohjanmaan museo.
- Oikarinen, T. (2008). *Oulu, Virastotalo I/7/4 (VIRTA-07). Kaupunkiarkeologinen pelastuskaivaus 12.4.-25.5.2007*. Kaivauskertomus. Oulu: Museovirasto, rakennushistorian osasto.
- Paljakka, J. (2020). Paljakka Handmade -yrityksen internet-sivut. Luettu 23.2.2020. <https://www.paljakkahandmade.fi/index.html>
- Riutankoski, M. (2013). *Jalkineet ja niihin liittyvät esinelöydöt Isokatu 11:n alueella sekä nahkakäsityöläisyys Oulussa 1600–1700-luvuilla*. Pro gradu -tutkielma. Oulu: Oulun yliopisto.
- Sarkkinen, M. & Kehusmaa A. (2002). *Oulun Tuomiokirkon kirkkotarhasta. Arkeologinen tutkimuskertomus vuodelta 2002*. Kaivauskertomus. Oulu: Oulun ev.lut. seurakuntayhtymä.

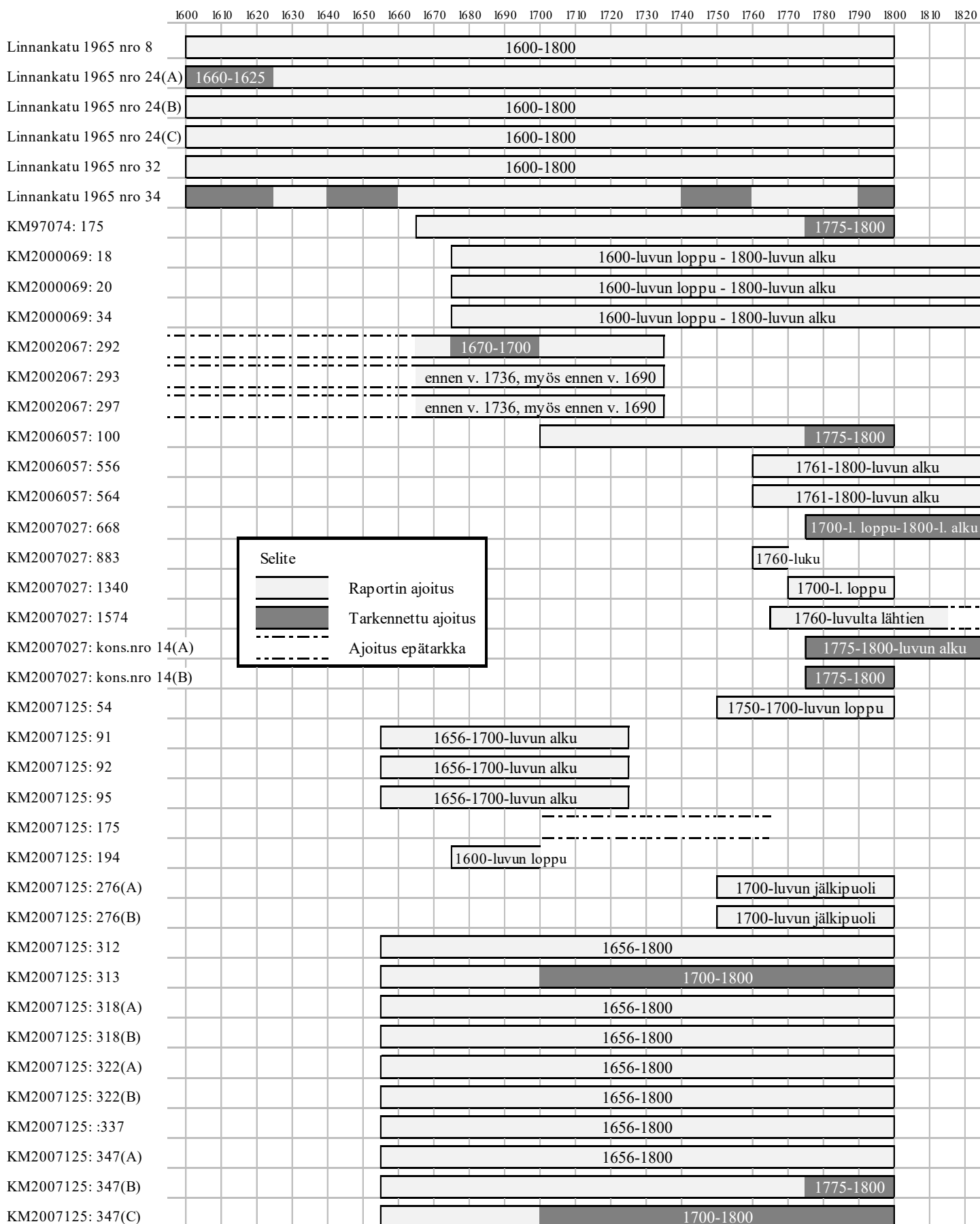
### Tutkimuskirjallisuus

- Ahonen, J. & Saarikoski, R. (2011). Ihanteellinen pystyasento ja sen hallinta. Saarikoski, R. & Liukkonen, I. (toim.), *Terveet jalat*: 126–136. Vantaa: Kustannus Oy Duodecim.
- Blaževičius, P. & Jatautis, S. (2014). Traces of children in the medieval city: New possibilities in footwear research. *Lietuvos Archeologija*, 40, 205–220.
- Breyer, N. (2008). Erstlingschuhe – Zwischen Magie und Gebrauch. Roder, H. (red.) *Schuh-tick. Von kalten Füßen und heißen Sohlen*: 97–104. LWL-Museum für Archäologie, Westfälisches Landesmuseum Herne, Reiss-Engelhorn-Museen Mannheim, Überseemuseum Bremen: Philipp von Zabern.
- Buldt, A. K. & Menz, H. B. (2018). Incorrectly fitted footwear, foot pain and foot disorders: a systematic search and narrative review of the literature. *Journal of Foot and Ankle Research* 11:43.
- Caple, C. (2006). *Objects*. Oxon: Routledge.
- Clarks Ltd (1972). *Evidence from Clarks Ltd to Munro Committee*. Privately printed.
- Cronyn, J. M. (1990). *The elements of archaeological conservation*. London: Routledge.

- Franklin, S., Grey, M. J., Heneghan, N., Bowen, L. & Li, F.-X. (2015). Barefoot vs common footwear: A systematic review of the kinematic, kinetic and muscle activity differences during walking. *Gait & Posture* 42: 230–239.
- Gaitán Ammann, F. (2005). With a Hint of Paris in the Mouth: Fetishized Toothbrushes or the Sensuous Experience of Modernity in Late 19th Century Bogotá. Meskell, L. (ed.), *Archaeologies of Materiality*: 71–95. Malden, Mass: Blackwell Publishing.
- Goubitz, O. (1984). The Drawing and Registration of Archaeological Footwear. *Studies in Conservation*, Vol. 29, No. 4: 187-196.
- Goubitz, O., Groenman-Van Waateringe, W. & van Driel-Murray, C. (2001). *Stepping through time: Archaeological footwear from prehistoric times until 1800*. Zwolle: Stichting Promotie Archeologie.
- Grew, F., & de Neergaard, M. (2001). *Shoes and pattens* (2. painos). Woodbridge: Boydell Press.
- Groenman-van Waateringe, W. (1978). Shoe size and paleodemography? *Helinium* 18.
- Groenman-van Waateringe, W. (1988a). Leather from Medieval Svendborg. *The Archaeology of Svendborg, Denmark* 5. Odense: Odense University Press.
- Hald, M. (1972). *Primitive shoes: An archaeological-ethnological study based upon shoe finds from the Jutland peninsula*. Copenhagen: National Museum of Denmark.
- Halila, A. (1953). *Oulun kaupungin historia: 2, 1721-1809*. Oulu: Oulun kaupunki.
- Harjula, J. (2008). *Before the heels: Footwear and shoemaking in Turku in the middle ages and at the beginning of the early modern period*. Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura.
- Herva, V.-P. & Nurmi, R. (2009). Beyond Consumption: Functionality, Artifact Biography, and Early Modernity in a European Periphery. *International Journal of Historical Archaeology* 13: 158–182.
- Immonen, V. (2007). Museokokoelmat ja historiallisen ajan arkeologian esinebiografien tutkimusprosessi – metodologisia ja byrokraattisia havaintoja. *Kuriositeetikabi.net* 2 / 2007.
- Immonen, V. (2016). Sotkuinen aineellisuus. Menneisyyden merkityksistä ja ihmiskeskeisyydestä esineiden ajallisuuteen. *Historiallinen aikakauskirja* 2 / 2016: 190–200.
- Ingold, T. (2016). Culture on the ground. The World Perceived Through the Feet. *Journal of Material Culture* Vol. 9(3): 315–340.
- Jomppanen, K. (1982). *Lapin käsitöitä – Sami kiehtatuojik*. Porvoo: WSOY.
- Jussila, J. (1986). *Jalkinevalmistuksen käsikirja*. Sievi: Sievin jalkine.
- Jäfvert, E. (1937). Skor och skomakeriteknik under medeltiden. *Fornvännen* 32: 27-58.
- Jäfvert, E. (1938). *Skomod och skotillverkning från medeltiden till våra dagar*. Stockholm: Kooperativa förbundets bokförlag.
- Kallio-Seppä, T. (2012). Kaupunkiarkeologista kenttätutkimusta Oulussa kolmella vuosikymmenellä. Ranta, H., Nurminen, T., Tenhunen, T. & Niukkanen, M. (toim.), *Arkeologia Suomessa – Arkeologi i Finland 2007–2008*: 45–55. Helsinki: Museovirasto.
- Kallio-Seppä, T. (2013). *Kosteutta, puuta ja vallankäyttöä: Arkeologinen näkökulma Oulun kaupungin julkisen tilan kehittämiseen 1600-luvulta 1820-luvulle*. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- Karsten, A. & Graham K. (2011). Leather drying trial: A comparative study to evaluate different treatment and drying techniques for wet, archaeological leather. Archaeological conservation report. *English Heritage, Research Report Series* 70-2011.
- Kaukonen, T. (1985). *Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut*. Porvoo: WSOY.
- Klemming, G. E. (1856). *Skrå-ordningar, samlade av G.E. Klemming. Samlingar utgifna av Svenska fornskriftsällskapet*. Stockholm: Nordstedt.

- Kopytoff, I. (1986). The cultural biography of things: commoditization as process. Appadurai, A. (ed.), *The social life of things. Commodities in cultural perspective*: 64–91. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehtinen, I. & Sihvo, P. (2005). *Rahwaan puku: Näkökulmia Suomen kansallismuseon kansanpukukokoelmiin* (3. painos). Helsinki: Museovirasto.
- Lieberman, D. E. (2012). What We Can Learn About Running from Barefoot Running: An Evolutionary Medical Perspective. *Exercise and Sport Sciences Reviews* Vol. 40, No. 2: 63–72.
- Morrison, S. C., Price, C., McClymont, J. & Nester, C. (2018). Big issues for small feet: developmental, biomechanical and clinical narratives on children's footwear. *Journal of Foot and Ankle Research* 11:39.
- Niukkanen, M. & Björklund, K. (2004). *Kaupungit muinaisjännöksinä: Kaupunkiarkeologia Suomessa – Städerna som fornlämningar: Stadsarkeologi i Finland*. Helsinki: Museovirasto.
- Nurmi, R. (2011). *Development of the urban mind – an object biographical approach: The case study of the town of Tornio, northern Finland*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Pajala, S. (2012). *Iäkkäiden kaatumisen ehkäisy. Opas 16. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos*. Tampere: Juvenes Print – Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Pylkkänen, R. (1956a). *Renessanssin puku Suomessa 1550–1620*. Helsinki: WSOY.
- Pylkkänen, R. (1956b). *Säätyläispuku Suomessa vanhemmalla Vaasa-ajalla 1550–1620*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Pylkkänen, R. (1970). *Barokin pukumuoti Suomessa 1620–1720*. Helsinki: Weilin+Göös.
- Pylkkänen, R. (1982). *Säätyläisnaisten pukeutuminen Suomessa 1700-luvulla – Dress of gentlewomen in Finland in the 18th century*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Pylvänäinen, I. & Saarinen, C. (1982). *Tuotetieto: Tekstiilit ja nahka*. Porvoo: WSOY.
- Saarikoski, R. & Liukkonen, I. (2011). Sukat ja kengät. Saarikoski, R. & Liukkonen, I. (toim.), *Terveet jalat*: 36–51. Vantaa: Kustannus Oy Duodecim.
- Liukkonen, I. & Saarikoski, R. (2011). Jalkaterien perustutkimukset. Saarikoski, R. & Liukkonen, I. (toim.), *Terveet jalat*: 186–194. Vantaa: Kustannus Oy Duodecim.
- Swann, J. (2001). *History of footwear in Norway, Sweden and Finland – Prehistory to 1950*. Stockholm: Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akad.
- Terkelsen, S. G. & Andersen, V. L. (2016). Red Heels: The Symbol of a Power Shift in 17th-Century Copenhagen. *Archaeological Textiles Review* No. 58: 3–9.
- Trinkaus, E. & Shang, H. (2008). Anatomical evidence for the antiquity of human footwear: Tianyuan and Sunghir. *Journal of Archaeological Science* 35: 1928–1933.
- Wallace, I. J., Koch, E., Holowka, N. B. & Lieberman, D. E. (2018). Heel impact forces during barefoot versus minimally shod walking among Tarahumara subsistence farmers and urban Americans. *Royal Society Open Science* 5:180044.
- Valmari, J. & Liimatainen, M. (1912). *Nahkurin käsikirja*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Watt, A. (1906). *Leather manufacture: a practical handbook of tanning, currying, and chrome leather dressing*. London: Crosby Lockwood; New York: Van Nostrand.
- Virkkunen, A. H. (1953). *Oulun kaupungin historia: 1, Kaupungin alkuajoilta Isonvihan loppuun* (2. painos). Oulu: Oulun kaupunki.
- Zipfel, B. & Berger, L. R. (2007). Shod versus unshod: The emergence of forefoot pathology in modern humans? *The Foot* 17: 205–213.

# LIITE 1. LÖYTÖJEN LÖYTÖKERROSTEN AJOITUKSET JA JALKINEIDEN TARKENNETUT AJOITUKSET





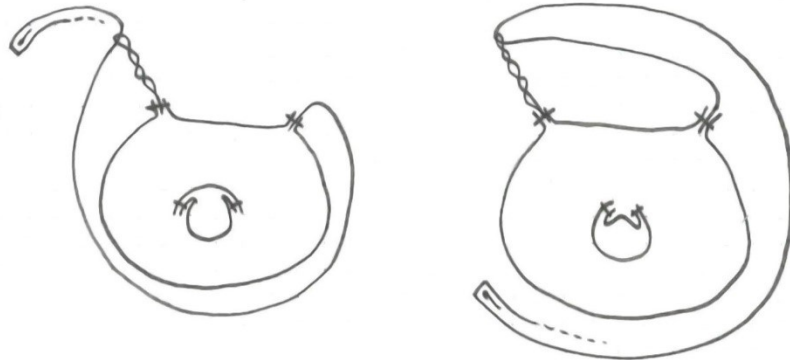
## LIITE 2. JALKINEIDEN RAKENTEIDEN TARKEMPIA KUVAUKSIA

### Yksipohjaisten jalkineiden rakenteet ja mallit

Aineiston yksi parhaimmin säilyneistä yksipohjaisista lapikasjalkineista on löytö numero KM2007125: 312. Jalkineesta on tallella pohja, pala päällistä, varsiosa sekä kiinnitysremmi nahkaosiltaan täydellisenä. Päällinen on leikattu irti iltteineen. Nahka on monin paikoin haljennutta. Jalkine on harmillisesti jätetty ruttuun, joten kokonaisuuden hahmottaminen on hieman haasteellista. Näyttää kuitenkin siltä, että jalkineen varren pituus on ulottunut hieman alle puolisäären. Pohjan ja neuloksen välinen sauma on ommeltu ulospäin suutarinpistoilla tai kaksinkertaisilla etupistoilla, mutta kannan T-sauma vastasaumana liha-reuna -suuntaisilla pistoilla nurjalta puolelta eli sauma on jäänyt piiloon. Jalkineen kärki on nokkava ja rypytytty.

Löydön kiinnitykseen on käytetty päällisen ja varren välisen oikeanpuoleisen sauman alaosaan ommeltua leveää nahkanauhaa, joka on toisesta päästä pujotettu läpi vastakkaiseen saumaan ommellusta punotusta nahkanauhahenkistä. Nahkanauhan päässä on viilto ja reikä, mikä voi olla mahdollisesti napinläpi, jonkun muunlaisen välikappaleen kiinnityskohta tai paulan päätysolmun pujotusreikä. Läpi ei ole lainkaan venynyt, mikä voisi viitata juuri paulan solmuun, jonka veto on kohdistunut tasaisesti koko reikään. Paula on siis mahdollisesti kiinnitetty nahkanauhan päähän ja kierretty jalkineen varren ympärille. Nahkanauha on löydössä kierretty jalkineen varren taakse

(Kuva 26.), mutta sillä tavoin ilttiä ei saisi asettumaan varsikappaleen reunojen sisään. Nahkanauha on voitu vetää punotun kappaleen läpi heti jalkineen etupuolella ja jatkaa kiertämistä vastakkaiseen eli jalkineen vasemman puolen suuntaan. Tällainen



Kuva 26. Löydön KM2007125: 312 kiinnitys. Vasemmalla nahkanauhan asento löydössä ja sen keskellä kaavio, miten sillä tavalla kierrettäessä iltti ja varsi asettuisivat. Oikealla nahkanauhan kiertäminen toiseen suuntaan, jolloin iltti ja varsi asettuvat paremmin. Piirros: Riina Veijo

kiinnitys viittäisi siihen, että jalkinetta on käytetty oikeassa jalassa, jos tapana on tuolloin ollut kiertää paula ulospäin. Toini-Inkeri Kaukosen teoksessa on tosin kuva miehen paulakengästä,

jossa lävellinen nahkanauha kulkee tosiaankin jalkineen takaa<sup>330</sup>. Kuvasta ei kuitenkaan ilmene, mihin kohtaan ja millaiseen kiinnitykseen nahkanauhan pää on kiinnitetty. Löydön KM2007125: 312 pohjan kulumajäljet ovat symmetrisiä, joten jalkinetta on mahdollisesti pidetty kummassakin jalassa ja nahkanauhan kiertosuunta on valittu sen mukaan, kummassa jalassa jalkineita on sillä kertaa pidetty.

Jalkineen iltin ja varsikappaleen saumat on ommeltu joko yksinomaan tai lisävahvistuksena 4 mm leveällä nahkanauhalla etupistoin. Ommel alkaa jo pohjakappaleesta siten, että pohjakappaleen ja varsikappaleen välisen sauman päälle jää pidempi ja ulkonäöllisesti silmään pistävän iso pisto. Usein nahkanauhoilla tehdyt ompeleet viittaavat jälkikäteen mahdollisesti käyttäjän itse tekemiin korjauksiin<sup>331</sup>. Kuitenkin edellä mainitussa Kaukosen teoksen kuvan jalkineessa on vastaavanlainen pitkä, oletettavasti nahkanauhalla tehty pisto, mikä viittaisi siihen, että ommel on tehty tarkoituksella saumaa koristamaan ja mahdollisesti myös kiinnitysnauhojen kiinnitystä vahvistamaan.



Kuva 27. Löytö KM2007125: 318(A) on mahdollisesti miehen pitkävirtainen lapikas. Piirros: Riina Veijo

Pohjaosa ja päällinen ovat tallella löydöstä KM2007125: 318(A). Jalkineen kärki on muiden tapaan nokkava ja rypyttetty ja sen kannassa on T-sauma. Kaikki jalkineen saumat näyttävät tehdyn suutarinpistoilla tai kaksinkertaisilla etupistoilla vastaavana pintareuna-suuntaisesti. Ommel on jäänyt näyttävästi näkyviin kaksirivisenä. Nahka on paksua vuotaa ja ilmeisesti läpiparkittua, koska se on suurilta osin pysynyt halkeamattomana. Löytö on tämän aineiston suurin jalkine (pituus 299 mm). Jalkine on todennäköisesti ollut miehen pitkävirtainen lapikas (Kuva 27.), koska päällinen on lyhyt, eikä jatku pitkänä ilttinä, kuten pieksuissa. Varsi on tällaisissa jalkineissa tehty yleensä yhdestä kappaleesta ja sauma on jätetty taakse.<sup>332</sup> Varsia päättyy harvoin arkeologiseen materiaaliin, koska varsinahat ovat helposti hyödynnettävissä, joten ei ole epätavallista, ettei sitä ole löytynyt jalkineen yhteydestä. Päällisen nurkissa on muutamia pistonreikiä, mitkä

<sup>330</sup> Kaukonen 1985: 89.

<sup>331</sup> Esim. Harjula 2008: 147.

<sup>332</sup> Swann 2001: 209, ks. kuva.

voivat olla jälkiä vahvistuksista. Kyseinen kohta on pohjan, päällisen ja varren yhtymäkohta ja siihen kohdistuu suurta rasiutusta jalkineen käytössä, mikä on voinut vaatia vahvistuspistoja tai -palasia.

Löytö KM2007125: 322(A) on lapsen ohuehkosta nahasta valmistettu yksipohjainen lapikasjalkine. Jalkineen kannassa on T-sauma, joka on tehty umpisaumana eli saumanvarat sisäänpäin ja joko kaksinkertaisella etupistolla tai suutarinpistolla. Umpisauma ja nahan ohkaisuus viittaisivat karvalliseen koipinahoista valmistettuun jalkineeseen, mutta karvoja ei kuitenkaan ole ollenkaan tallella. Harmillisesti pohja on ilmeisesti leikattu irti neuloksesta pohjan puolelta saumaa, joten pohjan ja neuloksen välisestä saumasta ei ole muutamaa pistonreikää lukuun ottamatta mitään jäljellä. Jos reuna olisi tallella ja sauma umpisauma, viittaisi se vahvasti karvalliseen jalkineeseen. Karvallinen nahka hajoaa maassa nopeammin kuin kasviparkittu pintanahka hellävaraisemman parkitusmenetelmän vuoksi<sup>333</sup>. Karvallisen nahan säilyminen on siis epätodennäköistä. Siksi myös niin sanottu sosekenkä olisi mahdollinen, koska niissä pohja tehdään parkitusta pintanahasta ja vain neulos koipinahoista. Saumat ommellaan etupistoin sisäpuolelle. Tällaista jalkinetta on Jomppasen mukaan käytetty märillä kevähangilla.<sup>334</sup>

Löytö KM2007125: 347(A) on saumoiltaan ja nahkamateriaaliltaan vastaavanlainen kuin muutkin tämän aineiston yksipohjaiset lapikasjalkineet, mutta siihen on pohjan maahan osuvan osuuden reunaan ommeltu taite pinta-liha-liha-pinta -suuntaisin etupistoin. Etupistot on rytmitetty siten, että pohjan puolelle jäävä osuus on lyhyt ja harvassa ja näkyviin jäävä osuus pitkä ja samoista rei'istä kulkeva. Jalkineen sisällä on pidetty ohuehkoa nahkapohjallista, josta on jäljellä päkiän ja kärjen välinen osa. Pohjallinen on mahdollisesti ollut kiinnitettynä harvoin pistoin reunan etupistotaitteen sisäpuolelle jääviin lankoihin, koska jalkineen sisäpuolella ei ole nähtävissä muita pistonjälkiä. Pohjallinen on mahdollisesti jatkunut koko pohjan alalle ja se on tehty useammasta kappaleesta, sillä tallella olevan kappaleen reunassa on aivipiston jälkiä.

Löytö numero KM2000069: 18 eroaa selkeästi aineiston muista yksi- ja kaksipohjaisista jalkineista. Löydöstä on jäljellä mutkalle kuivunut nahkappale, joka on jalkineen pohjan muotoinen ja siinä on päkiän ja kantapään kohdilla reiät. Pohjan ympäri kulkee säännöllisillä ja suhteellisen pienillä etupistoilla tehtyjen pistonreikien rivi. Löytö ajoittuu 1600-luvun lopun ja 1800-luvun alun väliselle ajalle. Pohja ei voi olla kaksi- tai useampipohjaisesta jalkineesta, koska niissä ei ole käytetty etupistoa neuloksen ja pohjien välisen sauman ompelemiseen. Myös

---

<sup>333</sup> Valmari & Liimatainen 1912: 184–185; Jomppanen 1982: 101–102; Swann 2001: 52.

<sup>334</sup> Jomppanen 1982: 147.

keskiaikaisissa kääntökengissä saumat ommeltiin suutarinpistoilla eikä etupistoilla. Lapikasjalkineissa etupisto on ainakin Jomppasen ohjekirjan perusteella tavallinen<sup>335</sup>, mutta tämän pohjan reunat eivät nouse ylöspäin. Pohjasta on sen kunnan vuoksi hankala sanoa, kumpi puoli siitä on ollut proksimaalisesti, mutta ainakaan kantapäässä nahan pintapuoli ei vaikuta hankautuneelta. Lihapuolelta hankautumista on vaikeampi havaita. Jos lihapuoli on enemmän hankautunut, se viittaisi siihen, että nahan lihapuoli on ollut jalkaa ja pintapuoli toista nahkaa vasten. Tätä suuntaa tukee myös kannan saumavarassa oleva taitos, joka nousee lihapuolen puolelle. Pohjan kärki on pyöreä. Epäilen, että pohja on yksipohjaisen lapikasjalkineen sisäpuolelle ommeltu pohjalinen, kuten löydössä KM2007125: 347(A). Tässä pohjallisessa pistot ovat tiheässä ja erittäin säännölliset, mikä voisi viitata siihen, että pohjallinen on ommeltu jalkineeseen ennen kuin neulososat on ommeltu kiinni, varsinkin jos jalkine on valmistettu jäykästä materiaalista, jota on vaikea kääntää nurinpäin.

## Kaksipohjaisten jalkineiden rakenteet ja mallit

### *Neulokset*

Löytöjen KM2006057: 100 ja KM2007125: 91 päälliset ovat jostain syystä kapeiksi suikaleiksi leikattuja kappaleita, eikä niiden muodosta pysty päättelemään kovinkaan paljoa. On mahdollista, että ne ovat ensin olleet tavallisia nauha- tai solkikenkiä, joista on myöhemmin leikattu kantiot ja osat päällistä pois joko jalkineen koon suurentamiseksi<sup>336</sup> tai tekemällä niistä päällyskengät eli tohvelit.

Löytöjen KM2002067: 292 ja KM2007125: 313 päälliset paljastavat jalkineiden olleen selvästikin tohveleita. Löydön KM2002067: 292 päällinen on lyhyt ja kurkultaan suora. Lyhytpäälliselliset tohvelit ovat olleet yleisiä 1600-luvun alkupuolella<sup>337</sup>, mikä sopii jokseenkin löytökerroksen ajoitukseen<sup>338</sup>. Jalkineen kärki on tosin terävähkö, mikä viittaisi enemmän 1600-luvun jälkipuoliskolle.<sup>339</sup> Löydön KM2007125: 313 päällinen on hieman pidempi ja se on tehty ohuehkosta nahasta, joka on vuorattu toisella samanlaisella nahalla. Tämä on Goubitzin mukaan ollut tyypillistä tohveleissa<sup>340</sup>. Päällisen kurkku on käänteisen sydämen muotoinen, mikä voisi

---

<sup>335</sup> Jomppanen 1982.

<sup>336</sup> Andersen 2017: 134–135.

<sup>337</sup> Pylkkänen 1970: 387.

<sup>338</sup> Ennen vuotta 1736, mutta myös ennen vuotta 1690 mahdollinen (Sarkkinen & Kehusmaa 2002: 24).

<sup>339</sup> Pylkkänen 1970: 387.

<sup>340</sup> Goubitz et al. 2001: 244.

viitata 1600-luvun alkuun<sup>341</sup>, mutta tohveli on selkeästi muokattu toisenlaisesta jalkineesta ja sen alkuperäinen rakenne on kuitenkin sellainen, jota ei ole käytetty ennen 1700-lukua<sup>342</sup>.

Löytö KM97074: 175 on suhteellisen huonosti säilynyt ja siitä on käytännössä jäljellä vain kärkiosa ja saumoista vain pohjaan kiinnittyvää saumaa. Löydössä näkyy kuitenkin mielenkiintoisia pistonjälkiä päällisen oikealla puolella<sup>343</sup>. Pistonjäljet vaikuttavat nahan pintapuolelle ohuella neulalla tehdyiltä tunnelipistoilta, koska lihapuolella ei ole nähtävissä ulostuloreikiä. Tämä voi tosin johtua löydön huonosta kunnosta. Pistonreikiä on näkyvissä noin 4–5 paria ja ne on tehty pohjasauman suuntaisesti muutaman senttimetrin korkeudelle. Nahan pinnassa ei näy langan jälkiä, joten päällä on mahdollisesti ollut toinen nahankappale. Kyseessä ei siis varmastikaan ole laakapistoin tehty koristeommel, saatikka koristeaplikaation kiinnityksestä jäävät jäljet, koska pistorivejä on vain yksi. Pistonjäljet ovat todennäköisesti kantion kiinnitysmiskohdan pistoja eli jalkineessa on mahdollisesti käytetty porrastettua sivusaumaa (*dog-leg seam*). Kärjen puoleisen portaan sauma voidaan ommella kahdella vierekkäisellä ommelrivillä erityisesti sauman lopussa, kuten tässä jalkineessa on tehty.<sup>344</sup> Löydön sivusauman sijainti on tavallista lähempänä jalkineen kärkeä, mikä on Swannin mukaan niin ikään ollut yleistä 1700-luvun loppupuolella<sup>345</sup>. Jalkine on mahdollisesti naisen solki- tai nauhakiinnitteinen jalkine, joka muistuttaa kurkun laajuudeltaan jopa avokasta. Löytökerros ajoittuu karkeasti 1600-luvun lopulta 1800-luvulle<sup>346</sup>, mutta sauman sijainti ja porrastettu sauma ajoittavat jalkineen tarkemmin 1700-luvun loppupuolelle. Mielenkiintoisesti porrastettu sauma on tehty vain toiselle puolelle, jonka voisi olettaa olevan ulkopuoli. Tällaista ei Swann tai Goubitz mainitse, eikä samaa ole nähtävissä heidän kuvissaan tai piirroksissaan. Yksinkertaisemman sauman tekeminen jalkineen sisäpuolelle on todennäköisesti laskenut jalkineen hintaa. Jos porrastettu sauma on tarkoitettu jalkineen ulkopuolelle, on jalkinetta käytetty oikeassa jalassa.

Löytö KM2007027: kons.nro 14(A) on lapsen avokas, jonka neulos on tehty yhdestä kappaleesta. Kannan sauma on ommeltu liha-reuna -suuntaisin kaksinkertaisin etupistoin vastasaumana. Jalkineen kurkku on edestä kantikas ja sen reuna on käännetty jalkineen sisäpuolelle ja kiinnitetty aivipistoilla. Jalkineen kontekstيتدodot ovat jälkitöissä kadonneet, joten ajoitusta ei ole selvillä. Avokkaiden käyttö alkoi Skandinaviassa Swannin mukaan 1780-luvulla<sup>347</sup>, joten

---

<sup>341</sup> Swann 2001: 118–119.

<sup>342</sup> Läpiommelrakenne, siitä lisää myöhemmissä alaluvuissa.

<sup>343</sup> Jalkineen käyttäjän näkökulmasta katsottuna.

<sup>344</sup> Swann 2001: 166, esim. kuva 202; Goubitz 285; 287; 292–293; 301.

<sup>345</sup> Swann 2001: 166.

<sup>346</sup> Kehusmaa 1997: 7–8.

<sup>347</sup> Swann 2001: 165.

jalkine ajoittuneen aikaisintaan siihen ajankohtaan. Swann tosin mainitsee, että avokkaiden kurkut olisivat tuohon aikaan olleet pyöreitä, mikä voisi viitata jalkineiden olevan lähempää 1800-lukua tai jopa sen alusta<sup>348</sup>. Toisaalta sitten taas Goubitsin esimerkissä 1750-luvun avokkaasta<sup>349</sup> jalkineen kurkku on hieman pyöreää kantikkaampi, tosin ei läheskään yhtä kantikas kuin tämän löydön kurkku. Joka tapauksessa jalkine ajoittuneen 1700-luvun loppupuolelle tai 1800-luvun alkuun.

Kokonaisempia päällisiä on säilynyt löydöissä Linnankatu 1965 nro. 34, KM2007027: kons.nro 14(B) ja KM2007125: 347(B). Löytö Linnankatu 1965 nro. 34 on huonokuntoinen, mutta sen muoto on havaittavissa. Sen sivusaumat ulottuvat jalkineen vyötärön paikkeille ja sen iltti on noin 4 cm pitkä. Iltin pituus on maltillinen ja se on puolisuunnikkaan muotoinen. Lyhyt iltti on ollut muodissa sekä 1600-luvun alussa että 1700-luvun lopulla. Sen välisenä aikana iltin pituus on asteittain pidentynyt niin pitkäksi, että se 1600-luvun lopulla ja 1700-luvun alussa on roikkunut jalkineen edessä ja jopa peittänyt kiinnityksen.<sup>350</sup> Kaivausten ajoitus on 1600–1700-luvuissa, joten iltin maltillinen pituus voisi tässä löydössä viitata 1600-luvun keskivaiheille, jolloin iltit alkoivat pidentyä tai vaihtoehtoisesti 1700-luvun keskivaiheille, jolloin iltit alkoivat jälleen lyhentyä.

Löydössä KM2007027: kons.nro 14(B) on sivusaumassa selkeä porrasmainen sauma – huomattavasti selkeämpi kuin edellä mainitussa löydössä KM97074: 175. Sauman pystympi osuus on ommeltu liha-reuna -suuntaisin pistoin vastasaumana ja vaakasuora osuus limisaumana siten, että kantio tulee päällisen päälle. Iltin juuressa pistot ovat noin kolmen piston matkalta kahdessa rivissä, mikä on kyseiselle saumalle tyypillistä. Iltti on lyhyt, noin 3,5 cm, ja sen muoto on pyöreähkö. Löydön konteksti on harmillisesti kadonnut jälkitöissä, mutta sivusauma ajoittaa sen 1700-luvun loppupuolelle.

Lyhyin iltti on löydön KM2007125: 347(B) päällisessä. Sitä on mahdollisesti tarkoituksella lyhennetty, koska sen pituus on vain parisen senttimetriä. Sivusaumassa ei ole nähtävissä piston jälkiä, vaikka löytö on hyväkuntoinen. Se ei vaikuta jälkikäteen leikatulta, koska sama reunalinja jatkuu saumavaraan saakka, joten voi olla, että päällinen ja kantio on kiinnitetty pohjaan limittäin sivusaumaa ompelematta. Muokattu iltti ja pinkopohjan päkiän ja kannan tasaiset kulumisjäljet voivat viitata siihen, että jalkinetta on käytetty tohvelina. Sivusaumojen mahdollinen limittäisyys ja jalkineen muu rakenne ajoittavat löydön 1700-luvulle.

---

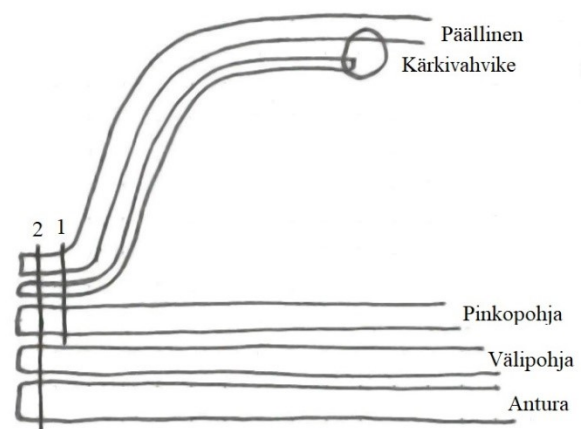
<sup>348</sup> Swann 2001: 167, esim. kuvat sivuilla 177, 183 ja 184.

<sup>349</sup> Goubitz et al. 2001: 225.

<sup>350</sup> Swann 2001: 129; 167.

Löytöjen Linnankatu 1965 nro. 34 ja KM97074: 175 kantiot on valmistettu kahdesta kappaleesta ja niiden välinen sauma on kummassakin todennäköisesti umpisauma. Löydön Linnankatu 1965 nro. 34:n kantio on takaosaltaan muotoiltu pyöreämmäksi eli paremmin kanta-pään ympärille istuvaksi. Korvus ulottuu jalkineen keskilinjaan ja siinä on kärjessä pieni pyöreä reikä, joka ei ole lainkaan venynyt. Jalkine on todennäköisesti ollut nauhakiinnitteinen, sillä muun muassa Goubitzin piirroksissa pienillä soljilla kiinnitettävissä jalkineissa on yleensä soljen kiinnityksen rei'issä kuvattu venymää ja korvus on muutenkin lyhyempi soljen puolelta<sup>351</sup>. Löydön KM97074: 175 takasaumaa on jäljellä vain lyhyt pätkä.

Kärkivahvikkeita tai jälkiä kärkivahvikkeista on löydöissä Linnankatu 1965 nro 34, KM2002067: 292 ja KM20071255: 313. Löydössä Linnankatu 1965 nro 34 kärkivahvike on muuhun jalkineeseen nähden todella hyväkuntoinen. Sen alareuna on kiinnitetty pohjaan yhdessä päällisen kanssa ja yläreunassa on jäljet aivipistoista, jolla se on ollut kiinnitettynä todennäköisesti päällisen proksimaaliselle puolelle (Kuva 28.). Vahvikkeen pintapuoli on proksimaalisesti. Löydön KM2002067: 292 kärkivahvike on niin ikään kiinnitetty samaan saumaan päällisen kanssa. Yläreunan kiinnitystapaa ei pysty havaitsemaan, koska vahvike on näkymättömissä vielä yhdessä olevien päällisen ja pinkopohjan välissä. Löydön KM20071255: 313 kärkivahvike ei ole enää tallella, mutta päällisen ja vuorin välissä jalkineen kärjessä on selkeät painaumat vahvikkeesta. Päälliseen ja vuoriin on jäänyt keller-tävää massaa, mikä mielestäni voisi viitata joko liimaan tai tuoheen, joka on kuitenkin maatonut.



Kuva 28. Löydön Linnankatu 1965 nro 34 rakenne. Kärkivahvikkeen kiinnitys aivipistolla kuvan ylälaidassa. Piirros: Riina Veijo

Kantavahvikkeita on löydöissä KM2007027: 883 ja KM2007125: 347(C). Löydön KM2007027: 883 kantavahvike on paksua nahkaa ja se kiertää koko kannan vyötärön alkuun saakka. Vahviketta on ohennettu sivureunoistaan ja siinä on mahdollisesti pieniä pistonjälkiä kiinnityksestä kantioon. Pohjaan vahvike on kiinnitetty yhdessä päällisen kanssa. Vahvikkeen

<sup>351</sup> Goubitz et al. 2001: 65.

keskellä on kaksi vertikaalista riviä pieniä pistonreikiä, joiden välillä vahvikkeen proksimaaliosella puolella on painaumia langasta. Jalkineessa on mahdollisesti ollut yksiosainen kantio, johon on tehty kahden kansion rakennetta imitoiva sauma. Sauman tarkoituksena on myös voinut olla liittää vahvike paremmin kantioon.

Löydön KM2007125: 347(C) koko kannan kiertävästä kantavahvikkeesta on jäljellä vain suikale, koska se on jostain syystä leikattu matalaksi. Vahvike on kiinnitetty pohjaan mahdollisesti yhdessä kansion kanssa ja sen sivureunoissa on pienet pistonreiät merkkinä kiinnityksestä kantioon. Pistona on käytetty mahdollisesti etupistoa. Vahvikkeen alareunassa on lisäksi rivi tiheitä ja pieniä pistonreikiä, jotka voivat liittyä kansion koristeluun tai mahdollisesti jopa kannan neuloksen ja pohjan väliseen rakenteeseen<sup>352</sup>.

Löydöissä KM2007027: kons.nro 14(B), KM2007125: 347(B) ja KM2007125: 276(B) on jokaisessa samankaltaiset nahkasuikaleet eli vuorin vahvikkeet molemmin puolin päällisen alareunaa. Löydössä KM2007125: 276(B) vahvike on yhtenäinen ja kiertää koko jalkineen kärjen. Kaikki vahvikkeet ovat alareunojen pistonreistä pääteltynä olleet kiinnitettynä pohjaan yhdessä päällisen kanssa ja niiden yläreunoissa on pieniä pistonreikiä, johon vuorikangas on kiinnitetty. Pistona on mahdollisesti ollut etupisto tai aivipisto. Reunassa on vain vähän jälkiä langanpainaumasta. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että ompeleen lankaa ei ole kiristetty kovinkaan tiukalle. Kangasta ja nahkaa yhteen liittäessä ompeleen ei kannata olla kovinkaan napakka, jotta kangas ei veny tai jopa repeydy. Nahka on voinut tätä saumaa ommeltaessa olla myös kuivaa, jolloin langanpainaumia ei pääse syntymään samalla tavalla kuin märkään nahkaan<sup>353</sup>. Löydöissä KM2007027: kons.nro 14(B) ja KM2007125: 347(B) näyttää aluksi silti, että vuorikangas olisi kiinnitetty suoraan vahvikkeen reunaan, koska näissä löydöissä vain nahkaosat ovat säilyneet. Tämä olisi kuitenkin heikentänyt jalkineen eristyskykyä. Onneksaasti löydön KM2007125: 276(B) villakankainen vuori on tallella ja sen perusteella vuorikangas on ollut kiinnitettynä vahvikkeen ja päällisen mukana jo jalkineen neuloksen ja pohjan väliseen saumaan. Vahvikkeen yläreunan ompeleella vahvike on kiinnitetty kangasvuoriin. Vahvikkeen tarkoituksena olisi voinut ollut estää kankaan hankautuminen puhki kovemman hankauksen alueilla eli varpaiden ja päkiän reunamilla, jossa jalan liike jalkineen sisällä on yleisempää kuin

---

<sup>352</sup> Löydön Linnankatu 1965 nro 8:n pinkopohjan kannan puolen reunassa on epätavallisia yhtä tiheitä pistonjälkiä, jotka mahdollisesti voisivat liittyä kantavahvikkeen kiinnitykseen. Harmillisesti nro 8:n neulosta ei ole tallella.

<sup>353</sup> Goubitz 1984: 190.



muilla jalkineen alueilla. Löytöön KM2007125: 276(B) vuori on kuitenkin kiinnitetty alimmaiseksi ja se onkin sisältä päässyt hankautumaan puhki. Joko tämä on ollut virhe jalkinetta valmistessa tai vuori on kiinnitetty samoin myös muissa jalkineissa.

Kahdessa jalkineessa vuori on tallella. Löydössä KM2007125: 313 päällisen alla on nahkavuori, kuten edellä on jo todettukin. Päällinen ja vuori on tehty samasta ohuehkosta nahasta. Päällisen vuoraaminen on tässä tapauksessa ollut todennäköisesti välttämätöntä nahan ohuuden ja jalkineen käyttötarkoituksen vuoksi, koska ohuen päällisen kestävyys tohvelissa olisi ollut heikko ilman vuorta. Päällinen ja vuori on ommeltu yhteen lihapuolet vastakkain ja tässä tapauksessa nahkea pintapuoli tohvelin sisällä käytettyä jalkinetta vasten on mahdollisesti myös helpottanut tohvelin jalassa pysymistä.

Löydön KM2007125: 276(B) vuori on tummaa, tiivistä ja ohutta villakangasta, joka on kudottu toimikassidoksella (Kuva 29.). Vuori on peittänyt ainakin jalkineen kärkiosan. Sen yläreunan kiinnitystapaa ei pysty havaitsemaan, koska tämänhetkinen yläreuna ei välttämättä ruopeutumisesta päätellen ole alkuperäinen yläreuna.



Kuva 29. Mikroskooppikuva löydön KM2007125: 276(B) villavuorista. Kuva: Riina Veijo

### *Neuloksen ja pohjien välinen rakenne*

#### Reunosrakenne ja taitettu reunosrakenne

Löytö KM2007027: kons.nro 14(A) on lapsen avokas ja sen pinkopohjan lihapuolta kiertää reunospenkki. Pohja on pintapuoleltaan täysin reiätön, mikä kertoo reunosrakenteisesta jalkineesta. Jalkineessa on käytetty paksua nahkaista lenkkijäykistettä, minkä perusteella siinä todennäköisesti on ollut jonkinlainen korko. Harmillisesti löydön kontekstitiedot ovat kadonneet jälkitöiden aikana, joten löytöpaikasta ja ajoituksesta ei ole tarkkaa tietoa, mutta lenkkijäykisteen käyttö rajaa sen ajoituksen aikaisintaan 1700-luvulle ja päällisen perusteella se ajoittunee tarkemmin 1700-luvun loppupuolelle tai 1800-luvun alkuun. Edellisen löydön tapaan myös löydön KM2007125:276(B) pinkopohjan lihapuolella on reunospenkki, mutta reunosta ei ole

tallella. Löydön KM2007027:668 pinkopohjassa on niin ikään reunospenkki, mutta se on erilainen kuin kahdessa edellisessä. Tässä löydössä reunospenkki on muodostettu taittamalla pinkopohjaa reunasta kaksin kerroin. Sitä on voitu myös painaa pintapuolelta jollain puikkomaisella välineellä, jolloin lihapuolelle on saatu helpommin tehtyä naskalilla reitit langalle. Reunos on osittain tallella ja se on tehty paksusta nahasta. Koska reunosrakennetta on käytetty pitkin tämän työn aikajaksoa, ei näiden löytöjen ajoitukset ole ristiriidassa rakenteen kanssa.

Löydöstä Linnankatu 1965 nro 24(A) on tallella pinkopohja, välipohja ja kaksi pientä korkolappua. Pinkopohjassa on liha-reuna -suuntaisia pistoja ja distaalaisella puolella taitetun reunoksen painaumajälki. Välipohjassa on päkiän ja kärjen alueella kaksi riviä pistonreikiä ja vyötärön alueella yksi rivi. Välipohjan proksimaalisella puolella on niin ikään taitetun reunoksen painaumajälki. Pohjien välillä ei ole pinkonarujen jälkiä, joten taitettu reunos on mahdollisesti liimattu työskentelyn helpottamiseksi. Kaksi pistonreikäriiviä päkiän ja kärjen alueella voisi viitata siihen, että antura on ulottunut vain kyseiselle alueelle. Reunoksen taittamisen jälkeen välipohja (tai mahdollisesti jopa useampia välipohjia) on ommeltu ensin todennäköisesti aivan reunoksen reunasta eli sen taitteen kohdalta. Tämän jälkeen antura on ommeltu joko samasta kohdasta tai mahdollisesti neuloksen ja reunoksen välisestä saumasta. Linnakadun kaivausten löydöt ajoittuvat 1700–1600-luvuille, mutta jalkineen äärimmäisen kapea vyötärö ajoittaa sen 1600-luvun alkuun<sup>354</sup>.

Löydön KM2002067: 292 pinkopohjasta on jäljellä vain päkiä ja kärki, mutta siinä on lihapuolella nähtävissä taitetun reunoksen painauma ja päkiän takana lyhyeltä matkaa pinkonarujen painaumia. Pinkopohjassa on lisäksi liha-reuna -suuntaisia pistonreikiä. Osa anturaa on tallella, mutta siinä ei ole proksimaalisella puolella havaittavissa jälkiä reunoksesta tai pinkonarusta, mistä päätellen välissä on täytynyt olla välipohja, joka nyt puuttuu. Anturassa on yksi rivi pistonreikiä suhteellisen kaukana sen reunasta. Pohjat on voitu ommella yhteen joko reunoksen reunasta eli sen taitteen kohdalta, kuten edellisessä löydössä, tai päällisen ja reunoksen välisestä saumasta (Kuva 18.).

Edellisten lisäksi löydössä KM2007125: 54 voi olla rakenteena joko taitettu reunos tai sen välipohjat on päällystetty nahalla (*envelope* tai *platform cover*). Jalkineesta on jäljellä vain kaksi välipohjaa, välipohjien välissä olevia tätekappaleita ja mahdollisesti kappale pinkopohjaa. Joko alimman tai ylimmän välipohjan pintapuolella on pinkonarujen ja reunoksen jättämät

---

<sup>354</sup> Swann 2001: 109.

jäljet. Pohjien välissä olevien täytekappaleiden tarkoitus on mahdollisesti ollut paksuntaa pohjaa tai sen reunaa ilman, että käytetään kokonaisia nahkapaloja. Välipohjat ja mahdollinen antura ovat osa koron rintaa, joten jalkineessa on ollut niin sanottu Louis-korko<sup>355</sup>. Jalkineiden löytökerros ajoittuu 1700-luvun jälkipuoliskolle ja Swannin tuon ajan kangasjalkineita esitelyissä kuvissa<sup>356</sup> useassa on Louis-korko, joten tämä jalkine on voinut olla jokin hieman hienompi nahkajalkine tai miksei jopa kangasjalkine, jonka kangasosat ovat hajooneet.

### Pikisaumarakenne

Löydöt Linnankatu 1965 nro 24(B) ja Linnankatu 1965 nro 24(C) ovat ohuita haljenneita pinkopohjia, joista jälkimmäinen on todennäköisesti lapsen jalkineesta. Löydön Linnankatu 1965 nro 34 päällisen puoli on kiinnitetty pikisaumarakenteella kahdella ommelrivillä. Päällisessä, kärkivahvikkeessa ja pinkopohjassa on kaksi ommelriviä, joten ne on kiinnitetty ensin yhteen. Välipohjassa ja anturassa taas on vain yksi ommelrivi, joten ne on kiinnitetty viimeisenä yhdessä ulommaisella ommelrivillä. Kannan puoli on kiinnitetty reunosrakenteella. Samanlainen rakenne on löydössä KM2007125: 91 eli neulos ja pinkopohja on kiinnitetty ensin yhteen sisemmällä ommelrivillä. Todisteena tästä on pinkopohjan lihapuolella vielä tallella olevat ompelien lenkit. Ulommalla ommelrivillä on kiinnitetty antura ja mahdolliset välipohjat.

Löydön KM2002067: 293 saumassa on käytetty mielenkiintoista pikisaumakengän reunosvariaatiota. Jalkineesta on jäänyt jäljelle sisäpohja, välipohja, reunos<sup>357</sup> ja ylimmäinen kantalappu. Reunosta ei kuitenkaan ole käytetty kuten tavallisessa reunosrakenteessa, vaan se on ommeltu ulospäin taitetun neuloksen päälle (Kuva 20.).

### Läpiommelrakenne

Löydön KM2006057: 100 pinkopohjassa on pieni reunospenkki, johon päällinen on ommeltu aivipistoilla. Tuohinen välipohja on apunaulattu ja mahdollisesti myös liimattu pinkopohjan lihapuolelle ennen läpiommelsauman ompelamista, koska tuohipohjassa näkyy naulan reikä ja pinkopohjassa on kellertävää massaa, joka mahdollisesti voisi olla jäänteitä liimasta. Löytö on ajoitettu 1700-luvulle<sup>358</sup> ja jalkineen terävä kärki viittaa 1700-luvun loppuun<sup>359</sup>.

---

<sup>355</sup> Swann 2001: 106.

<sup>356</sup> Esim. Swann 2001: 159, 156.

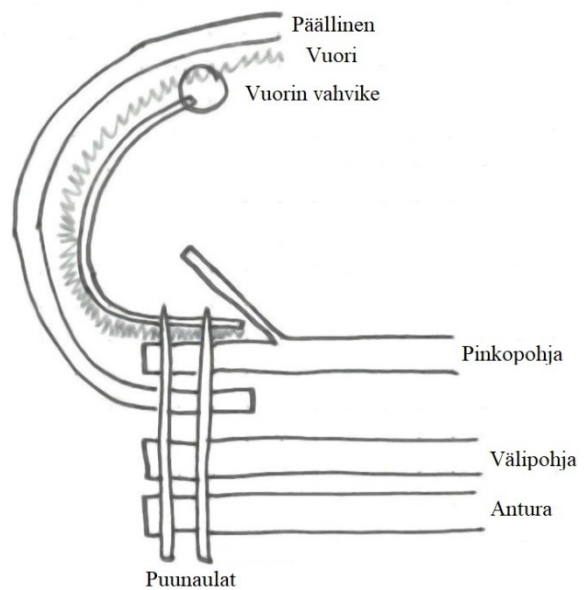
<sup>357</sup> Reunokseksi tulkitsemäni kappale voisi periaatteessa olla myös jostain syystä matalaksi leikattu neuloksen reuna, mutta pidän sitä epätodennäköisenä, koska kappale on yhtenäinen ja näyttäisi kuuluvan kokonaisuudessaan jalkineen sivulle. Jos kappale olisi neulosta, siinä olisi oltava kantion ja päällisen välinen sauma.

<sup>358</sup> Kallio 2007: 26, 29.

<sup>359</sup> Swann 2001: 167

Löydön KM2007027: 883 päällinen on kiinnitetty pinkopohjan lihapuolelle kevyesti, mahdollisesti harvoilla aivipistoilla. Pinkopohjan proksimaalisella eli pintapuolella on selkeästi läpiompeleen pistonjäljet ja suutarinpiston jäljet saumassa, mutta anturan reunassa vaikuttaisi olevan puutappien reikiä. Jalkineessa on mahdollisesti ollut välipohja, johon pinkopohja on läpiompeleella kiinnitetty. Sen jälkeen antura on naulattu paikoilleen. On myös mahdollista, että puutappien reikiä tulkitsemani reiät ovatkin pistonreikiä, jotka vain on tehty tavallista paksummalla naskalilla. Jalkine ajoittuu 1760-luvulle<sup>360</sup>.

Läpiommelrakenteisista jalkineista mielenkiintoisin on löytö numero KM2007125: 347(B) (Kuva 30.). Jalkineen pinkopohjan reunat on kannan etuosasta päkiän ja varpaiden väliselle alueelle viilletty halki. Halkaisu on tehty läheltä pinkopohjan pintapuolta, ja siitä on muodostunut ohut läppä pinkopohjan reunaan. Lämpän alle on sijoitettu vuorin vahvike ja todennäköisesti myös vuori. Päällinen on asetettu pinkopohjan alle, mutta sitä ei muiden tapaan ole ommeltu kiinni<sup>361</sup>. Välipohja ja – todennäköinen mutta puuttuva – antura on kiinnitetty kahdella säännöllisellä rivillä puunauloja. Naulat



Kuva 30. Löydön KM2007125: 347(B) rakenne. Piirros: Riina Veijo

ovat menneet myös läpi pinkopohjasta, joten niiden päät on todennäköisesti viilattu matalaksi<sup>362</sup>. Pinkopohjaan halkaistu läppä on toisaalta suojannut jalkaa naulojen päiltä ja toisaalta estänyt jalkaa painamasta nauloja ulospäin. Kärkeen ei läppää olisi pystynyt tekemään, koska tila jalkineen sisäpuolelle tulevien naulanpäiden viilaamiseen olisi käynyt aivan liian ahtaaksi. Lämpän loppumiskohta kärjessä on sellaisessa kohdassa, jossa kärki alkaa kaartumaan enemmän ja sillä kohdin on selkeästi ollut viimeisiä viilan ulottuvissa olevia lämpän alisia naulanpäitä. Ilman läppää kärjen naulat on ollut mahdollista viilata. Jalkineen pohjassa on käytetty nahkaista lenkkijäykistettä, joka on kiinnitetty puunauloilla kaikkien kerrosten läpi anturasta pinkopoh-

<sup>360</sup> Oikarinen 2008: 62, 66–67.

<sup>361</sup> Mahdollisesti liimattu.

<sup>362</sup> Goubitz et al. 2001: 92.

jaan saakka. Jalkineen löytökerroksen ajoitus on kaivausraportissa määritetty pitkälle aikavälille, mutta neuloksen ja pohjan välinen rakenne lenkkijäkisteineen ajoittaa jalkineen 1700-luvulle tai jopa aikaisintaan 1700-luvun loppuun.